

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Katedra teorie kultury (kulturologie)

Lenka BUREŠOVÁ

ROLE KONĚ V HISTORII ČLOVĚKA

The Role of a Horse in the Course of Human History

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír CZUMALO, CSc.

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Praha 2007

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Vladimír CZUMALO, CSc.

Oponent diplomové práce:

Datum obhajoby:

Hodnocení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze 23. 8. 2007

Lenka Burešová

OBSAH

1. Úvod	5
1.1. Literatura a prameny	7
2. Obecná charakteristika koně.....	9
2.1. Divocí předci dnešních koní.....	12
3. Všední každodennost pracovního zvířete	15
3.1. Zemědělství.....	16
3.1.1. Rakousko-uberská monarchie a Československá republika.....	19
3.1.2. Koně v Československu za totalitních režimů.....	22
3.2. Doprava nákladů	24
3.3. Cestování	28
3.4. Válečný kůň.....	33
3.4.1. Chetité.....	35
3.4.2. Germánská jízda.....	36
3.4.3. Středověcí rytíři	38
3.4.4. Jezdecktvo v době palných zbraní	44
3.4.5. Chov armádních koní v českých zemích	46
4. Tvor výsadní: kůň jako symbol moci	51
4.1. Ceremoniál	52
4.1.1. Parádní kočáry	56
4.1.2. Barry koní.....	58
4.2. Kůň v lovectví.....	59
4.3. Sport	63
4.3.1. Jezdecký oděv	64
4.3.2. Dostihy.....	66
5. Bytost posvátná	70
5.1. Bílý a černý kůň.....	71
5.1.1. Bílý kůň	71
5.1.1.1. Bílí koně antických bobů.....	72
5.1.1.2. Menší antičtí bohové, lidé a jejich koně	78
5.1.1.3. Bílý kůň v keltské mytologii.....	79

5.1.2. Černý kůň.....	83
5.1.2.1. Černý kůň jako chtonická bytost.....	84
5.1.2.2. Prolínání světů živých a mrtvých: koně, skřítci, duchové.....	86
5.2. Bájní koně či bytosti koním podobné.....	90
5.3. Pohádkoví koně.....	94
5.4. Islám.....	96
5.4.1. Korán.....	98
5.5. Křesťanství.....	99
5.5.1. Svatí na koních.....	102
5.5.2. Bible.....	104
5.5.2.1. Starý zákon.....	104
5.5.2.2. Nový zákon.....	106
6. Závěr.....	109
7. Summary.....	111
8. Seznam vyobrazení.....	112
9. Použitá literatura.....	113

1. Úvod

Ke zkoumání fenoménu koně z kulturologického hlediska nás vedly důvody jak ryze subjektivní, tak i navýsost objektivní. Subjektivní důvody se mohou snad zdát podružné a být v odborně zaměřené práci jen okrajového či nulového významu, ovšem již samotný výběr tématu je v zásadě subjektivním rozhodnutím. Vztah ke zkoumanému je důležitý; a těžko si někdo zvolí téma, jež je mu již předem lhostejné či dokonce nelibé.

Takové ryze osobní téma pro nás představuje kůň jakožto tvor, jenž nás iracionálně a naprosto neodbytně provází po celý život jako předmět našeho neutuchajícího zájmu, který se nedá nijak rozumně vysvětlit a vyložit a proto se jen obtížně někomu sděluje; bez nadsázky a zjednodušeně tak lze říci, že kdybychom se vrátili v čase do pohanské minulosti, byl by kůň naším totemovým zvířetem.

Tím podstatně objektivnějším důvodem - a proto samozřejmě důvodem mnohem snáze sdělitelnějším - je pak konstatování, že ač hrál kůň po několik tisíc let v lidské historii úlohu velmi pozoruhodnou a lze říci zásadní, vytratil se v posledním půlstoletí z povědomí a paměti lidí a začal být vnímán spíše jako kuriozita, jakýsi relikv minulé, s nímž se již běžně nesetkáváme. Je zajímavé sledovat, co všechno jsme jako lidé z tohoto vztahu zapomněli a co pro nás dávno ztratilo význam, ačkoliv ještě pro naše prarodiče byl kůň něčím naprosto běžným a samozřejmým. Až donedávna bylo totiž možné se s ním setkat všude; v zemědělství, v armádě a v dopravě; při ceremoniálech, v lovectví a při sportu; a také v náboženství, ať již se jednalo o polozapomenuté kultury či význam koně tak, jak ho vnímalo křesťanství.

Tuto výše nastíněnou rovinu budeme také v zásadě zachovávat. Na pomyslné pyramidě tak předvedeme koně ve třech rovinách v jeho všední pracovní úloze, coby statusový symbol i jako náboženský objekt, čímž obsáhneme všechny aspekty zkoumaného. Jelikož v centru našeho zájmu stojí kůň jako součást lidské kultury,¹ bude

---

¹ Chápeme-li kulturu v antropologickém, a tedy i kulturologickém pojetí, slouží nám tento termín k označení třídy věcí a jevů, jimiž se člověk odlišuje od zvířete. Kultura představuje způsob přetváření světa a tvoří tak protiklad k přírodě, neboť zahrnuje všechny nadbiologické prostředky a mechanismy, jejichž prostřednictvím se člověk jako člen společnosti adaptuje k vnějšímu prostředí.^a Tvoří tak komplexní celek, zahrnující podle slavné Tylorovy definice širokou škálu kategorií a je zkoumána hned několika vědními obory.

Kůň, jehož jsme si zvolili za předmět výzkumu, je nepochybně součástí přírodního světa. Zároveň je však procesem domestikace spjat s člověkem velmi úzce a dlouhodobě a jako takový má své místo i ve světě lidském a tedy kulturním.

^a V. SOUKUP, Přehled antropologických teorií kultury, s. 14-15.

podle toho vypadat i náš přístup k němu. Nepojímáme ho tudíž - s výjimkou velmi krátkého úvodního vhledu do této problematiky - z biologického hlediska, nýbrž jakožto předmět symbolického uchopení. Za cíl si pak klademe porozumět roli, kterou kůň sehrál v našich dějinách a jakou stopu to vlastně zanechal dnešním lidem – lidem, žijícím v jednadvacátém století s vědomím stínu, jenž představuje konečnost planety i dějin.

Náš široce koncipovaný náhled je však přece jen něčím omezen, a to prizmatem našeho vlastního domova, především Evropou a řecko-židovsko-křesťanskými kořeny, z nichž tato evropská kultura vyrůstá. A tak přestože je kůň původem z černomořských stepí a jeho prvními chovateli byli asijské kočovnické kmeny a pojednání o těchto skutečnostech je alespoň v krátkém vhledu nezbytné, zaměříme se především na Evropu coby prostřední, v němž jsme se narodili a žijeme a jemuž proto nejvíce rozumíme. Opomíjíme proto téměř či zcela koně v Novém světě, kam přišli s conquistadory,² i zdivočelé koně v Austrálii a proto dokonce i jejich původní domovinu věnujeme jen relativně malou pozornost.

Tato práce by měla zvolenou problematiku zkoumat skrze všechny roviny kulturologické analýzy kulturní skutečnosti a měla by se dotýkat téměř všech částí teoretické kulturologie, a to jak v synchronní, tak v diachronní rovině.³ Budeme tedy využívat poznatků antropologie, paleontologie, filosofie, sociologie, lingvistiky, historie a dějin umění, ale v nezbytně nutné míře i vzdálenějších oborů, spadajících do oblasti přírodních věd, zejména etologie, medicíny a farmakologie a ovšem samotné hipologie.

Hipologie, jak již sám název napovídá, je vědou zabývající se koňmi, svým prakticko-teoretickým zaměřením orientovanou zejména na oblast medicínsko-veterinární, zootechnicko-hospodářskou a jezdeckou; tj. studující zejména chov koní, péči o ně a jejich následné využití, včetně sportovního. Pro nás to však bohužel znamená, že její poznatky můžeme využít pouze okrajově, neboť se jedná o oblast zkoumání, jež se jen zřídka kdy kryje s naším záměrem uchopit koně v jeho kulturním významu. Podstatně více se tedy budeme spoléhat na humanitní disciplíny.

Jelikož však obor kulturologie tyto hranice mezi jednotlivými disciplínami překračuje, jeví se k takovému zkoumání jako mimořádně vhodný. Kůň pak v tomto

---

² Kůň se na americkém kontinentu sice vyvinul, avšak rovněž tam vyhynul; předtím, než se tak stalo, přešel pevninskou šíjí na euroasijský kontinent, kde poté jeho vývoj pokračoval.

³ V. SOUKUP, Přehled antropologických teorií kultury, s. 131.

ohledu skýtá – jakožto bytost rozkročená mezi přírodním a kulturním světem – takřka nepřeborné možnosti.

1.1. Literatura a prameny

Existuje zajisté mnoho prací, jež se zabývají koňmi. Na našem trhu se však ve velké míře jedná o díla zahraničních autorů, mnohdy nepřesně či nedbale přeložená a zaměřená již svoji podstatou na praktické záležitosti chovu a výcviku. Tato díla, bývající na první pohled lákavě vypravená, vytištěná na křídovém papíře a opatřená bohatým obrazovým doprovodem, se však většinou zabývají zcela praktickými radami a pokyny začínajícím malým jezdcům, zatímco knihy věnující se kulturním dějinám koně a člověka téměř chybí.

Pokud se přece vyskytnou, trpí obvykle nepříjemnými nešvary, jichž by bylo možno se při větší editorské pečlivosti vyvarovat. Lze se setkat s faktickými chybami a stylistickou neohrabaností, stejně jako se špatnými jazykovými převody jmen, což neospravedlňuje ani skutečnost, že se jedná o knihy bez odborných ambicí, určené především mladším čtenářům. Tvrzení, že „černá kráska“ vystupuje ve stejnojmenném románu spisovatelky Anny Sewellové, jak se lze dočíst v *Obrazovém průvodci* o koních a ponících od Struan Reidové,⁴ když dotyčné dílo bylo dávno přeloženo do češtiny pod názvem *Černý krasavec (Black Beauty)*, což lze zjistit konzultací v podstatě s jakoukoli knihovnickou databází, snad nepotřebuje bližšího komentáře.

Některé z titulů se však stojí za pozornost, přestože se rovněž jedná o výpravné, celobarevné publikace.⁵ Za takovou výjimku považujeme práce E. H. Edwardse, předního britského autora dlouhodobě se zabývajících koňmi, které jsou k dispozici i v českém překladu. Konkrétně jeho *Obrazová encyklopedie koní* byla opatřena i texty českých autorů, a to v případě nedlouhého - a spíše vzpomínkově zaměřeného - úvodu Radislavem Kinským, v případě doslovu nazvaného *O chovu koní v našich zemích* pak Jaromírem Duškem, žákem Františka Bílka, jenž byl vedle samotného Bílka i naším nejvýznamnějším hipologem. Nutno zdůraznit, že hipologem mimořádně

---

⁴ S. REIDOVÁ, *Obrazový průvodce, Kůň a pony*, s. 10.

⁵ To, že je nějaká kniha o koních nákladně vypravena, je bohužel stále spíše varovným znakem nežli doporučením. Jakkoli by mohly být informační možnosti takového titulu značné již z hlediska možností, jež poskytuje kvalitní dokumentární fotografie, jedná se spíše o podobné typy knih, jež vycházejí i na mnohá jiná témata; obsahují pestrý obrazový doprovod, zato informace chudé.

fundovaným, a to nejenom ve svém oboru. Jeho práce se jako jedny z mála zabývají koňmi i z u nás tolik opomíjeného hlediska kulturního.

Je proto třeba vyzdvihnout jména autorů, kteří k předmětu svého studia přistoupili s odpovědností založenou na mnohaletých výzkumech a vědecké práci. Jsou to vedle již zmiňovaného Jaromíra Duška a Františka Bílka zejména Luděk Dobroruka, Michael Duruttya, Helena Kholová, Jiří Volf, či Norbert Záliš, kteří přinášejí relevantní informace o koních nejenom z pohledu přírodních věd.

Mnoho údajů bylo proto třeba čerpat z děl, jež se koňmi primárně nezabývají. Jelikož byl však kůň pro člověka dlouho nepostradatelný, lze velmi dobře pracovat vlastně s jakoukoli fundovanou historickou literaturou zabývající se válečnými konflikty, cestováním, lovem či mytologií. Zaměřili jsme se tedy především na díla zaobírající se každodenním životem v daném období či určitým aspektem především materiálního života.

Pro oblast zabývající se koněm v náboženství jsme pak čerpali jak z encyklopedických heslářů, zaznamenávajících co možná nejvíce sebraných informací o daném tématu (osobě, události), tak zejména z antických a severských pramenů, což je podmíněno značným výskytem koně v zdejší mytologii. Zvláštní pozornost jsme pak věnovali zejména svatým knihám dvou velkých monoteistických náboženství, a sice Bibli a Koránu. Z důvodů uvedených výše však Bible dostala podstatně více prostoru.

Celou práci pak prokládáme vybranými úryvky jak z těchto pramenů, tak i několika vybraných textů z krásné literatury, v nichž se kůň vyskytuje; a to jak pro jejich vypovídající hodnotu, tak pro umělecký účín. Ovšem i krása veršů toho mnoho říká o vztahu ke koním a jejich vnímání a tak ani tento umělecký účín není zcela samoučelný. Opomíjíme však prozatím klasické dětské pohádky, jimiž se hodláme zabývat v dalších studiích.

2. Obecná charakteristika koně

Kůň domácí (*Equus caballus*) patří do řádu lichokopytníků a čeledi koňovitých, do níž patří kromě něj ještě osli, poloosli a zebry. Během času byla vyšlechtěna celá škála koňských plemen, jež lze rozdělit podle několika kritérií, a to zejména podle fylogenetického původu, stupně prošlechtění, temperamentu a užitkového typu.

První z kritérií, tedy fylogenetický původ, rozlišuje dnešní plemena podle toho, z kterého divokého předka pocházejí. Tito předci bývají uváděni čtyři: kůň Převalského neboli kertak (*Equus przewalskii*), tarpan (*Equus gmelini*), kůň západní (*Equus robustus*) a kůň severský (*Equus gracilis*).^{6 7 8} Podle nich jsou plemena řazena do čtyř skupin: skupiny koní stepních, mongolského typu, odvozené od kertaka; skupiny koní orientálních, východního typu, odvozené od tarpana; skupiny koní okcidentálních,

---

⁶ Odborníci se v určování těchto předků stále rozcházejí. Zatímco kůň Převalského, tarpan a většinou i kůň severský jsou uznávány téměř všemi autory, kůň západní stále zůstává předmětem sporů. J. Dušek hovoří o koni západním (*E. robustus*),^a přičemž M. Maršálek s A. Vejčíkem tuto linii v podstatě zachovávají, když uvádějí koně západního lesního a jeho dvě formy, jež se utvořily vlivem rozdílných přírodních podmínek: *E. robustus* a *E. occidentalis*.^b H. Kholová však těmto názorům oponuje s odvoláním se na odborníky, když říká, že *E. robustus* je označován za předka chladnokrevných koní nesprávně, neboť nebyl současníkem moderního člověka.^c Tento názor hájí také E. H. Edwards, tvrdící shodně s Kholovou, že západní kůň jako předek dnešních koní nikdy neexistoval. Tito velcí koně podle něj vymřeli v době ledové a nebyli nikdy domestikováni, což mají dokazovat paleontologické výzkumy.^d Naproti tomu J. Volf hovoří, a to rovněž s odkazem na kosterní nálezy, o koni západním evropském (*E. robustus*), jehož výskyt na Pyrenejském poloostrově mají popisovat ještě na počátku našeho století římsí letopisci.^e

Rozdělení předků uvedené výše v textu je, a to včetně latinského názvosloví, podle J. Duška.

^a J. DUŠEK et al., Chov koní, s. 8, 77, 79, 84, 117, 126.

^b M. MARŠÁLEK; A. VEJČÍK, Atlas plemen hospodářských zvířat chovaných v České republice [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, [cit. 2007-07-01] Dostupný z WWW: <http://home.zf.jcu.cz/public/departments/ksz/studium/skot/atlasHZ/>.

^c H. KHOLOVÁ; J. HOŠEK, Koně, s. 10.

^d E. H. EDWARDS, Koně, s. 11.

^e J. VOLF, Odysea divokých koní, s. 26.

⁷ Latinské názvy se u jednotlivých autorů rovněž liší. J. Dušek spolu s M. Maršálkem s A. Vejčíkem přiřazují k tarpanovi latinské *E. gmelini*, zatímco J. Volf a E. H. Edwards uvádějí tarpana jako *E. ferus* a rozlišují u něj dvě formy, tarpana lesního (*E. ferus sylvestris*) a tarpana stepního (*E. ferus ferus*). E. H. Edwards uvádí, že kůň severní je někdy označován přízviskem *E. silvaticus*, přičemž však toto označení (či *E. sylvestris*) přináleží spíše tarpanu lesnímu (*E. ferus*); tedy označuje lesního tarpana stejně jako J. Volf *E. ferus sylvestris*.^a Jak poznamenává E. H. Edwards, vědci leckdy nazývali shodné zvíře různými jmény.^b

^a srov.: J. DUŠEK et al., Chov koní, s. 8. - E. H. EDWARDS, Koně, s. 11. - E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 15. - J. VOLF, Odysea divokých koní, s. 27-29.

^b E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 14.

⁸ E. H. Edwards, který odmítá existenci koně západního jakožto předka domácích koní, nehovoří ani o koni severském, nýbrž o těžkém koni lesním, což je souhrnné označení několika druhů divokého koně žijícího v bažinatých evropských lesích před cca jedním milionem let. Údajně se mnohdy křížil s koněm Převalského a vytvořil s ním postupem času základ dnešních chladnokrevných koní.^a

^a E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 14.

západního typu, odvozené od koně západního a skupiny koní severských, nordických, odvozené od koně severského.

Stupeň prošlechtění rozděluje plemena na primitivní a kulturní.⁹ Primitivní plemena jsou plemena původní, chovaná v odlehlých oblastech světa, jež se od svých divokých předků příliš neodlišují. Přirozenou selekcí se u nich ustálila mimořádně tvrdá konstituce a výjimečná adaptabilita na přírodní podmínky. Charakteristická je pro ně též prodloužená doba vývoje, tj. pozdní dospívání, ovšem při značné dlouhověkosti. Na rozdíl od těchto primitivních plemen byla kulturní plemena dlouhodobě šlechtěna podle konkrétních chovných cílů. Jsou obvykle ranější, podstatně choulostivější a náročnější na výživu i ošetřování; zato se vyznačují vysokou výkonností. Mezi těmito dvěma skupinami existují různé přechodné formy, někdy označované jako plemena zušlechtěná.¹⁰ Patří sem rozličná plemena stepní, horská či pouštní, jež jsou dobře přizpůsobená přírodním podmínkám dané oblasti podobně jako plemena primitivní. Díky selekčním kritériím a někdy též přikřížením některých kulturních plemen však docházelo ke zlepšování jejich vlastností. Obecně platí, že *čím více v chovu plemene přírodní podmínky ovlivňují kontinuitu celé populace, tím se vytvářejí lepší podmínky pro vznik místních a krajových rázů.*¹¹

Podle temperamentu lze koně rozdělit na chladnokrevné a teplokrevné. Chladnokrevní koně představují typ těžkých koní mohutné tělesné stavby, klidného temperamentu a většinou velmi dobrého charakteru, určených především k náročné potažní práci v zemědělství a lesním hospodářství, schopných vyvinout velkou sílu při nízké rychlosti.¹² Naopak teplokrevní koně představují typ lehkých koní, a to jak jezdeckých, tak lehkých tažných (např. kočárových). Vyznačují se živějším temperamentem, velkou pohyblivostí, prostornou akcí končetin a harmonickými proporcemi. Ušlechtilejší tělesná stavba vyplývá z původu odvozeného od koní východních. V rámci teplokrevných plemen jsou některá plemena označována jako plnokrevná nebo polokrevná.

---

⁹ Pojmy „primitivní“ a „kulturní“ zde označují stupeň prošlechtění plemene, viz dále v textu, a nemají nic společného s termíny užívanými v humanitních vědách.

¹⁰ M. MARŠÁLEK; A. VEJČÍK, Atlas plemen hospodářských zvířat chovaných v České republice [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, [cit. 2007-07-01] Dostupný z WWW: <<http://home.zf.jcu.cz/public/departments/ksz/studium/skot/atlasHZ/>>.

¹¹ J. DUŠEK et al., Chov koní, s. 79.

¹² Tito těžcí koně se někdy označují také jako „krokoví koně“, neboť jejich typickým pohybem je krok. Naopak lehčí koně bývají nazýváni „klusoví“ či „cvaloví“, zatímco soumaři koňmi „nosnými“.^a

^a srov.: J. DUŠEK et al., Chov koní, s. 78. - H. KHOLOVÁ; J. HOŠEK, Koně, s. 19.

Plnokrevný kůň (plnokrevník, označovaný též A 1/1) je kůň šlechtěný k dosahování vysoké výkonnosti, u nějž bylo přísnou a dlouhodobou selekcí dosaženo takového stupně prošlechtění, že přikřížením jiného plemene nelze jeho požadované vlastnosti dále zlepšit,¹³ naopak se ho často užívá ke zlepšování vlastností jiných plemen. K plnokrevným plemenům se řadí anglický plnokrevník, arabský plnokrevník a achaltekinský kůň,¹⁴ jenž však jako plnokrevný není uznáván ve všech zemích bez výhrad.

Polokrevný kůň (polokrevník, A 1/2) je označení užívané obvykle pro křížence plnokrevníka s jiným teplokrevným plemenem. V minulosti byli v chovu takto označováni koně v případě, že měli podíl genů anglického plnokrevníka vyšší než 50 % a hovořilo se o nich jako o koních „nízko“ či „vysoko v krvi“. V zahraničí se však této terminologie neuvžívá a plemena jsou označována přívlasky země, odkud dané plemeno pochází (např. hannoverský či oldenburský teplokrevník), a to i v případě, že dochází ke křížení s plnokrevníkem. V současné době je pojem polokrevník využíván pouze v dostihovém provozu pro zdůraznění, že se nejedná o plnokrevníka; od jeho užívání k těmto účelům se však upouští.¹⁵

Poslední z kategorií rozděluje plemena podle účelu do tří užitkových typů, přičemž tento typ může být buď jednostranně užitkový tažný, kam se řadí chladnokrevná plemena, nebo mnohostranně užitkový, kam náleží většina teplokrevných plemen a též plemena pony, a konečně jednostranně užitkový dostihový, buď klusový (různá plemena klusáků) nebo cvalový (pouze anglický plnokrevník). Určování užitkových vlastností koně však může být obtížné, neboť se do jejich

---

¹³ M. MARŠÁLEK; A. VEJČÍK, Atlas plemen hospodářských zvířat chovaných v České republice [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, [cit. 2007-07-01] Dostupný z WWW: <<http://home.zf.jcu.cz/public/departments/ksz/studium/skot/atlasHZ/>>.

¹⁴ Anglický plnokrevník byl dlouhodobě šlechtěn tak, aby byl schopen absolvovat maximální rychlostí poměrně krátké vzdálenosti, zatímco arabský plnokrevník byl šlechtěn k maximální vytrvalosti. Obě plemena drží na svých distančních optimech výkonnostní primát. U achaltekinského koně pak bylo výjimečným způsobem dosaženo maximální výkonnosti v extrémních pouštních podmínkách.

¹⁵ V překážkových dostizích se lze občas s polokrevníky setkat, neboť zde nerozhoduje tak zásadním způsobem rychlost, nýbrž velkou měrou skokové schopnosti a konstituční i psychická odolnost, jež může být u polokrevníků i vyšší. Zejména na pardubickém závodišti, jehož některé úseky jsou pokryty oraní, se mohou polokrevníci docela dobře uplatnit. Přesto jsou dnes v překážkovém provozu výjimkou a spíše českým specifikem, neboť většina světových překážkových drah je travnatých a velmi rychlých.^a

^a Slovní spojení „rychlá dráha“ se v dostihové terminologii běžně užívá a označuje dráhu, jež svým povrchem umožňuje koním dosahovat vysoké rychlosti, a to i v případě překážkového dostihu. Pardubické závodiště k nim nepatří.

výkonnosti promítají kromě genetických dispozic i rozličné exogenní a endogenní vlivy.¹⁶

2.1. Divocí předci dnešních koní

Prvním, a zároveň jediným dosud žijícím divokým předkem, je kůň Převalského neboli kertak¹⁷ (*Equus przewalskii*). Vyznačuje se kohoutkovou výškou cca 135 cm, těžkou, poměrně velkou, velmi nízko nesenou hlavou na krátkém krku, u hřebců většinou klabonosou, mohutným, hlubokým trupem, kratším hřbetem a skloněnou střechovitou zádí podobnou oslí. Zbarvením je nejčastěji plavák s úhořím pruhem a zebrováním na spodku končetin. U některých jedinců je patrný i tzv. oslí kříž, jež tvoří spolu s úhořím pruhem méně zřetelný široký pruh přes lopatky. Světovou plemennou knihu tohoto plemene vede Zoologická zahrada v Praze Troji, která se také nejvíce zasloužila o jeho záchranu. Z koně Převalského vznikla většina asijských plemen koní, mezi něž patří např. koně mongolští, čínští, kirgizští či jakutští.

Druhým uváděným předkem je tarpan (*Equus gmelini*). Přežíval až do 80. let 19. stol., kdy žil v oblasti Černého a Kaspického moře a zasahoval i dále do Asie až k Aralskému jezeru. Roku 1881 uhynula poslední čistokrevná klisna v zoologické zahradě v Moskvě a druh vyhynul. Tarpan byl o něco větší a ušlechtilejší než kertak, dosahoval 130 – 135 cm kohoutkové výšky, měl krátká bedra a dlouhou, mírně skloněnou zád'. Byl šedohnědé až šedočerné barvy, rovněž s hřbetním úhořím pruhem. Je předkem orientální skupiny domácích koní a zakladatelem celého teplokrevného chovu koní.

Kůň západní (*Equus robustus*) žil v přímořských krajích západní Evropy a v údolích Alp, kde utvořil dva krajinné rázy. V přímořských oblastech se vlivem příhodných životních podmínek vytvořila forma mohutného a silného, avšak méně pohyblivého koně, jenž se stal předkem dnešního koně belgického, rýnského, buloňského a těžkých plemen anglických. V drsnějším prostředí Alp pak vznikl sušší a odolnější typ, který nedosahoval mohutnosti koně přímořského; ten se stal předkem

---

¹⁶ J. DUŠEK, Chov koní et al., s. 78.

¹⁷ Kertak, též kertag, je kyrgyzské označení pro koně Převalského, které převzali i Evropané.^a Pojmenování zdomácnělo i v českém úzu a lze se s ním setkat ve všech relevantních hipologických dílech.

^a E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 15.

dnešních koní norických. Obě tyto formy byly prapředky dnešní skupiny koní chladnokrevných.

Kůň severský (nordický)¹⁸ (*Equus gracilis*) se stal předkem málo ušlechtilých, malých zavalitých koní s krátkou chundelatou hřívou, kteří stavbou těla a lebky připomínají typ koně západního. Jsou velmi otužilí, odolní, nenároční a výkonní. K této skupině koní patří např. kůň fjordský a islandský a plemena pony jako shetlandský, dartmoorský, velšský či connemara.

Plemena pony (ponyové, poníci) jsou souhrnně velmi odolní koně tvrdé konstituce a malého vzrůstu, s hlubším trupem a kratšíma nohama, než je obvyklé u velkých koní a též se specifickou povahou. Mnohdy však záleží spíše na místním úzu, který rozhodne, zda dotyčné plemeno řadit mezi pony či nikoli a někdy se plemeno označuje jako „kůň“, ačkoliv se jedná o ponyho, což je obvyklé zejména v severských zemích. Např. islandský kůň,¹⁹ malé plemeno schopné urazit značnou rychlostí velké vzdálenosti s dospělým jezdcem v sedle, se označuje oběma termíny.²⁰ Z hlediska zařazení do sportovních disciplín je jako pony uváděn každý kůň s kohoutkovou výškou do 148 cm bez ohledu na původ.²¹

---

¹⁸ Kůň severský je někdy považován za samostatný druh *Equus gracilis*, někdy za formu koně západního (pakliže je existence koně západního vůbec uznávána, viz s. 1).^a

^a V. VOLF, *Odysea divokých koní*, s. 26.

¹⁹ Koně se na Island dostávali od roku 860 spolu s norskými osadníky a již roku 930 zakázal althing, nejstarší parlament světa, jejich další dovoz, což vedlo k výjimečné genetické čistotě islandského koně.

²⁰ Pojmenování islandského koně není jednotné. O poníkovi hovoří J. Dušek, o koni H. Kholová, která dodává, že ačkoli plemeno odpovídá tělesnému rámci poníků, sami Islandčané jej takto nikdy nenazývali a vždy ho považovali především za jezdeckého koně. E. H. Edwards užívá ve svém díle *Koně* termínu islandský kůň, zatímco v *Obrazové encyklopedii koní* uvádí ponyho, což však může být způsobeno překladem. Anglická Wikipedia sice výslovně upozorňuje, že se nejedná o ponyho, nýbrž o koně (Icelandic horse), avšak zmiňuje termín pony jako alternativní, zatímco C. Geddes uvádí plemeno jako poníka (Icelandic pony). Toto zmatení pojmů uvádíme spíše jako kuriozitu a také pro ilustraci, s jakými nejasnostmi se lze v této oblasti setkávat.^a

V zájmu sjednocení terminologie budeme dále v textu užívat termínu islandský kůň.

^a srov.: J. DUŠEK et al., *Chov koní*, s. 127. - E. H. EDWARDS, *Koně*, s. 134-135. - E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 184-185, 194-195. - C. GEDDES (ed.), *The Horse*, s. 9, 153, 331. - H. KHOLOVÁ; J. HOŠEK, *Koně*, s. 42-43. - Icelandic horse. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-16 [cit. 2007-08-18] Dostupný z WWW:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Icelandic_Horse>. - Pony. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-17 [cit. 2007-08-18] Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Pony>>.

²¹ Horní limitující hranice výšky poníků se u jednotlivých autorů liší. J. Dušek uvádí, že v jezdeckém sportu jsou koně nižší než 150 cm označovány jako pony, zatímco Edwards udává výšku 152 cm; výše uvedený údaj 148 cm je převzat od M. Maršálka a A. Vejčíka.^a

^a srov.: J. DUŠEK, *Chov koní et al.*, s. 77. - J. DUŠEK, *Chov koní v Československu*, s. 22. - E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 14. - M. MARŠÁLEK; A. VEJČÍK, *Atlas plemen hospodářských zvířat chovaných v České republice* [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, [cit. 2007-07-01] Dostupný z WWW: <<http://home.zf.jcu.cz/public/departments/ksz/studium/skot/atlasHZ/>>.

Poníci starobylého původu se vyskytují na celém evropském kontinentě a většinou se doposud užívají k práci na venkově. Nejznámější jsou však poníci pocházející z Velké Británie, kde lze nalézt širokou škálu plemen, označovaných podle jejich přirozeného prostředí řídkce osídlených blat jako horská či vřesovištní. Poníci obecně byli ovlivněni a formováni svým životním prostředím a polodivokým způsobem života více než velcí koně, ačkoliv i u nich došlo k pozdějšímu zušlechtování. Britská plemena se užívají na rozdíl od kontinentálních plemen spíše k zářahu a pro dětské soutěže než k práci; známí jsou zejména dartmoorský, exmoorský a shetlandský pony, zatímco například z Německa, proslulého teplokrevníky, pochází jediný pony, dülmenský kuň.²²

---

²² Opět nejednoznačné označení poníka jako koně, viz výše.

3. Všední každodennost pracovního zvířete

*Pivo pij u krbu,
klouzej se po ledu,
kobytku hubenou
a meč zarezlý kupuj,
koně si ve stáji hled'
a ven vyžeň psa.²³*

Je snad poněkud netypické začínat oddíl věnující se všednímu životu úryvkem z Eddy, avšak vybrané verše se týkají velmi praktických záležitostí a nastiňují vztah ke koni a jeho význam v každodenním životě. Jedná se o *Výroky Vysokého (Hávamál)* obsažené ve *Starší* či *Písňové Eddě*, jež jsou v podstatě sbírkou ponaučení a zásad předávaných jako životní moudrost Ódinem, tj. Vysokým. Jde o propojení šesti původně samostatných básní a zlomků v jeden celek, přičemž nejstarší z nich pocházejí z 1. pol. 9. stol. Je zajímavé sledovat přirovnání, v nichž se objevuje kůň. Ač může znít pokyn obsažený ve třetím a čtvrtém verši poněkud podivně, nabádá v podstatě jen k tomu, ať si každý člověk *sám vykrmí koně a vyleští meč*.²⁴ Kůň se zde vyskytuje ještě několikrát, např.:

*Víry nedej
vrahu svého bratra,
spálenému domu,
splášenému koni
- k užitku není,
když nohu si zlomí -
všem těmto radám však
nestačí jen věřit!*

*Nejistá je láska
žen lehkovážných
jak nekutý kůň
na kluzkém ledě,
jak dvouleté hříbě
v hlučné vřavě,
jak loď bez kormidla
v lité bouři ...²⁵*

---

²³ Edda, Vys. 83.

²⁴ H. Kadečková, in.: Edda, s. 448.

²⁵ Edda, Vys. 89-90.

Koně provázeli člověka po několik tisíciletí a ten se je naučil využívat ku svému prospěchu na poli i k boji. V průběhu dějin našli široké uplatnění koně všech typů a velikostí. Užívali se k orbě, k tahání povozů, plavidel i bitevních děl, posloužili k svážení dříví z lesa, k práci v dolech i jako soumaři v horách; svou práci odvedli koně pivovarští i váleční a zastali i funkci zvířat pokusných.

Koně užívaní k práci museli splňovat určité požadavky, zejména na typ a charakter, neboť bylo třeba, aby byli zároveň dostatečně mohutní i dostatečně klidní. I velcí váleční koně museli nést svého jezdce pokud možno bezpečně. Poté, co se jich přestalo užívat v boji, začali být používáni k záprahu do nejrůznějších vozů, včetně pivovarských, a těžcí belgičtí koně byli až do poloviny 20. století hlavní tažnou silou v zemědělství.

3.1. Zemědělství

Je jistým paradoxem, že kůň se v zemědělství rozšířil velmi pozdě a v onom rozsahu, který zachycují např. fotografie z doby první republiky, teprve v 19. století. Kůň přináležel nejvyšším kruhům a dlouho zůstával příliš cenný, než aby se užíval k „sprosté“ práci a i později byl k polním pracím užíván převážně dobytek namísto koní. Přesto je v obecné představě spojen právě kůň s orbou a prací na poli, neboť právě tak byl zachycen na obrazových dokumentech z doby relativně velmi nedávné.

V Evropě se tak až do 18. století, a někde i do století devatenáctého, používali k obdělávání půdy především voli, kteří byli vždy oproti koním laciní a celkově nenároční. Teprve od této doby byl kůň plně užíván pro potřeby rozvíjejícího se zemědělství. Jelikož stroje začaly úlohu koní přebírat již na konci 19. a během 1. poloviny 20. století, byla tak úloha koně v zemědělství sice intenzivní, ale krátká. Koně však stále zůstávají důležitým prvkem zemědělského života v některých částech východní Evropy, zatímco na Středním východě bylo jejich užití pro tak nízké účely nemyslitelné a je tomu tak dodnes. Alternativou koně mohl být kromě vola ještě osel či mula.

V době bronzové²⁶ byli koně zapřaháni při náboženských obřadech k slavnostnímu vyorání první brázdy, poté se uvolnili a k další orbě se zapřáhli voli.

---

²⁶ Období od roku 3500 př. n. l. do roku 1100 př. n. l.

Ostatně teprve od 11. stol. byli díky šlechtění těžkých rytířských koní k dispozici jedinci dostatečně velcí a silní, aby se dali užít k leckdy i k velmi náročným pracovním úkonům. Nicméně i poté se v zemědělství užívalo koní podstatně slabších než byli cenění váleční oři, což mimo jiné opět ukazuje na *primát vojáka a válečníka před hospodářem*.²⁷ Ostatně malý vzrůst i výkon hospodářských zvířat, ať již koní nebo volů, byl jevem platným od starověku a dlouho se neměnil, přestože byl chov domácího zvířectva v raném středověku běžnou součástí zemědělského života a zabývali se jím drobní rolníci stejně jako velké církevní i panské velkostatky.

Zvířata byla v teplých částech roku chována volně, v zimě pak byla držena na chráněných pastvinách, někdy dokrmována, případně ustájena v chlévech či hospodářských budovách, jež byly v té době universální a obvykle propojeny s obytnými prostory. Rozlišování budov na chlévy, ovčiny a zejména koňské stáje nastává až později.

Ačkoliv je středověká společnost společností rurální, tedy zemědělskou, toto zemědělství je ponejvíce chudické.²⁸ Půda nesla v období 10.-13. století málo zejména proto, že byla špatně obdělávána, navíc ještě primitivním nářadím. Orba nebyla dost hluboká, neboť se dlouho a na mnoha místech udrželo užívání starověkého rádlu *přízpusobeného povrchovým půdám a hornatým terénům středomořské oblasti*,²⁹ které zemi spíše mělce rozrývalo než obracelo. Pokrokem byl asymetrický pluh s kolečky a radlicí a rovněž zdokonalené zapřahání, jež se poprvé objevuje kolem roku 1000 a umožňuje lepší využití koňské síly. Výhody koně a jeho přínos byly takové, že roku 1095 papež Urban II., vyhlášující v Clermontu boží mír vzhledem k 1. křížové výpravě, svěřuje koně Boží ochraně (*equi arantes, equi de quibus hercant*).

Původně se i k záprahu koní užívalo jho (jařmo), ti ho však snášeli mnohem hůře než dobytek a tak se zapřahali řemením (záprahovou šlí) přes hrudník, avšak i tento způsob umožňoval přepravovat pouze malé náklady. Koně totiž přes hrudník škrtil a znesnadňoval mu tak dýchání, což ho rychle unavovalo. Teprve tuhé chomout tyto

---

²⁷ J. LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, s. 216.

²⁸ Zdá se, že hladomory přicházely ve vlnách. M. Montanari uvádí, že se v historických pramenech dochovaly zmínky o 29 celoevropských hladomorů mezi lety 750 a 1100, ve Francii pak během 11. stol. mělo dojít celkem k 26 hladomorům, což je vůbec nejvíce v historii této země. Období hladu sice vystřídal od 12. stol. období relativního dostatku, avšak rizika hladomorů stále přetrvávala.^a Naopak J. Le Goff a N. Truong říkají, že v raném středověku není příliš rozšířen hlad ani bída,^b a to hlavně kvůli nízkému počtu obyvatel. Že však výnosy takto obhospodařované půdy nebyly velké, je nepochybné.

^a M. MONTANARI, *Hlad a hojnost*, s. 45, 47.

^b J. LE GOFF; N. TRUONG, *Tělo ve středověké kultuře*, s. 101.

²⁹ J. LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, s. 212. – srov.: V. ČERNÝ, s. 58-66.

obtíže odstraňoval, neboť váha tahu se přenášela na plece. K snazšímu tahu těžkých nákladů rovněž přispěla možnost záprahu za sebe, což mělo podstatný význam i pro budování velkých církevních a světských staveb. *První spolehlivé zpodobení chomoutu ... najdeme v rukopisu městské knihovny v Trevíru z doby kolem roku 800, ale nová technika se rozšířila až v 11. a 12. století,*³⁰ u nás ještě později.

Nadřazenost koně byla ve 12. stol. uznávána u Slovanů, podle nichž bylo jednotkou polní práce to, co za jeden den vykoná pár volů nebo jeden kůň a v Polsku měl kůň cenu dvou volů.³¹ U nás se kůň choval až do 12. stol. zejména pro nobilitu, tj. pro potřeby dopravy a války a využívalo se ho téměř výhradně k jízdě, nanejvýše ještě k lehkému záprahu. Až poté, co zde došlo během 12. a 13. stol. k rozšíření chomoutu, se začíná kůň užívat též k těžkému tahu a postupně už také k orbě. Až do 13. století se koně také většinou nekovali.³² Chovali se po celý rok volně na pastvinách a v případě, že se zrovna aktivně využívali, byli ustájeni ve stájích u lidských sídel,³³ v takovém případě dostávali ječmen a oves, v zimě seno. Součástí stáji tvořil kamenný či dřevěný žlab a dřevěné okované vědro na vodu. Cestovní vědérka, určená pro případy, kdy se kůň nemohl sám napojit, patřila ostatně k výbavě jezdce stejně, jako srp na trávu.³⁴

Obecně však proti masovému zavádění koní do zemědělství hovořila jejich vysoká pořizovací cena a náročnost na krmení,³⁵ což vzhledem k velmi nízkým výnosům polí vyžadovalo vyčlenit navíc velké plochy půdy k osetí ovsem, určeným pro koně. Nárůst počtu koní je tedy ve 12. stol. patrný v Anglii i Francii, avšak již ve 13. stol. dochází ke stagnaci růstu. *Ve skutečnosti obyčejnou, normální zvířecí práci ve středověku vykonává ... vůl a osel*³⁶ a velkou roli hraje rovněž lidská síla.³⁷ Zejména v jižních oblastech Evropy a ve středomoří, kde pro pěstování ovsa nejsou příhodné podmínky, zůstávají volí víceméně jedinou alternativou.

³⁰ J. LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, s. 216.

³¹ *Ibid.*

³² Znalost podkov se rozšiřovala spolu s rozvojem zpracování kovů.^a U Keltů byly podkovy známy již od konce laténského období (cca 300 – 0 př. n. l.) a u Slovanů nejpozději od 8-9. stol., ale při užívání koní k lehké jízdě nebyly nutné. Ovšem nasazení koní do těžkého záprahu a posléze i stále těžší zbroj bojovníků a koní od 12. a zejména od 13. stol. již představovalo pro kopyta jezdeckých koní mnohem větší zátěž a vynutilo si rozšíření podkov, které kopyto chránily před poškozením a umožnily oporu v nepříznivém terénu.

^a J. DUŠEK et al., *Chov koní*, s. 363.

³³ Volné pastevečství dobytka bylo nahrazeno chovem ve stájích až ve 14. – 15. stol.^a

^a M. MONTANARI, *Hlad a hojnost*, s. 78.

³⁴ P. CHOC, *S mečem a štítem*, s. 198.

³⁵ srov.: G. HANS-WERNER, *Život ve středověku*, s. 211, 218-219. – J. LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, s. 216.

³⁶ J. LE GOFF, *Kultura středověké Evropy*, s. 217.

³⁷ V. ČERNÝ uvádí doslova, že *hlavním dobytčetem tohoto rurálního pracovního stylu zůstává ... člověk.*

^a V. ČERNÝ, *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti I. Středověk*, s. 62.

Svou roli sehrálo jistě i to, že kůň vzbuzoval představu luxusu, moci a války a po čtyři tisíce let byl vnímán především jako zvíře válečné; důsledkem všech těchto faktorů se užíval v zemědělství po celou dobu středověku jen omezeně a jak již bylo řečeno, skutečně se rozšířil teprve s industrializací venkova. V 18. stol., kdy byl zaveden trojhonný střídavý systém obdělávání polí (tj. střídavě se osévalo obilninami, okopaninami a pícninami), a užívána stále výkonnější zemědělská technika, nastala poptávka po rychlejších a spolehlivějších tahounech než byli volí. V pol. 19. stol. tak již byl v zemědělství běžně užíván koňmi tažený secí stroj, brány, víceradličné pluhy, mlátičky, šrotovníky a samovazy.

V USA se na rozsáhlých pšeničných polích používaly těžké žací mlátičky, jakési předchůdkyně kombajnů, tažené až 40 či 42 koňmi.³⁸ Americké zemědělství užívalo do zářahů velké počty koní zcela běžně, neboť sem bylo dovezeno jen velmi málo těžkých chladnokrevných koní a tak scházeli koně odpovídajícího fundamentu. Tento nedostatek nezbývalo než řešit zářahem velkého počtu koní lehkého typu, což vedlo k tomu, že v roce 1914 existovalo v Americe na 25 milionů koní.³⁹ Spolu se vzrůstem populace selských koní také úměrně rostl i rozsah plochy potřebné k pěstování luštěnin a travin k jejich krmení.

3.1.1. Rakousko-uherská monarchie a Československá republika

Potřeba koní v zemědělství se projevila s rozvojem industrializace v 19. století zvýšenými nároky na produktivitu zemědělské výroby a tedy i na vyšší výkonnost tažných koní. Koně chovaní pro potřeby armády přestali záhy vyhovovat hospodářským požadavkům, neboť vojenským zájmem byli lehčí, rychlí teplokrevní koně se zvýšeným podílem krve anglických plnokrevníků, k potažní práci zcela jistě nevhodní. Tento typ lehkého koně však nevyhovoval ani potřebám rostoucího průmyslu a tak nakonec snaha po výkonnějším a silnějším hospodářském koni vyústila koncem 19. stol. v importy chladnokrevných hřebců, zejména norfolků a anglonormanů, ale též několika hřebců

---

³⁸ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 255.

³⁹ *Ibid.*

ardenských a vallonských. Docházelo i k využití těžkých teplokrevných plemen, především oldenbuského původu.⁴⁰

Jakkoli však byla chovná základna vzhledem k požadavkům zemědělství a armády rozsáhlá,⁴¹ rozvoj chovu byl záhy zasažen válečnými událostmi. Za 1. světové války došlo k obrovským ztrátám na koních. Stát následně reagoval na růst zásobovacích potíží monopolistickými zásahy do hospodářství; byly zavedeny přímé rekvizice nejen obilí a mouky, ale i zvířat a jejich distribuce byla založena na systému odběrných potravinových lístků. V letech 1915-1916 došlo také ke zřízení tzv. válečných ústředí pro nákup a distribuci, včetně Ústředí pro výkup dobytka. Výkup produktů se prováděl pomocí tzv. komisionářů, organizace však byla nedokonalá a byla poznamenána korupcí; pro vojenskou službu pak *byli odebíráni všichni schopní koně včetně chovných klisen*.⁴² Vzhledem k významu koní i skotu pro hospodářství byl odpor proti jejich dodávkám větší, než v případě vlastních zemědělských produktů, např. obilí.⁴³ Docházelo také k růstu cen a *jestliže na začátku války ... odebraný kuň měl poměrně vysokou cenu asi 1000 korun, potom koncem války stál patnáctkrát tolik*.⁴⁴ Koně ze Slovenska byli téměř všichni odvedeni Maďary. Aby zemědělci přežili jejich dalším ztrátám, dávali již napříště přednost koním chladnokrevným, jež nebyli pro válku zdaleka tak vhodní jako lehčí koně teplokrevní.⁴⁵

Po vzniku Československé republiky v roce 1918 byla politicky podporován jak chov koní, tak i kultivace krajiny a v důsledku pozemkové reformy v roce 1920 vzniká silný střední stav rolníků, kteří nejenže jsou důležitou oporou demokracie, ale tuto *myšlenku kultivace půdy, přírody a krajiny jako kultivace národní samostatnosti nesou prakticky až do nástupu tvrdé kolektivizace po roce 1950*.⁴⁶ Dochází v rozvoji zemědělství a vzrůstá počet téměř všech hospodářských zvířat, avšak *středem pozornosti zůstával nadále chov koní*,⁴⁷ u nějž byl tento nárůst jak kvantitativní, tak i kvalitativní. Mezi lety 1900-1937 *vzrostl v českých zemích počet chovaných kusů na 100 ha zemědělské půdy ... u koní ze 7,4 na 8,1 kusů*⁴⁸ a ještě v letech 1934-38 se

---

⁴⁰ M. DURUTTYA, rozhovor pro Internetový magazín Šumavy a bavorského příhraničí [online]. Občanské sdružení Šumavská renesance, [cit. 2007-06-02] Dostupný z WWW: http://www.renesance-gabreta.info/rozhovory/ptali_jsme_se_12.htm.

⁴¹ J. DUŠEK a kolektiv, Chov koní, s. 74-75.

⁴² J. HANZÁK; J. VOLF; L. J. DOBRORUKA, Světem zvířat III., s. 67.

⁴³ A. KUBAČÁK, Dějiny zemědělství v českých zemích II., s. 25.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ J. HANZÁK; J. VOLF; L. J. DOBRORUKA, Světem zvířat III., s. 67.

⁴⁶ M. LAPKA; M. GOTTLIEB, Rolník a krajina, s. 47.

⁴⁷ A. KUBAČÁK, Dějiny zemědělství v českých zemích II., s. 15.

⁴⁸ Ibid., s. 69.

chovalo pro potřeby zemědělství a lesnictví 656 000 koní. Do tohoto počtu byli ovšem zahrnuti i koně povozníků, vojenští a jiní. Vedle koní se užívalo též oslů, mezků a mulů, přičemž muli byli rozšířeni zejména v Čechách, zatímco mezci výhradně na Slovensku.

Kvantitativní rozvoj chovu pak byl podmíněn přísnějším výběrem plemenných hřebců, zavedením výkonnostních zkoušek, zlepšením výživy a celé technologie chovu a zřizováním chovatelských svazů, které úzce spolupracovaly se státními hřebčinci.

V požadavcích na typ zemědělských koní panovaly určité rozdíly. Zatímco chovatelé v Čechách upřednostňovali co možná nejmohutnějšího (lymfatického) chladnokrevníka a vliv brabantických hřebců, moravští chovatelé dávali přednost lehčím, pohyblivějším a méně lymfatickým belgikům typu ardena. Republika přestala být závislá na importu koní ze zahraničí a koncem 20. let byl vytvořen základ pro tvorbu českého a moravského chladnokrevníka tzv. kontinentálního typu a slezského norika.⁴⁹

⁵⁰ Zahraniční obchod s koňmi však byl většinou pasivní.⁵¹

Rozvíjela se i veterinární medicína, přičemž pedagogickou i výzkumnou činností se zabývala především Vysoká škola zvěrolékařská v Brně a významných úspěchů dosáhl i Státní diagnostický a séroterapeutický ústav v Ivanovicích na Hané. Světový význam si získal prof. MVDr. MUDr. František Bílek, DrSc., jehož široký badatelský zájem zahrnoval zkoumání původu hospodářských zvířat, jejich plemen a plemenitby, exteriéru a regenerace mizejících plemen, avšak *jeho hlavní zájem se soustředil na chov koní.*⁵² Rozhodující měrou se zasloužil o regeneraci starokladrubskeho vranika, získal rovněž zásluhu na chovu koně Převalského a jeho následném úspěšném rozmnožení a působil též jako pedagog a autor odborných prací.

---

⁴⁹ srov.: J. DUŠEK, Chov koní et al., s. 76. - A. KUBAČÁK, Dějiny zemědělství v českých zemích II., s. 69.

⁵⁰ Představu o těchto koních si lze udělat mj. i z dvou monumentálních jezdeckých soch, neboť norický hřebec Albin Theseus stál modelem sochaři Bohumilu Kafkovi pro jezdeckou sochu Jana Žižky z let 1931-1935, umístěnou před vítkovským památníkem na pražském Žižkově. Naopak Václav Myslbek použil jako předlohu pro koně jezdecké sochy sv. Václava z let 1900-1904 importovaného východofrišského hřebce Arda II, tedy teplokrevníka, ovšem těžkého, ve starším typu, ještě před jeho dalším zušlechtěním arabskými koňmi z bábolnského hřebčína. Kůň je tedy podstatně mohutnějšího rámce než jaké má plemeno dnes. Teprve po 2. světové válce došlo totiž k jeho přeměně z karoseriéra na jezdeckého sportovního koně.^a

^a srov.: J. DUŠEK, Chov koní v Československu, s. 168-170. - H. KHOLOVÁ; J. HOŠEK, Koně, s. 162.

⁵¹ A. KUBAČÁK, Dějiny zemědělství v českých zemích II, s. 74.

⁵² A. Ibid., s. 112.

3.1.2. Koně v Československu za totalitních režimů

Také v letech 1939 - 1945 docházelo ke značným úbytkům koní, jež však byly větší na Moravě a ve Slovenském štátě než v Čechách, kde se podařilo zachránit zejména klisny zapsané v plemenných knihách.⁵³ Po skončení 2. světové války pak došlo k radikální změně v chovu koní, neboť tito se zcela vytratili ze dvou tradičních uživatelských oblastí, z armády a zemědělství. *Zatímco likvidace vojenských hiposložek byla rychlá, bylo vyřazování koní ze zemědělského provozu postupné, avšak výrazné.*⁵⁴ Situace v poválečném Československu však s sebou nesla určitá specifika, nemající jinde v Evropě obdoby.

Vyřazování koní ze zemědělství u nás ovšem nenastalo okamžitě. Bezprostředně po skončení války byli koně naopak žádáni, zejména pak panovala velká poptávka po tažných koních a proto i v té době zůstal chovný cíl shodný s předválečným.⁵⁵ J. Grüner uvádí, že v této době nastal jejich zoufalý nedostatek a všichni koně, kteří zbyli na našem území, tzv. „trofejní“ koně,⁵⁶ se na „červený revers“ zdarma přidělovali potřebným subjektům. V případě, že se jednalo o zvláště cenné koně, byl vypsán „bílý revers“, který koně jen propůjčoval a ti zůstávali v majetku armády nebo státu. Nicméně všichni byli poskytnuti zájemcům, kteří je potřebovali.⁵⁷

Později se situace změnila. Násilná kolektivizace, která následovala po komunistickém puči 25. 2. 1948, zasáhla nevídaným způsobem venkovské obyvatelstvo i jejich hospodářství. Docházelo k *porušování rozměrů a uspořádání české krajiny, což způsobovaly gigantické stavby a nesmyslně scelované lány,*⁵⁸ a k budování jednotných zemědělských družstev podle sovětského vzoru, tzv. JZD. Do vedení těchto sjednocených statků byli většinou na vedoucí posty dosazováni nekompetentní lidé, jejichž jedinou kvalifikací bývala příslušnost ke komunistické straně. Kůň se stal náhle přežitkem kapitalismu a zacházelo se s ním tomu odpovídajícím způsobem.

Necitelný vztah ke zvířatům obecně byl průvodním jevem tohoto období. Pro většinu rolníků však představovala hrubost ke zvířatům něco nemyslitelného, neboť

⁵³ J. HANZÁK; J. VOLF; L. J. DOBRORUKA, Světem zvířat III., s. 67.

⁵⁴ J. DUŠEK, in.: E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 388.

⁵⁵ M. DURUTYA, rozhovor pro Internetový magazín Šumavy a bavorského příhraničí [online]. Občanské sdružení Šumavská renesance, [cit. 2007-06-02] Dostupný z WWW: http://www.renesance-gabreta.info/rozhovory/ptali_jsme_se_12.htm.

⁵⁶ srov.: J. GRÜNER, Celý život na koni, s. 70, 75. - J. DUŠEK, in.: E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 388.

⁵⁷ J. GRÜNER, Celý život na koni, s. 70, 76.

⁵⁸ M. LAPKA; M. GOTTLIEB, Rolník a krajina, s. 48.

*láska ke zvířatům je pro rolníky často pevným bodem, podle něhož se dá poměřovat nejen dobrý a špatný člověk, ale také dobrá a špatná doba. ... Nejsou vzácné případy, kdy začínající rolník odešel z JZD nebo státního statku, protože se už nemohl dívat na to, jak se tam zachází s dobyt看em.*⁵⁹ Koně navíc zaujímali v myšlení venkovského obyvatelstva zvláštní místo. M. Lapka a M. Gottlieb uvádějí, že dodnes používá cca třetina hospodařících rolníků vztah ke koním jako měřítko, podle kterého porovnává totalitní režimy – fašismus a komunismus.⁶⁰ Následující příběh jim rolníci vyprávěli opakovaně:

*Koně byli za války totálně nasazeni na práci v lese. Ovšem za svoji těžkou práci dostávali odpovídající dávky krmení. A to od cizích okupantů, kde nebylo pochyb o tom, co pro ně tato zem a tento národ znamená. Kolektivizaci dělali „naši“ lidé. A koně, stejně jako rolníci, se náhle stali nepřáteli revoluce. Byli opět totálně nasazeni při budování socialismu, ovšem tentokrát bez odpovídající péče. A potom ... museli na porážku.*⁶¹

Obdobnou zkušenost s likvidací koní popisuje i spisovatel Josef Knap v povídce *Cesty vybitých koní* pomocí rozhovoru dvou bratrů vracejících se z malého vesnického hřbitova:

„Koukáš, samý stopy po pásáku, po gumách traktorů. Žádný otisk koňský podkovy.“

...

Šli novou cestou, rozlezlou do šíře hlubokými zářezy. Chlapec krok za nimi propadliny přeskakoval nebo obcházel. Byla to cesta traktorů, cesta vybitých koní.

„Musíš mi prominout, že se zastávám koní,“ řekl starší bratr.

„Seš zvěrolékař, to je jistý. Jenže se změnilly podmínky.“

„Ještě víc lidí.“

„Jak chceš zpracovat takový plochy s koňmi?“

„Nejde o to,“ odpověděl bratr veterinář. Myslel, jak snadno byli srozuměni poslat koně na jatky. „Celou věčnost dřeli s vámi...“

...

Bratři uhnuli z cesty, jel proti nim traktor. Když zajel, zvěrolékař se po něm ohlédl. Traktorista mu byl povědomý. „Že to byl mladý Kořínek?“ Když došlo po revoluci na rolníky, starého Kořínka zavřeli a jeho koně skončili na jatkách mezi prvními. Veterinář s rostlinářem [v místním družstvu] měli štěstí, že jejich otce nemohlo nic takového potkat – zahynul na konci války, vyhnul se tomu. Za chvíli veterinář připomněl: „Otec se nedočkal, že by musel vést koně na jatka.“

⁵⁹ M. LAPKA; M. GOTTLIEB, *Rolník a krajina*, s. 42.

⁶⁰ *Ibid.*, s. 43.

⁶¹ *Ibid.*

„Nedali se na porážku hned, až postupně. Jak se zaváděly traktory. Naše jsem chránil doposledka. Kobylu jsem odvedl nějak v ten čas, co popravili Horákovou.“⁶²

Celé toto období se pak zdá shrnovat výrok nejmenovaného rolníka, jak ho zachytili při svém výzkumu M. Lapka a M. Gottlieb: *Fašismus vraždil lidi, ale komunismus vraždil i koně.*⁶³

Tento proces byl dlouhodobý. V Československu docházelo k úpadku chovu a na mnoha místech zcela zanikl chov s tradicí, např. šamorínská a motěšická populace anglického plnokrevníka a mnohé jiné.⁶⁴ Od roku 1956, kdy u nás bylo chováno cca 330 000 koní, nastává nepřetržitý pokles jejich počtu. O deset let později jich zůstalo 130 000, o dalších deset let cca 60 000, v roce 1980 sotva 25 000,⁶⁵ neboť v průběhu 60. let byla většina chovů masivně likvidována a koně byli nahrazováni mechanizací. Pokles počtu koní, ve srovnání s nejvyšším poválečným stavem až na 4 procenta, byl tak nejnižší v širokém mezinárodním měřítku.⁶⁶ Jen někde se udržel chov jezdeckých koní, jejichž chov byl centrálně řízen Ministerstvem zemědělství prostřednictvím Státního plemenářského podniku, takže na konci 70. let 20. stol. platí, že *stavy koní u nás poklesly natolik, že jen málokdo se s nimi ve svém životě běžně setkává.*⁶⁷

Naopak evropskou zemí, kde se koně užívají v zemědělství v hojné míře dodnes, je sousední Polsko. Na zdejších venkově jich stále pracuje cca 300 000, neboť traktor si mnoho drobných farmářů nemůže dovolit a tak lze stále vidět koně zapřažené do pluhu nebo žebřinového pvozu (žebřinaáku). Ve městě Skaryszew se také každoročně koná jeden z nejstarších a největších trhů s koňmi v Evropě, a to od roku 1432.⁶⁸

3.2. Doprava nákladů

K přepravě nákladů se užívalo jak vozů, tak soumarů. Zemědělské kultury starověku koně nejprve zapřahaly, což se zdá souviset i s tím, že koně samy

⁶² J. KNAP, Čas kopřiv, s. 127-134.

⁶³ M. LAPKA; M. GOTTLIEB, Rolník a krajina, s. 43.

⁶⁴ M. DURUTTYA, rozhovor pro Internetový magazín Šumavy a bavorského příhraničí [online]. Občanské sdružení Šumavská renesance, [cit. 2007-06-02] Dostupný z WWW: http://www.renesance-gabreta.info/rozhovory/ptali_jsme_se_12.htm.

⁶⁵ J. MACHEK; M. ROUBALOVÁ, Situační a výhledová zpráva. Koně, s. 65.

⁶⁶ J. DUŠEK, in.: E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 388.

⁶⁷ N. ZÁLIŠ, Bílí koně starokladrubští, s. 13.

⁶⁸ Skaryszew. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-07-18 [cit. 2007-08-08] Dostupný z WWW: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Skaryszew>.

nedomestikovaly, pouze přejaly, neboť při povodích velkých řek, kde se tvořily první civilizace, divoký kůň nikdy nežil.⁶⁹ Příslušníci kočovných národů, kteří si koně podmanili jako první, je od počátku užívali výhradně k jízdě a v sedlech pak také podnikali nájezdy na usedlé kultury, které se s koňmi takto poprvé setkaly během "barbarských" vpádů. Rychle je přejali, neboť vojenská výhoda jezdců nad opěšalými bojovníky byla značná. Usedlým zemědělcům a chovatelům skotu však chybělo bravurní mistrovství jízdy a trvalo dlouho, než si je osvojili, proto začali koně zapřahat do vozů, jejichž obliba trvala celý starověk.

V lesnaté severní Evropě však koně nebyvali příliš hojní. Například u Germánů tvořili koně cca 4-20% z chovaných zvířat, tj. vůbec nejméně ze všech kromě psů.⁷⁰ Nejrozšířenějším domácím zvířetem byl u nich skot, dále ovce a kozy. I zdejší zvířata byla velmi malá, dokonce ještě menší než jejich divocí předci, a zejména skot se setkával u Římanů pouze s opovržením.⁷¹ Z tohoto odsudku však byli vyjmuti místní koně, jež sice ne vynikali krásou ani vzrůstem, zato však výkony, napohled zcela neúměrnými jejich velikosti. Julius Gaius Caesar o Germánech říká, že pečlivým denním výcvikem dosahují u svých nevzhledných malých koní velmi dobrých výsledků v tahu, tj. že tito jsou pak *schopni nejvyššího výkonu*.⁷² Germáni podle něj totiž nedovážejí žádné zboží a tedy ani tažné koně, za něž naopak Gallové draho platí, neboť v nich mají *zvláštní zálibu*.⁷³ Kůň však sloužil u Germánů především k jízdě, a to zejména těm výše postaveným k přesunům a ve válce; k tahu i těžkých vozů se užívalo téměř výhradně dobytka, zatímco koní jen okrajově.^{74 75}

---

⁶⁹ Protože kočovné národy, už z povahy svého způsobu života s koňmi neoddělitelně spjaté, zanechaly příliš málo hmotných pramenů a žádné písemné záznamy, není zcela jasné, kdy a kde byl kůň domestikován. Zdá se, že nález koňských zubů nesoucích stopy obrusu po primitivním uzdění, učiněný v povodí Dněpru v černomořských stepích, posouvá zkrocení koně přibližně do doby 5 000 př. n. l.^a Je však pravděpodobné, že míst, kde k této události došlo, bylo více, již vzhledem k předpokládanému původu koní z více předků. Bezpečný historický doklad o zdomácnění koně však pochází až z chetitských údajů na hliněných tabulkách starých 3 400 let, podrobně popisujících výcvik koní.^b

^a E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 28-31.

^b V. ZAMAROVSKÝ, *Za tajemstvím říše Chetitů*, s. 160.

⁷⁰ F. SCHLETTE, *Germáni*, s. 52.

⁷¹ P. C. TACITUS, *Germ. I*, 5.

⁷² G. I. CAESAR, *Válečné paměti. O válce galské IV*, 2.

⁷³ *Ibid.*

⁷⁴ F. SCHLETTE, *Germáni*, s. 54, 55.

⁷⁵ Jiná zmínka o malých a nevzhledných koních pochází od Hérodota, který hovoří o koních Sigynnů, původem z Médie,^a kteří prý obývají vzdálené okolí Jaderského moře. *Koně mají po celém těle chlupaté, s hřívou na pět prstů dlouhou, malé a tuponosé, které člověka neunesou. Když je však zapřáhnou do vozu, jsou velmi rychlí. Proto prý tamní domorodci jezdí na vozech*.^b

^a Médií míní Hérodotos Persii.

^b HÉRODOTOS, *Dějiny V*, 9.

I v dopravě, stejně jako v zemědělství, představoval stěžejní změnu chomout. Využití chomoutu a postraňků v pozdějších staletích umožnilo užití oje pouze k řízení vozu a změnilo způsob zápřahu, neboť koně už bylo možné zapřahat nejen do páru, ale také za sebe a zvýšit tak jejich počet.⁷⁶ *Váha a objem nákladu tak byla teoreticky již limitována pouze objemem a nosností vozu a samozřejmě také stavem cest. S ohledem na špatný stav cest v raném středověku a použitou konstrukci uvezly tehdejší vozy pouze kolem 150-200 kg, při zápřahu jednoho koně nebo 400-600 kg při dvojspřeží.*⁷⁷

Užívalo se dvoukolých kár i vozů se čtyřmi koly. Lehčí vozy byly užívané spíše sedláky, neboť v 11. stol. byl již vůz nezbytnou součástí každého většího hospodářství, kdežto pevnější vozy patřily kupcům, kteří museli po špatných cestách urazit velké vzdálenosti, mnohdy s celou karavanou. Dopravní rychlost kupeckých karavan však vzhledem k špatnému stavu cest nebyla vysoká, obvykle cca 2 až 4 km/h, tedy přibližně 12 až 16 km denně. Byly-li cesty schůdnější a terén příznivější, pak maximálně 30 km denně. Ještě pomalejší byl pohyb vojenských kolon s ohledem na těžké a bytelnější vozy a rychlost vojska tak limitovala právě rychlost vozového trénu.

Špatné cesty museli cestovatelé snášet celý středověk, avšak ani doprava ve městech nebyla prosta problémů, neboť ulice byly stavěny pro pěší, nikoliv pro jezdce a povozy. Byly úzké, jejich dlažba nerovná a už tak dost nepřehlednou situaci ještě ztěžovalo zboží vyrovnané venku před obchody. Nebylo-li zbytí, hodily se k průjezdu ulicemi spíše vozy dvoukolové než čtyřkolové, neboť byly kratší a mohly tak snáze manévrovat. Až do konce středověku neměly vozy pohyblivou přední nápravu (osu) a vozy tak musely zatáčet velkým obloukem. Kola vozů se dělala u selských vozů plná, u vozů pro panstvo loukoťová, ale vždy velká, aby snadno zdolávala vymleté a zabahněné cesty a brody. Korby lehčích vozů byly pouze proutěné (košatinové), kdežto korby těžkých kupeckých vozů byly pevné a kryté plachtou.

Zatímco v zemědělství se kůň užíval jen omezeně, k dopravě se již užíval přece jen běžněji. *Již ve 13. a 14. stol. byl kůň využíván k tahu ve větším rozsahu, i když převážně feudálními vlastníky zemědělských dvorů. Koncem středověku připadali na jednu zemědělskou usedlost v průměru tři koně. Bohatí sedláci vlastnili v 15. stol. pět až šest koní.*⁷⁸

---

⁷⁶ J. LE GOFF, Kultura středověké Evropy, s. 216.

⁷⁷ P. CHOC, S mečem a štítem, s. 222-223.

⁷⁸ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 217.

V 18. století vznikl v mnoha evropských zemích systém vodních cest, z nichž nejpracovanější byla síť kanálů v Británii. Speciální nákladní lodice (horse-drawn boat),⁷⁹ jež vozily jak náklad, tak cestující, zde tahali koně zvaní "člunaři" (boater) po zvláštních stezkách podél kanálů (towpath).⁸⁰ Plně naložená lodice mohla vážit až 200 tun a v takovém případě ji proti proudu Temže dopravovalo čtrnáctispřeží koní.⁸¹ Doprava osob a spěšnin se prosadila koncem 19. stol.; jelikož koně táhli lehké lodi klusem a byli často přepřaháni, mohla být vyvinuta rychlost téměř 20 km/h, navíc tyto lodě měly přednost před ostatními. Koně někdy též pomáhali při obsluze zdymadel. Až do doby plného rozvoje železnice v 19. století si nákladní lodice udržovaly převahu a několik posledních koní pracovalo tímto způsobem ještě v 50. letech 20. století.⁸² Tito koně nebyli žádného ustáleného typu, pouze nesměli být vyšší než 160 cm kohoutkové výšky, aby bez problémů prošli pod mosty.⁸³

Průmyslová revoluce s sebou přinesla nejen rozvoj železnice, ale překvapivě i rozšíření chovu pracovních koní, vedoucí bez nadsázky k jejich masovému rozšíření, neboť právě železniční společnosti byly *největšími zaměstnavateli a vlastníky koní ve Spojeném království*.⁸⁴ Bylo třeba rozvážet zboží, suroviny i cestující na vlaková nádraží a koně tak tahali povozy, drožky a omnibusy a užívání byli též na překladištích. Až do 60. let 20. stol. posunovali vagony v dostihovém Newmarketu koně-posunovači, neboť přeprava dostihových koní na závodiště se tehdy děla takřka výhradně po železnici, nikoliv po silnici, a koně se k posunování vagonů po vedlejších kolejnicích hodili lépe, než parní lokomotivy.⁸⁵ Železniční doprava však potřebovala koně i v uhelných dolech, kde byli využíváni malí poníci. Otáčeli rumpály a tahali vozíky a v podzemí i žili, neboť byli ustájeni přímo v dolech po celou dobu, kterou zde pracovali.

---

⁷⁹ Horse-drawn boat. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-04-15 [cit. 2007-08-08] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Horse-drawn_boat>.

⁸⁰ Stezky pro koně podél řek však v Evropě podle všeho existovaly již ve středověku.^a O užívání koní k vlečení lodic proti proudu se zmiňuje i Norbert Ohler ve svém *Cestování ve středověku*, když uvádí, že se s opětným rozvojem obchodu v pozdním středověku vyplatila další výstavba těchto kanálů, naposled budovaných v antice. Na jednom z vyobrazení z tzv. Malého Uršulina cyklu z let 1450-1460 lze ostatně takové koně vlekoucí loď spatřit, přičemž na šíji jednoho z nich je umístěn chomout.^b

^a History of the British canal system. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-07-20 [cit. 2007-08-08] Dostupný z WWW:

<http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_British_canal_system>.

^b N. OHLER, *Cestování ve středověku*, s. 60-61.

⁸¹ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 252.

⁸² Dnes se těchto koňmi tažených lodic využívá k rekreačním aktivitám.^a

^a The Horseboating Society [online]. The Horseboating Society, [cit. 2007-08-16] Dostupný z WWW: <<http://www.horseboating.org.uk/>>.

⁸³ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 253.

⁸⁴ E. H. EDWARDS, *Koně*, s. 248.

⁸⁵ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 248.

3.3. Cestování

*Koně, kteří mě nosí, mě táhli podle mé chuti,
až mě dovezli na onu proslulou k bohyni cestu,
která přes všechna města vždy vodívá znalého muže.
Po ní jsem jel, neb po ní mě vezli rozumní koně
táhnouce vůz a cestu mi dívky ukazovaly.⁸⁶*

Parmenidés

Kůň bývá často považován za symbol svobody; pojí se s cestováním a pohybem vůbec, umožňuje vydávat se na nové cesty novými směry a je opakem všemožných omezení včetně těch, které si ukládáme my sami. Kůň nejenže po tisíciletí umožňoval překonávat závratné vzdálenosti v reálném světě, ale stal se i symbolem putování v přeneseném slova smyslu, neboť volně běžící kůň evokuje pocit svobody a otevřených možností. Stejně tak jako se některým lidem vracejí sny o létání, mohou jiným vyvstávat (a to nejenom ve snech), obrazy jezdce, jak poeticky popisuje spisovatel John Fowles v prologu k jednomu ze svých děl:

Než jsem začal tuto knihu psát, putovala mi už několik let před očima skupinka lidí bez tváří a bez zjevného motivu kamsi, kde se mělo něco stát. Zjevně se jednalo o dobu dávno minulou, protože jeli na koních liduprázdným krajem ... Nevím, odkud přijeli, ani proč se zatvrzele vynořovali z mého podvědomí. Jezdci nikdy nedorazili k žádnému cíli. Prostě jen jeli po obzoru jako na krátkém úseku filmové smyčky. Jako vytržený verš, poslední zbytek zapadlého mýtu ...⁸⁷

Způsobů, jak se mohli lidé v minulosti přepravovat, bylo několik; mohli se plavit lodí nebo jet po souši vozem, mohli se dát nést v nosítkách, vézt se na hřbetech zvířat anebo prostě jít po svých. Ze zvířat byli kromě koňovitých, zahrnujících koně, osly a jejich křížence, využíváni i sobi, psi, velbloudi, sloni a dokonce i další exotická zvířata, avšak *urozený světský či církevní pán jel na vysokém oři.*⁸⁸ To, že někdo jel na koni,

⁸⁶ PARMENIDÉS, in.: Zlomky předsokratovských myslitelů, zlomek B 1 ze Sexta a Simplikia, s. 66.

⁸⁷ J. FOWLES, Larva, s. 5.

⁸⁸ N. OHLER, Cestování ve středověku, s. 54.

vypovídalo velmi zřetelně o jeho sociálně-ekonomickém postavení a zákonitě se předpokládalo, že je majetný; alespoň ve středověku vylučoval poutníka pouhý fakt, že přijel na koni, z bezplatného pohostinství v církevních hospicích. *Až do 19. století chodila většina lidí pěšky, protože si nemohla dovolit nic lepšího.*⁸⁹

Kůň tedy představoval ve středověku výsadní dopravní prostředek, avšak zvláště v jižních státech, jako je Balkán, Itálie, Španělsko a jih Francie, se užíval i osel a rovněž kříženci koně a osla, tedy mezek a mula.⁹⁰ V těchto krajích byli vždy ve velké oblibě a jejich chovy dosahovaly daleko lepší kvality než v severních zemích. Jejich předností byla menší náročnost na ošetřování a krmení a rovněž snazší cenová dostupnost. Využívání byli zejména v horských oblastech, kde měli jistější krok než kůň a jako soumaři byli nepostradatelní. Mnohdy však sloužili i jako jízdni zvířata, například u církevních osob, které chtěly zdůraznit pokoru a poslušnost evangeliu, neboť Kristus vjel do Jeruzaléma na oslici,⁹¹ nikoliv na koni, kterého užívali Římané. Naopak jiní církevní hodnostáři jezdili na koních se vši parádou a pompou, která měla zdůraznit jejich majestát, neboť kůň přináležel k statusu šlechticů, rytířů a rovněž biskupů.

Cestování ve středověku bylo spojeno s mnoha obtížemi. Do 12. století se prakticky nestavěly žádné nové silnice a staré nebyly udržované. Putovalo se krokem, často na velké vzdálenosti, a to především za obchodem nebo do války; tato tažení však těžko nazvat cestováním v soudobém slova smyslu. Mnohým, kteří putovali kvůli pokání, se pak cestování stalo životní náplní.

Vzhledem k nesjízdným cestám byla po celý středověk velmi problematická doprava povozy, která byla vždy nepohodlná a často dokonce zcela nemožná. Koně byli proto zvláště za raného středověku užívání především jako jezdecká zvířata, avšak i později za již zlepšených poměrů byli přednostně využíváni pod sedlo. Pro mnohé německé i anglické krále zůstal vůz i nadále znakem úpadku mužnosti a proto jej

---

⁸⁹ srov.: N. OHLER, *Cestování ve středověku*, s. 54. – M. HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníků*, s. 29.

⁹⁰ Křížením hřebce koně a oslice vznikne mezek, křížením koňské klisny a oslího hřebce mula.

⁹¹ Podle všech čtyř evangelií^a přikázal Kristus učedníkům, aby mu k jízdě do Jeruzaléma přivedli oslátko, čímž se naplnilo Izaiášovo proroctví:^b *Povězte dceři Sionské: Aj, král tvůj béře se k tobě tichý, a sedě na oslici a na oslátku té jhu podrobené.*^c *I přivedli je k Ježíšovi, a vloživše roucha svá na to oslátko, vsadili na ně Ježíše.*^d

^a Mt 21,1-8; Mk 11,2-8; L 19,29-36; J 12,14-16.

^b Iz 62,11.

^c Mt 21,5 BK.

^d L 19,35 BK.

zakazovali.⁹² *Až do 15. století. cestují muži výhradně v sedlech koní.*⁹³ V povozech či nosítkách tak celý středověk cestovali především staří či nemocní lidé a ženy; i ty však mnohdy raději využívaly koní-mimochoďníků, jejichž krok a klus byl mnohem příjemnější a pohodlnější než u běžně krácejícího zvířete.⁹⁴

K cestování se nejlépe hodilo léto a podzim, kdy se dalo nocovat bez obtíží pod širým nebem a pastviny poskytovaly koním dostatek potravy. Jelikož pozdní západ slunce dovoloval putovat o několik hodin déle než v jinou část roku, bylo léto příznivé setkáním, jejichž účastníci museli daleko a složitě cestovat, jako třeba na islandský althing, zákonodárné shromáždění, jež bylo každoročně svoláváno na dva týdny a na které se také mnozí po celé dva týdny i déle koňmo dopravovali.⁹⁵ Na podzim pak dozrávaly plody a obilí, čehož mohli poutníci využít k obživě. Vzhledem k tomu, že na polích pracovalo mnoho lidí a pastevců sháněli stáda, bylo i relativně bezpečno.

Naopak problematickými obdobími byla zima a brzké jaro. Zima byla k cestování vůbec nejnevhodnější. Šat neposkytoval dostatečnou ochranu před zimou, zvířata se bořila do sněhu a musela být buď dokrmována nebo zcela živena ze zásob, které se vezly s sebou a které představovaly další zátěž navíc. V případě, že měl cestovatel možnost nocovat v hostincích, tyto obtíže samozřejmě odpadaly. K vojenským tažením se však mohlo přikročit teprve tehdy, když koně našli dostatek potravy, což obvykle bývalo v našich zeměpisných šířkách nejdříve v květnu.

Cestování za těchto podmínek kladlo velké nároky na lidi i koně. Shodně strádali velmi nepravidelným režimem a v tvrdých podmínkách docházelo i k mnohým zraněním a u koní též k onemocněním trávicího traktu a celkovému vyčerpání. Koně v té době museli být velmi odolní a konstitučně tvrdí; byli proto méně vzhlední, kostnatější a hrubšího rámce než dnes. Přesto se s nimi nezacházelo docela bez ohledů, např. rytíř Tancred, hrdinstvím proslulý účastník první křížové výpravy⁹⁶ do Svaté

---

⁹² Václav Šašek z Bírškova hovoří o Anglii jako o zemi (jezdeckých) koní: *V zemi té nepoužívají vozů, nýbrž toliko koní. Na koních nejen jezdí, ale také potřebné náklady dopravují, ačkoli na dopravu břemen užívají také vozíků se dvěma koly.*^a

^a V. ŠAŠEK Z BÍRŠKOVA, Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa, s. 52-53.

⁹³ M. HLAVÁČKA, Cestování v éře dostavníků, s. 34.

⁹⁴ Mimochoď je zvláštní chod, při němž kůň vykračuje nejprve přední i zadní levou nohou současně, poté je vystřídají obě pravé nohy. Rychlejší mimochoď, srovnatelný s rychlostí klusu, je velmi plynulý a pro jezdce ideální, zejména na větší vzdálenosti.

⁹⁵ N. OHLER, Cestování ve středověku, s. 29.

⁹⁶ První křížová výprava byla vyhlášena roku 1095 papežem Urbanem II. a směřovala do Svaté země na ochranu Božího hrobu v Jeruzalémě, který se ocitl v držení muslimů. Tato křižácká výprava byla také jedinou, která zaznamenala vojenský úspěch.

země, měl malého koně, a proto většinu tažení šel většinou pěšky, aby svého koně šetřil.⁹⁷

Rychlé a spolehlivé koně potřebovala i kurýrní služba a strážní hlídky na silnicích. Obě instituce, běžné v antice, obnovil císař Fridrich II., byť pouze na území jím spravovaném. Přesto bylo doručování zpráv ve středověku zdlouhavé a zprávy často nedorazily včas. Když zemřel císař Fridrich Barbarossa, trvalo doručení zprávy o jeho smrti z dnešního Turecka do Německa téměř čtyři měsíce.⁹⁸ Ve střední Evropě vznikl základní systém nejdůležitějších zemských spojnic ve 13. století za doby vrcholné kolonizace a později byl dotvářen. Postupně mizí označení *zemská stezka* a je nahrazeno termínem *veřejná cesta*, neboť české země se dostávají z izolace pohraničních hvozdů a začínají se pěstovat styky s cizinou. Jako obranu před přepadením nařizoval panovník od 14. století mýtit lesy kolem cest. Sůl byla dopravována přes pomezí hvozdy pomocí soumarů.

Od středověku až do 18. stol. se neutěšená situace na cestách příliš neměnila. Cestovat v 18. a 19. stol. stále znamenalo jet koňmo nebo jít pěšky, zároveň se však nově naskýkala možnost využít soukromý nebo poštovní kočár, byť za cenu přetrvávajícího nepohodlí. Na začátku 18. stol. se na cesty vydával pouze ten, kdo nezbytně musel, na konci 19. stol. se však cestování stává přece jen běžnější záležitostí a je posléze ještě umocněno rozmachem železnice. Do té doby však doprava zůstávala závislá ryze na koňské síle a rychlosti. I po nástupu parní lokomotivy a posléze automobilu se tato forma dopravy dlouho udržela a *koně si bylo možno zapůjčit tak jako dnes automobil*.⁹⁹ Pronajímali je zejména koňští handlíři, hospodští a vlastníci nájemních koní a bylo možno najmout i stájníka, který znal cesty a zároveň se staral o koně.

Cestovatelů přibývalo spolu s růstem cestovních příležitostí a patřili mezi ně soukromí, královští i zemští poslové s diplomatickými a vojenskými zprávami, obchodníci místní i cizí, formani, umělci, řemeslníci a tuláci stejně jako aristokracie. Posléze se panovníkovi, státní správě a nakonec i majitelům zájezdních hostinců vyplatilo na frekventovaných trasách zavádět pravidelné dostavníkové spoje, přepřahací stanice a vytvářet nové zpevněné silnice, které se ukazovaly být pro plynulý provoz naprostou nezbytností. Ovšem teprve od počátku 18. stol. dochází ve střední Evropě

---

⁹⁷ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 88.

⁹⁸ Ibid., s. 196.

⁹⁹ M. HLAVAČKA, Cestování v éře dostavníků, s. 34.

díky setrvalé policejní asistenci a drakonickým trestům k likvidaci ozbrojených tlup a tím i podstatnému snížení silničních loupeží.

První kočáry se nicméně začaly stavět již koncem 15. stol. v maďarské vesnici Kocsi, podle níž také dostali jméno (kočár, angl. *coach*). Kočár se odlišoval od selského vozu několika znaky: *Jestliže karoserie byla zcela bezprostředně napojena na podvozek, hovoříme o vozu či povozu. Jestliže však korba byla zavěšena v řemení, či seděla na pružinách nebo listových perech, hovoříme o kočáru.*¹⁰⁰ Na rozdíl od středověkých žebříňáků a užitkových povozů, které zůstaly dodnes nezměněny, odrážely kočáry dobové módní trendy a existovalo jich v podstatě tolik typů, kolik bylo výrobců. Tzv. „zlatý věk“ kočárů nastal v 60. letech 19. století, z kteréžto doby pochází poslední verze kočáru *panier*. Konstrukcí odpovídal požadavku dopravy po písčitých cestách, tak charakteristických pro Belgie, Nizozemí a severní Německo, a byl spolu s kočárem *phaeton Victoria* nejoblíbenějším dámským kočárem vůbec. Zatímco *panier* byl spíše neokázalým a nezastřešeným vozem pro vyjížděky do přírody a na piknik, *phaeton* se vyznačoval vysokou elegancí, nákladností až luxusem.¹⁰¹ Jednalo se o čtyřkolý vůz vyráběný asi ve čtyřiceti typech. Rozprávět ve společnosti na toto téma bylo ostatně nesmírně oblíbené, neboť kočár se těšil asi stejné pozornosti jako dnes automobil.

Ovšem i ty ve své době nejmodernější dostavníky zůstávaly pomalé a nepohodlné. Hrozilo nebezpečí přepadení a ačkoli ve Velké Británii 1. poloviny 19. stol. už éře lupičů odzvonilo, stále se vyskytovalo mnoho zlodějů kradoucích zavazadla. Hrozila i další nebezpečí, s nimiž bylo nutné počítat; při jízdě se lámaly třmeny, praskala pera u kočárů a dostavníky se převracely, v létě cestující strádali na prašných cestách, zatímco v zimě se stávalo, že dostavníky uvízly v závějích a vůbec špatné silnice zapříčinily nehody velmi často. Koně byli nevypočitatelní, nervózní a plašili se,¹⁰² zatímco vozkové bývali často opilí a chodci nedisciplinovaní,¹⁰³ mohla však prostě zapůsobit i souhra náhod a dopravní nehody tak byly na denním pořádku.

---

¹⁰⁰ M. HLAVAČKA, Cestování v éře dostavníků, s. 36.

¹⁰¹ M. DURUTTYA, Věk kočárů, Jezdectví 2000, č. 11, s. 56-57.

¹⁰² Upomínka na smrt způsobenou koňmi prý existuje v podobě smířčího kříže v obci Třebovětice v jičínském okrese. Na návsi u zvoničky zde spolu s dalšími třemi kříži stojí fragment kamenného kříže (evid. č. 0228), o němž se traduje, že představuje koňskou hlavu. Podle dochované pověsti zde zhrzený nápadník zavraždil dva novomanžele, přičemž výstřely splášily koně; pod převráceným vozem (či vozy) pak zahynulo ještě dalších pět osob.^a Kříž skutečně hlavu koně připomíná, tato podobnost je však daná spíše samotným poškozením nežli záměrem.

^a Kamenné kříže Čech a Moravy, s. 159.

¹⁰³ Už podle středověkých pravidel „silničního provozu“ měl prázdný vůz uhýbat naloženému, méně naložený více naloženému, jezdec na koni vozu a pěší chodec jezdcí.^a

^a N. OHLER, Cestování ve středověku, s. 180.

V Americe byla situace ještě horší, neboť dostavníky zde měly měkké střechy a nechránily tak ani před nepřízní počasí, ani v případě nehody.

Koně se užívali rovněž k poselské službě. Instituce královských posílů byla zavedena v Asýrii a Babylonii, kde spojovala Ninive s Babylonem i Egyptem,¹⁰⁴ užívala se v Makedonii za Alexandra Velikého i ve starověké Říši římské, kde byly vybudovány vynikající silnice, jež přetrvaly 2 000 let. V Čechách byla zřízena první poštovní linka z Prahy do Vídně roku 1526. V Americe devatenáctého století proslul Pony Express a jeho nástupnická linka Wells Fargo.

Během 18. století se poprvé v různých zemích Evropy objevila jízdní policie, *kdy převzala od armády dohled nad civilními nepokoji*.¹⁰⁵ Mezi její povinnosti patřilo udržení pořádku, dohled na průběh průvodů, slavností a velkých shromáždění, postupně pak přebírala povinnosti pouličních hlídek a dnes řídí dopravu a patroluje ve veřejných parcích ve velkých městech na celém světě, včetně Prahy. V Barceloně se k tomuto účelu užívají andaluští hřebci (*pura rasa española*)¹⁰⁶ a je to také jediný případ využití hřebců k tomuto účelu, neboť andaluský kůň si i při svém temperamentu zachovává snadnou ovladatelnost díky své velké přichylnosti k člověku.

Policejní koně, stejně jako lidé, procházejí speciálním výcvikem a musejí splňovat některé zásadní požadavky ještě předtím, než jsou do výcvikového programu vůbec zařazeni; nesmějí být lekaví, naopak musejí mít klidnou, vyrovnanou povahu, odolné končetiny a kopyta, schopná snášet celodenní pobyt v dlážděných ulicích, a mít dostatečnou kohoutkovou výšku.¹⁰⁷ Psychická odolnost vůči pouličnímu ruchu je nezbytností. Koně si během výcviku zvykají na hluk a nepokojný dav, prudké pohyby a mávání vlajkami, střelbu, dýmavnice i výbuchy náloží. Při pozdějším nasazení do akcí jsou pak vybaveni ochrannou výstrojí, sestávající z plastického hledí chránícího oči a hlavu a chráničů kolen a holení, aby byli při demonstracích, fotbalových zápasech i slavnostních státních příležitostech dostatečně krytí před případnými útoky.

3.4. Válečný kůň

---

¹⁰⁴ J. PEČÍRKOVÁ, *Asýrie*, s. 73, 114.

¹⁰⁵ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 308.

¹⁰⁶ *Ibid.*, s. 308, 310.

¹⁰⁷ *Ibid.*, s. 310-311.

Kůň je vedle psa nejbližší přítel člověka mezi zvířaty, jediné zvíře, které s člověkem umíralo v bitvách, ¹⁰⁸ říkají značně nepřesně Vladimír Vondráček a František Holub, nicméně touto větou výmluvně demonstrují vnímání koně jako válečného prostředku.

Celou dosavadní historii lidstva provázely ozbrojené konflikty, v nichž se kůň uplatnil nezastupitelným způsobem. Kavalerii, jezdeckvo či jízdu obecně tvořily oddíly vojáků na koních a od starověku až do doby zcela nedávné byly takovéto jízdní oddíly významnou součástí většiny armád. Teprve od 30. let 20. století byly v moderních armádách postupně nahrazovány motorizovanými jednotkami, zato pak jejich význam ve vojenství upadl rychle. Do dnešní doby se koně v armádách udrželi pouze k ceremoniálním účelům na přehlídkách či významných státnických akcích; praktické válečné využití definitivně ztratili.

V minulosti jezdeckvo umožňovalo svým jednotkám vysokou mobilitu a drtivý úder proti mnohdy nedokonale vyzbrojeným pěším houfcům. Nevýhodu představovaly již opakovaně zmiňované vysoké náklady spojené s pořizovací cenou koně a jeho výcvikem, celkovou péčí a kmením, větší nápadnost jezdce a s ní související větší zranitelnost střelnými zbraněmi a nižší prostupnost lesnatým či horským terénem. Proto málokdy v historii existovaly čistě jezdecké armády. Např. vikingské družiny sice užívali koní k jízdě, avšak bojovali jako pěchota. Naopak v Čingischánově armádě byla pěchota nevýznamná.

Ve starověku bylo obvyklé válčit pomocí válečných vozů. To byl případ Egypťanů poté, co se zde zbavili Hyksóské nadvlády a vytvořili Novou říši; koně zapřahali do lehkých dvoukolých vozíků, nepříliš praktických, přesto hojně užívaných k lovu i k bitvě. Stejným stylem jako faraóni Nové říše válčili i Mezopotámci, Chetitě, Peršané, vládci Přední Indie, Kréťané i Mykéňané. Vozy se pochopitelně vzájemně lišily, chetitské byly podstatně těžší a důkladnější než egyptské, ale obecně bylo jejich užití typické pro všechny tyto kultury po dobu téměř dva tisíce let, během níž se jejich konstrukce příliš neměnila. Dvě významné kultury však válečné vozy za své nikdy nepřijaly: Řekové ani Římané na vozech nikdy nebojovali. Římané po celou dobu své historie dávali přednost především pečlivě vycvičené pěchotě a jízdě, v Řecku jejich rozšíření zabraňoval nepříhodný hornatý terén.

---

¹⁰⁸ V. VONDRÁČEK; F. HOLUB, *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*, s. 226.

Základní jednotkou římského vojska byla legie, která zůstávala zachována i tehdy, pokud se měnilo samo vojsko. První zprávy o legiích pocházejí z 5. stol. př. n. l. a tehdy se legie skládala z 4500 mužů, z nichž převážnou většinu tvořila těžkooděná či lehkooděná pěchota; jezdců bylo pouze 300, stáli na křídlech a většinou jen pronásledovali prchajícího protivníka. Poslední velká reorganizace vojska z roku 107 př. n. l. vedla k úplnému zrušení římské jízdy a k jejímu nahrazení jízdou spojeneckou; *původní občanská armáda se změnila v dobrovolné námezdní vojsko a služba v legii se stala zaměstnáním.*¹⁰⁹

Koně se zapřahali do vozů i ve středověku, avšak jejich formace nevytvářely bojové jednotky, nýbrž fungovaly jako síly pomocné. Z 11. a 12. století jsou doloženy velké vojenské vozové transporty a vozy provázely také většinu vojenských výprav, kdy v tzv. trénu vezly zásoby, stany, náradí, materiál, menší obléhací stroje nebo jejich součásti apod. Rozhodující vojenskou silou však byla jízda.

3.4.1. Chetitě

Chetitě vytvořili právníckou, historickou a vědeckou literaturu, jejíž součástí jsou i čtyři velké hliněné tabulky v chetitštině, klínovým písmem psaný odborný spis ze 14. stol. př. n. l. o výcviku koní, *první dílo tohoto druhu ve světové literatuře*,¹¹⁰ jehož zásady se v podstatě shodují se zásadami dnešní anglické školy. Jejich autorem byl vrchní štolba ve službách chetitského krále, Kikkuliš, původem ze státu Mitanni.

Jedná se o učebnici pojednávající o tzv. intervalovém tréninku,¹¹¹ který podstupovali koně připravovaní pro armádu. Příprava byla namáhavá, přesně dávkovaná a rozdělená do mnoha dnů.¹¹² K vlastnímu výcviku byli připuštěni jen koně, kteří se osvědčili při vyřazovací zkoušce v běhu na velkou vzdálenost. Ti, kteří uspěli pak na konci výcviku urazili za noc cca 112 km. *V předpisech jsou četné výrazy původu*

¹⁰⁹ V. ZAMAROVSKÝ, Dějiny psané Římem, s. 120.

¹¹⁰ V. ZAMAROVSKÝ, Za tajemstvím říše Chetitů, s. 160.

¹¹¹ Intervalový trénink byl jakožto převratný objev prezentován v atletice v 50. letech 20. stol. Poprvé tedy k jeho použití došlo před cca 3500 lety.^a

^a J. DUŠEK et al., Chov koní, s. 74.

¹¹² Podle Zamarovského uvádí Bedřich Hrozný, že výcvik koní trval 200 dnů, zatímco Dobroruka a Kholová uvádějí jen 170 dnů.^a

^a srov.: L. DOBRORUKA; H. KHOLOVÁ, s. 63. – B. HROZNÝ, in.: V. ZAMAROVSKÝ, Za tajemstvím říše Chetitů, s. 160.

asijsko-mitannského, podobně jako dnes jsou v odborné řeči trenérské názvy anglické.¹¹³

Chetitě podstatně zdokonalili válečné vozy, které byly v jejich podání velice lehké, vážily mezi 5 až 10 kg. Jako první v dějinách je nasadili v masovém měřítku ve velkých formacích jako součást celku. V trojčlenné posádce měl každý svůj úkol a vozataji a střelci se mohli stát všichni svobodní Chetitě, což jim poskytovalo výraznou převahu oproti Egypťanům, Asyřanům a Bybyloňanům, u nichž byla válečná vozba výlučně zbraní šlechticů. Navíc byly asyrsko-babylonské a egyptské vozy oproti chetitským těžké a neobratné, posádky měly jen dvojčlenné a vozy bojovaly coby samostatné taktické jednotky, což byla taktika srovnatelná se středověkými rytíři. V bitvě u Kadeše roku 1283 př. n. l. porazili Chetitě faraona Ramesse I. za použití 3 500 válečných vozů.

Jakkoli účinné však chetitské vozy byly, zůstávaly výhradně zbraní útočnou, k obranně se nehodily a v kopcovitém terénu selhávaly. Rovněž byly použitelné jen proti jiné armádě bojující obdobným způsobem, nikoli proti roztroušeným houfcům kočovných nájezdníků a říše tak nakonec padla.

3.4.2. Germánská jízda

Už pro Germány, podobně jako pro ostatní „barbary“, byl kůň zvíře téměř výhradně jízdní, nikoliv tažné. Jejich bojovou taktiku popisuje G. I. Caesar ve svých Pamětech:

Takovýto pak byl způsob boje, v němž Germáni měli cvik: Bylo šest tisíc jezdců a celkem právě tolik pěšáků velmi rychlých a velmi statečných, které si jezdci vybrali ke své obraně ze všeho mužstva, každý jednoho. Ve spolku s nimi jezdci bojovali, k nim se uchýlovali pod ochranu. Pěšáci se sbíhali tam, kde bylo zle. Utržil-li který jezdec těžší zranění a spadl z koně, obklopovali ho a chránili ve svém středu. Bylo-li třeba postoupit kam hodný kus dále nebo ustoupit hezky rychle, měli pěšáci cvikem osvojenou takovou rychlost, že držíce se hřívy a tak se nadnášeje stačili koním v běhu.¹¹⁴

---

¹¹³ B. HROZNÝ, in.: V. ZAMAROVSKÝ, Za tajemstvím říše Chetitů, s. 160.

¹¹⁴ G. I. CAESAR, Válečné paměti. O válce gallské I, 48.

Přesun provedený tímto způsobem byl možný i proto, že germánští koně byli skutečně neobyčejně malí,¹¹⁵ dokonce natolik, že vsedl-li jezdec na jejich hřbet, téměř se dotýkal nohama země. Přidržovat se v běhu hřívy a stačit běžícímu koni bylo proto snad nesnadné, ale jistě možné. Bojovníci však za často z koní sesedli a bojovali pěší. I. Caesar takto popisuje germánský kmen Suébů, o nichž se domníval, že jsou ze všech Germánů nejbojovnější.¹¹⁶ Koně prý mají naučené, že se jim z toho místa [kde je zanechali] na krok nehnu, a když je toho potřebí uchylují se zas rychle zpátky ke koním. A nic se podle jejich mravů nepokládá za větší hanbu a slabošství než užívat sedla. Proto se i sebemenší jejich hlouček odvažuje na sebevětší počet jezdců na sedlaných koních.¹¹⁷

V předřímském období tedy Germáni neznali sedla ani třmeny, a až do 2. stol. př. n. l. evropské obyvatelstvo na sever od Alp neznalo ani ostruhu, pozdější neodmyslitelnou součást jezdecké výstroje. *Germánům, podobně jako nomádům ze stepí, stačil k pohánění koní bič. Keltové převzali ostruhu z řeckého světa a od nich se je naučili používat germánští jezdci.*¹¹⁸ Materiál, z něhož byly ostruhy vyrobeny, závisel na společenském postavení majitele a ostruhy šlechticů proto mohly být i stříbrné či pozlacené, zdobené filigránem či tauzií. Avšak ani Římané ostruhy zpočátku nepoužívali; jejich jízda, složená převážně z pomocných oddílů provinciálu a spojenců, je přejala teprve v 1. stol. př. n. l.¹¹⁹ Zbroj a sedlo převzali Římané od Parthů a inspirovali se i výzbrojí těžkooděných sarmatských jezdců a později i sasánovským těžkým jezdeckem.

Vzhledem k stejnému způsobu boje měli germánští jezdci i pěšáci stejnou výzbroj, přičemž nejobvyklejší zbraní bylo zřejmě kopí, vhodné k vrhání i k bodání, a několik kratších oštěpů, zatímco těžké meče zdaleka nepatřily k výbavě každého bojovníka. V době předřímské a římské nebyl příliš rozšířen ani luk, typická zbraň jízdních bojovníků, zejména Skythů a Sarmatů. Vzhledem k převážně pěšimu způsobu boje je to pochopitelné a luk se začal více užívat až od 3. stol.¹²⁰ Nakonec převzali i

---

¹¹⁵ Podle F. Schlettea byli germánští koně i veškerý dobytek dokonce ještě menší než jejich divocí předci.^a V případě koní byl tento velikostní rozdíl sice zdaleka nejmenší, přesto však byli zdejší koně domácí o něco drobnější než koně divocí. Ve srovnání s dnešními plemeny koní pak byli malí zcela mimořádně, zvláště uvažujeme-li, že se jednalo o jezdecké koně užívané k válce, nikoli o poníky.

^a F. SCHLETTE, *Germáni*, s. 52.

¹¹⁶ G. I. CAESAR, *Válečné paměti. O válce gallské IV*, 1-2,12.

¹¹⁷ *Ibid.*

¹¹⁸ F. SCHLETTE, *Germáni*, s. 147.

¹¹⁹ *Ibid.*, s. 148.

¹²⁰ F. SCHLETTE, *Germáni*, s. 147.

sedlo, a to od Avarů; jejich sedla pak byla tvořena vycpanou dřevěnou kostrou potaženou kůží a látkou. Sedlo a kovové třmeny se v severní Evropě všeobecně rozšířily teprve v 11. stol.

3.4.3. Středověcí rytíři

Epocha středověké křesťanské Evropy probíhala ve znamení nesčetných konfliktů lišících se co do rozsáhlosti i významu, od drobných rozmíšek po rozsáhlé a vleklé války. V jejich pozadí stály dynastické spory, rozšiřování držav či kořistnické akce, arabská invaze,¹²¹ nájezdy Vikingů nebo křížové výpravy do Svaté země či na vlastním území proti heretikům. V období do 14. stol. sehrála rozhodující roli těžká vojenská jízda, tj. obrněný rytíř na obdobně obrněném koni.

Ještě ve Francké říši¹²² tvořila v 6. a 7. století jádro vojska lehká a těžká pěchota. Bojovníci užívali koní, před bitvou však stále sesedali a dále pak bojovali jako pěší. Těžká jízda se utvářela až v průběhu 8. století, kdy jezdecktvo náhle nabývá na významu, neboť se ukazuje, že je jedinou účinnou odpovědí na arabskou expanzi v jižní Gallii. Rozšiřoval se chov koní a ustavila se *vcelku početná vrstva obyvatelstva, pro niž se kůň stal nepostradatelným dopravním prostředkem.*¹²³ Karel Veliký, od roku 800 císař korunovaný papežem, ukládá držitelům pozemkového majetku, aby se na vlastní náklady vyzbrojili a opatřili koněm, sedlem, třmeny a ostruhami. Válečná výzbroj však byla velice drahou záležitostí, již si mohli dovolit pouze majetní, na něž se proto stále více přesouvala vojenská povinnost a stávali se tak rozhodující politickou silou v zemi.

Po rozpadu říše v 9. stol. byl již nastolen feudální společenský řád, spočívající na systému lén (feudum). Dědičné udělení léna zavazovalo lenního pána k plnění vojenských povinností a on se musel na výzvu krále dostavit do války jako jezdec s určitým počtem ozbrojenců. Ochranná zbroj umožnila útočný boj a jezdci sešikovaní do několika řad útočili v trysku na protivníka za užití nejprve kopí, pak meče, sekery nebo dýky, což byla taktika, která zůstávala po celou dobu neměnná.

---

¹²¹ Boje na Pyrenejském poloostrově trvaly až do 15. stol.

¹²² Frankové tvořili volný svaz západogermánských kmenů, sídlící od 3. stol. na pravém břehu Rýna. Během 5. stol. se postupně rozšířili do Gallie, kde za vlády krále Chlodvíka z rodu Merejovců vytvořili říši mezi dolním tokem Rýna a Šeldou.

¹²³ P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 76.

Sama ochranná zbroj naopak prošla postupným vývojem. V 11. stol. sestávala z dlouhé, vepředu i vzadu rozstřížené, ke kolenům sahající suknice pokryté plátky kovu či rohoviny. Ve 12. století převládlo mnohem pokročilejší odění zhotovené z pletiva navzájem propojených kovových kroužků, které bylo doplněno o stejně chráněné nohavice a tato kroužková zbroj¹²⁴ pak byla na přelomu 14. a 15. století zdokonalena ve zbroj celoplátovou, kdy byl bojovník zcela pokryt anatomicky zpracovanými pláty kovu. Taková zbroj kladla velké požadavky na charakter a vysoký stupeň příježděnosti koní, kteří museli být tvrdé konstituce, přiměřeně mohutní a přitom dostatečně pohybliví.

Vzhledem k těmto okolnostem a také proto, že celý styl boje předpokládal důkladnou přípravu a nutnost se pečlivě cvičit ve zbrani a jízdě, byl výsledkem dokonale bojeschopný profesionál. V 10. až 12. stol. sice stále ještě existovalo dost špatně vyzbrojených jednotek pěšáků sestávajících ze svobodných venkovanů, avšak o bitvě již jednoznačně rozhodovala elita feudálního vojska – těžká jízda, která si na bojištích získávala zřetelnou převahu. Tak těžká jízda normanského vévody Viléma rozdrtila dobře vycvičenou pěchotu anglosaského krále Harolda v bitvě u Hastingsu roku 1066.

Na výcvik koní často dohlížel hradní pán, neboť *v té době patřila jízda na koni, včetně odborných znalostí o jejich výcviku, chovu i léčení, k základním znalostem rytíře.*¹²⁵ Svého válečného koně si měl sám příjezdit a vychovat, sám jej krmit a dokonce mu držet končetiny při podkování a všemožně o něj pečovat, neboť na něj kladl velké nároky. Za předpokladu, že rytířova vlastní tělesná hmotnost představovala cca 75 kg, zbraně 10 kg, ochranné odění 20 kg, šit 5 kg a přilba 2kg, nesl válečný kůň ve 12. století celkem 100 až 110 kg.¹²⁶ Avšak svého pána nesl pouze v průběhu boje, za přesunů jel rytíř na lehčím, většinou mimochodném koni (*palefridus*) a zbroj nasazoval až bezprostředně před bojem, jinak se vezla na voze či hřbetě soumara. Válečný kůň byl při přesunech veden na pravé ruce (*dextratio*), odtud jeho název *dextrier* (*dextrarius*).

---

¹²⁴ Pojem „brnění“ se historicky vztahuje pouze na ochranné odění vyrobené z kroužkového pletiva, nikoliv na plátovou zbroj, ačkoliv se ho tak často chybně užívá. ^a

^a P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 14.

¹²⁵ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 85.

¹²⁶ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 94.

Jako váleční koně se užívali výhradně hřebci, užití klisny se považovalo za přestupek.¹²⁷

Ve 13. století jsou rytíři jakožto bojový prostředek na vrcholu a těžkoodění jezdci tvoří nejbojeschopnější část vojska. Pokus o sloučení křesťanského humanismu s rytířským válečnickým kodexem vyústil v kult svatých válečníků, sv. Martina, sv. Mauritiuse a sv. Jiří. Rytířství tak představuje svébytný životní styl. Součástí úplné ochranné zbroje a výstroje těžkooděného jezdce v 13. století se stává kroužkové ochranné odění, přilba, štít a ochranná čabraka koně.¹²⁸ Pěchota hraje ještě na počátku 14. století pouze podružnou úlohu, neschopna postavit se těžkooděné jízdě. *Na zdolání jezdce v plné zbroji bylo potřeba několik pěšáků. Museli ho obstoupit strhnout z koně.*¹²⁹ Tento předpoklad, že těžkoodětec na koni je schopen sám pobít desítky pěšáků, vedl k enormnímu sebevědomí rytířů a jejich hlubokému pohrdání pěšími.

Jestliže tedy na počátku 14. století těžkooděný rytíř skutečně rozhoduje bitvu, v jeho dalším průběhu dochází ke stagnaci. Rytíři přestávají být spolehliví jednak kvůli mocenským sporům s králem, jednak kvůli svému často sebezničujícímu osobnímu hrdinství, ohrožujícímu konečný úspěch boje. Začínají se množit porážky; roku 1302 v bitvě u potoka Groningen u Courtrai jsou francouzští rytíři poraženi flanderskými řemeslníky, roku 1346 následuje porážka od anglických lučištníků v tzv. stoleté válce v bitvě u Crécy-en-Ponthieu (u Kresčaku) a konečně v 15. stol. jsou němečtí rytíři opakovaně poraženi českými husity a Karel Smělý švýcarskými pěšáky.

Ve výzbroji přibyla v tomto období plátová ochrana loktů a kovové pláty, jež se postupně zvětšují a kryjí celou hrud' a záda. Vývoj směřuje k vytvoření celoplátové zbroje, doplněné drahými látkami a objevují se lehčí kbelcové přilby s pohyblivým (odklopným) hledím a kroužkovým závěsem kryjícím krk, ramena a hrud'. Během 14. stol. se rovněž výrazně zdokonalila zbroj rytířských koní. Základním krytem stále zůstává kroužkové pletivo (kroužková čabraka, přes níž upevněna čabraka soukenná), avšak hlavu už chrání kovový čelní plát (*chanfron*) s rovněž kovovými ušnicemi a některé pláty již uzavírají celou hlavu a temeno, někdy i hrud' a boky. Taková výstroj

---

¹²⁷ Dobové lidové rčení praví: *Chceš-li být šťastný v lásce, chovej hřebce, který je rychlý v závodě a statečný v boji.*^a Jako zajímavý a jen těžko splnitelný požadavek se zde jeví volání po rychlosti válečných koní. Jak sám J. Dušek podotýká, chladnokrevní rytířští koně byli sice mnohem pohyblivější a temperamentnější než dnešní koně tohoto typu, avšak jejich užívání k závodům se vzhledem k jejich velkému rámci a mohutnosti přesto jeví jako značně problematické.

^a J. DUŠEK, *Kůň ve službách člověka*, s. 92.

¹²⁸ P. KLUČINA, *Zbroj a zbraně*, s. 16.

¹²⁹ *Ibid.*, s. 398.

byla ovšem velmi drahá, proto dostupná jen nejbohatším, jinak muselo stačit *husté ozdobné řemení zpevněné kovovými falérami*.¹³⁰

Ve 14. a 15. stol. se objevují kromě těžkooděných i polotěžcí jezdci, jejichž výstroj je variabilní (patřil mezi ně např. jízdní lučištník s nechráněným koněm). Jejich úloha v bitvách je pomocná, zahajují boje, provádějí obchvat křídel, pronásledují prchající. Za přesunů chrání jádro vojska před náhlým přepadením, provádějí průzkum a rekognoskaci terénu a rovněž spížují.

Na počátku 15. století přičítali těžcí rytíři své porážky stále pouze vrtkavé štěstěně, ve skutečnosti však již neodvratně zastarávali. A ani během husitských válek, kdy byli během pěti křížových výprav opakovaně poraženi, se nedokázali zbavit svých bojových stereotypů. Představa, že by sedláci dokázali jen tak porážet vznešené bojovníky, byla nemyslitelná. Sedláci přitom na své dovednosti zacházet se spřežením vystavěli celou strategii; vozy opevnili a jejich sražením kola na kolo vytvořili vozovou hradbu, která se ukázala být proti rytířům na koních velice účinnou. Ti totiž ztratili výhodu plynoucí z útoku směřovaném se sedla dolů, neboť jejich protivníci se ocitli na stejné výškové úrovni, a následně se rozbíjeli o vůz či byli sráženi z koní okovanými cepy. Katolická vojska byla sice obrovská, avšak na jednoho bojovníka připadalo až deset lidí obsluhy,¹³¹ naopak u husitů bojovali disciplinovaně a obětavě všichni, kdo toho byli schopní, včetně žen a dětí.

U husitů bylo běžné rovněž užívání děl a ačkoliv ta dlouho nadělala více hluku než škody, mnohdy stačilo, že splašila nepřítelovy koně a vylekala jejich jezdce, čímž bylo dosaženo pěkného psychologického efektu. I malé vojsko husitů disponovalo desítkami děl a než obrněný rytíř ujel přibližně 300 m od chvíle, kdy se ocitl na dostřel, mohlo proti němu být vypáleno na 1 000 ran.¹³² Husité neužívali jízdu v samotné bitvě, ale stavěli silný jezdecký předvoj zajišťující taktický průzkum a umožňující včasné vytvoření vozové hradby v případě přepadení. Jezdecké oddíly rovněž chránily vojsko z boku a z týlu. Jakkoli však husitské vojenství převažovalo ve střední Evropě až do konce 15. století, vozová hradba byla určena především k zastavení těžkooděných jezdců a proti pěchotě již tak stabilním útvarem nebyla.

Na sklonku středověku se poprvé objevují rytíři bojující za žold. Mají předepsanou výzbroj i početný doprovod a vzniká tak organizační jednotka zvaná kopí

---

¹³⁰ P. KLUČINA, *Zbroj a zbraně*, s. 380.

¹³¹ T. DURDÍK, *Přednáška Archeologie hmotné kultury 2005/2006*.

¹³² *Ibid.*

(*lancea, gleve*), v předhusických Čechách a Německu obvykle sestávající z obrněného rytíře, polotěžkého ozbrojence a nebojujícího doprovodu, jež se staral o páново pohodlí; jinde, například ve Francii bylo kopí početnější.

Dochází k paradoxu, že taktika stagnuje, ale zbroj se zdokonaluje, což vede k tomu, že je na přelomu 14. a 15. století rytíř a posléze i kůň zcela zakut v plátovém brnění. Přes zbroj se stále upevňují bohatě zdobené suknice a přes koně pokrývky z drahých látek. Zdokonalují se čelní štíty s plátovými očnicemi a ušnicemi, některé čelní pláty pak mají očnice vybaveny krytými polokulovitými výdutěmi s hustým děrováním, umožňujícím zvířeti vidět, objevují se rovněž kryty nozdry (s průduchy) a pásy kovu pokrývají krk.

Kolem pol. 15. stol. jsou sestrojeny první celoplátové koňské zbroje a vývoj je ukončen *jak co do počtu součástí, tak co do způsobu krytí bojovníka. Dále se části zbroje vyvíjely jednak zlepšováním kvality kovu, jeho úpravy, zdobení, jednak zkvalitňováním způsobů spojování jednotlivých součástí, pohyblivosti, komplexnější ochranou. Zároveň se zbroje stylově sjednocovaly, reagovaly na dobovou módu, umělecké trendy.*¹³³ Takové stylově jednotné, plně plátové zbroje pro jezdce i koně, tzv. gotické zbroje,¹³⁴ se objevují na konci 15. století a jsou dovedeny k dokonalosti zejména v německy hovořících oblastech. Jsou jim vlastní elegantní linie a dokonalé povrchové zpracování kovu do špicí a poplatnost gotické módě i u zbroje koně, ovšem některé části mohou být stále z kroužkového pletiva, zejména v oblasti ohebného koňského krku. Jezdec užívá kovové boty s dlouhými výraznými špičkami, jež slouží k zapření se ve třmenech, špičky však patřily k dobové módě i u běžné obuvi.¹³⁵

Okolo roku 1500 se objevuje nový typ zbroje, zbroj renesanční, jež má robustnější a plnější formy. Její variantou byla maximiliánská kanelovaná zbroj, vyznačující se poměrně hustým žlábkováním, úplnou uzavřenou přilbou (*armeto*) a botami ve tvaru medvědích tlap. I ona měla původ v Německu a jejím přínosem byla větší odolnost a pevnost bez přílišného zesílení materiálu, které by ztěžovalo tak

---

¹³³ P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 383.

¹³⁴ Gotická zbroj se zrodila v dílnách německých platněřů z Ausburgu a Innsburcku v 70. letech 15. stol. a na konci 15. stol. již byla dovedena ke svému vrcholu. Byť hojně napodobována, nikde nedosáhla takové stylové čistoty jako u výrobců německé proveniencí.^a Je vyobrazena v dílech Hanse Memblinga i Alberta Dürera.

^a P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 475.

¹³⁵ P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 476.

potřebnou pohyblivost.¹³⁶ Kanelurou byl zdoben též čelní plát zbroje koně a ochrana krku byla kvůli snadnější pohyblivosti řešena stejně jako i dřív kombinací pásů kovu s kroužkovým pletivem. Nemuselo se ovšem nutně jednat o velký čelní plát, mohlo jít i o plát redukovaný, který chránil pouze vrchní část hlavy. Také ostatní součásti mohly být redukované, např. hrudní plát. V první třetině 16. století již bylo pravidlem, že *koňské zbroje byly vytvářeny ve stejném stylu jako zbroj pro muže a vyráběly se jako součást garnitury. Plátové zbroje kryjící celého koně prožívaly období největšího rozkvetu od poloviny 15. do poloviny 16. stol.*¹³⁷ Úplná plátová zbroj pro koně ze 16. stol. obsahovala hrudní plát, krční pláty, plátovou ochranu hlavy, hřbetní plát, plátové ušnice, bojové sedlo, udidlo, otěže a pákové otěže.¹³⁸ Třmeny i jezdecké ostruhy bývaly honosně zdobené.

V průběhu 2. poloviny 15. století a následně i ve století šestnáctém těžkoodění jezdců z řad šlechty sice přetrvávají, ale již nedominují jakožto válečný prostředek. Na začátku 16. století se stává pěchota hlavní a rozhodující bojovou silou, jež získává početní převahu nad jízdou a v bitevní sestavě zaujímá hlavní postavení jako jádro obrany, kdežto jízda je stále určena k útočnému boji. Sama pěchota ovšem nemohla plnit všechny bojové úkoly, neboť pouze jezdecko mohlo zasadit rychlý protiúder, provést na křídlech obchvat protivníka, pronikat na jeho území, provádět průzkum, zabezpečovat vojska za přesunu apod. *Za vojskem složeným ze žoldněřů se v 16. stol. táhl obrovský trén.... šlo o stovky vozů a pěších.*¹³⁹ Nicméně přežívala představa, že útok těžkooděnců může být stále oním taktickým manévrem, který rozhodne bitvu, a názor, že *tito dobře vycvičení a do železa zcela zakutí profesionálové sedící na stejně obrněných koních mohou nepřítele srazit na kolena. Tato představa ale byla mylná.*¹⁴⁰ Stále ještě se dali těžcí jezdců s úspěchem použít proti stejným oddílům protivníka, ale proti lancknechtské, švýcarské či španělské pěchotě se takto již útočit nedalo.

V této době (tj. v 16. století) existují dva druhy jezdeckva; jednak přetrvávají zbrojí plně vybavení těžkoodění kopiníci na koních, jednak se objevují do určité míry rovněž zbrojí opatření jízdní střelci – rejtaři, žoldněřští jezdců naverbovaní podobně jako lancknechti, kteří užívají k boji muže proti muži meč a zatím ještě velmi nedokonalé

---

¹³⁶ V Itálii se objevily zbroje s tzv. diamantovým vzorem, jenž měl stejnou funkci jako kanelování. Oba typy zbroje, maximiliánská i s diamantovým vzorem, se objevily nezávisle na sobě a posléze také shodně vymizely z bojišť.^a

^a P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 475.

¹³⁷ P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 493.

¹³⁸ Ibid., s. 19.

¹³⁹ Ibid., s. 548.

¹⁴⁰ Ibid., s. 549.

palné zbraně. Ty byly obdobně jako předtím děla značně nespolehlivé, kulky však skutečně prorážely zbroj, *a tak Francouzi zareagovali zesilováním zbrojí, zejména pro ohrožené koně. To přineslo další finanční náklady na výbavu jezdce a současně se zvýšila hmotnost všeho, co musel v bitvě válečný kůň nést, a tak se zkrátila doba, po kterou na něm mohl jezdec v plné zbroji operovat, i jeho rychlost pohybu na bojišti.*¹⁴¹

Koncem 16. stol. se objevují dragouni, kteří po příjezdu na bojiště sesednou z koní a bojují jako řadová pěchota; koní tak sice neužívají k bitvě, avšak ti jim umožňují rychlejší přesun. Ve 2. pol. 16. stol. se pak vytvořil základ pro konstituování několika druhů pravidelného jezdeckta a z těžkooděných jezdců se stávají kyrysníci,¹⁴² nejkvalitnější, ale zároveň nejdražší druh jezdeckta, které plátová zbroj pokrývala od hlavy k patě. Formovali se především ze zchudlé šlechty, čímž bylo zajištěno, že budou mít výcvik v ovládnutí zbraně i koně, které potřebovali silné, dosahující alespoň 155 cm kohoutkové výšky a důkladně vycvičené.¹⁴³

3.4.4. Jezdecktvo v době palných zbraní

V 16. a 17. století dochází ke zdokonalení palných zbraní a k vytváření armád složených z pravidelných druhů vojska. Technologie výroby zbroje je na vrcholu a zbroj sama co do formy a kvality dokonalá, avšak pro vlastní boj již nedůležitá a stává se tak skutečným přepychovým uměleckým dílem, v praxi nevyužitelným.

Polovina 17. století se proto stává mezníkem, kdy po třicetileté válce dochází k ústupu zbroje, jež je nahrazena palnými zbraněmi. K použití ve skutečném boji zůstaly uchovány pouze některé její části, vyráběné nyní v masovém měřítku zejména pro příslušníky těžkého pravidelného jezdeckta, např. pro těžkooděné kopiníky, lancieře, považované za elitu. Ti však byli se svou náročnou výzbrojí a nároky na dobré koně příliš drazí a proto nenašli širší uplatnění.¹⁴⁴ Jedinými těžkooděnými jezdci vybavenými kopím tak zůstali polští husaři, kteří se udrželi až do 18. století.

V 17. století se tedy spíše než lancieři užívali arkebuzíři, nazývaní v některých zemích karabiněři či bandalíři. Vyvinuli se z rejtářů předcházejícího století a

---

¹⁴¹ P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 558.

¹⁴² Kyrys je označení pro přední a zadní plech zbroje, odtud pak název jednotky.

¹⁴³ P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 556.

¹⁴⁴ Ibid., s. 560.

představovali univerzální typ jezdeckva, polotěžkou jízdu, mající částečnou ochrannou zbroj a středně velké koně.¹⁴⁵ Jiným typem jezdeckva byli dragouni, přemísťující se na koních, avšak bojující jako pěchota, s níž měli i shodnou výzbroj. Vzhledem k tomuto způsobu boje nepotřebovali dobré koně, které měli naopak horší, laciné, a ani nevytvářeli pluky, do nichž se začali formovat teprve v průběhu třicetileté války. Nebili dobře placeni, a to přestože se od nich vyžadoval všestranný způsob boje, neboť museli zvládnout jak techniku jezdeckou, tak techniku pěších jednotek.

Již v 16. století ovšem začala být doceňována úloha lehkého jezdeckva, které mělo hned několik úloh: diverzní výpady na území nepřítele spojené s pleněním jeho zázemí, nečekané útoky, průzkum a zásobování. Jezdci se přesouvali rychle, často v noci, a jejich koně byli patřičně vytrvalí a vzhledem k tomu, že nenesli žádnou ochrannou zbroj, též rychlí.¹⁴⁶ Ovšem tradice takovéto lehké jízdy byla v Evropě malá, proto se jí užívalo zejména tam, kde již existovaly chovy lehkých koní, obvykle s asijskými vlivy, tedy především v Uhrách a Polsku, odkud se také většina lehké jízdy najímala. Během 17. století se pak také začala čím dál více uplatňovat.¹⁴⁷ Výzbrojí těchto lehkých jezdců byly pistole a šavle, u některých polských útvarů pak i asijské reflexivní luky.

Přesvědčení o nenahraditelnosti jezdeckva jakožto výzvedné složky pak přetrvalo i poté, co se stalo vlastně nemoderní, zastaralou formou vedení války a rakousko-uherská armáda mu přiznávala výsadní postavení až do samého konce své existence. Jezdci z východní Evropy, zejména lehcí maďarští husaři, užívali bleskových přepadů a volných, otevřených formací znesnadňujících útok, zatímco západoevropské jezdeckvo zůstávalo věrné tradičnější taktice prolomení nepřátelských linií v těsném šiku. Posléze se však vžila taktika lehké kavalerie a *právě lehká jízda se stala armádní elitou*.¹⁴⁸ Užívala se vedle pěších oddílů i nadále a např. v bitvě u Waterloo 18. června 1815 bojovalo dohromady cca 30 000 jezdců.¹⁴⁹ Výlučné postavení jezdeckva přetrvalo až do 20. století, byť byla nadvláda jezdeckva stále více zpochybňována.

V 1. světové válce pak došlo k nasazení pravidelných jezdeckých formací na obou stranách a užití velkého množství koní při přepravě děl i ambulancí. Jelikož v Evropě převládala strategie opotřebovací poziční války, došlo k úspěšnému

---

¹⁴⁵ P. KLUČINA, Zbroj a zbraně, s. 557.

¹⁴⁶ Ibid., s. 559.

¹⁴⁷ Ibid., s. 561.

¹⁴⁸ E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 315.

¹⁴⁹ Ibid., s. 316.

nasazení jezdeckva pouze na počátku konfliktu, kdy se dobře uplatnili jízdní průzkumníci. Ne vždy byla péče o zvířata příkladná a zejména německé a italské jízdní jednotky měly tak velké ztráty na koních, že přestávaly být bojeschopné. Jízda se však nejvíce uplatnila na mimoevropských bojištích, zejména v Palestině. Za 1. světové války také došlo k poslednímu příkladnému využití možností kavalérie.

3.4.5. Chov armádních koní v českých zemích

Chov koní se v českých zemích vyvíjel, podobně jako v jiných státech, pod vlivem místních hospodářsko-politických podmínek, s dlouhodobým zaměřením na vojenskou potřebu, dopravu, kurýrní služby a ceremoniál a jen omezeně na zemědělství. V tereziánské době byly položeny základy koncepčního šlechtitelského programu, jež sledovaly zejména produkci koní pro vojenskou službu.

Z pověření vojenské správy z roku 1780, které mělo zajišťovat plemenitbu a zejména dostatečné množství koní pro armádu, vznikaly stanice hřebců u jezdeckých pluků, jež se staly základem pozdějších samostatných hřebčínů ve vojenské správě. Takových ústavů vzniklo na území Čech sedm.¹⁵⁰

Specifické požadavky, kladené na koně určené pro vojenské účely, se však vždy nemusely odrazit v chovatelském snažení a výsledky pak neodpovídaly poptávce. Tak se stalo, že ušlechtilí, ale malí a přespříliš temperamentní koně z armádního hřebčína v Hostouni (později přejmenovaného na Albertovec) nevyhovovali, byť byli právě k tomuto účelu chováni. Že však byl přesto zdejší chov kvalitní, dokládalo vítězství kapitána Františka Ventury¹⁵¹ na koni Elliot hostouňského chovu v olympijském parkuru v Amsterdamu roku 1928.

Jezdeckvo bylo za 1. republiky označeno za druh hlavní zbraně branné moci¹⁵² a jako takové oficiálně vzniklo 1. dubna 1920. Těchto vojskových těles jezdeckva, tj. jezdeckých pluků, bylo podle vnitřního členění celkem deset, od r. 1933

---

¹⁵⁰ M. DURUTTYA, rozhovor pro Internetový magazín Šumavy a bavorského příhraničí [online]. Občanské sdružení Šumavská renesance, [cit. 2007-06-02] Dostupný z WWW: http://www.renesance-gabreta.info/rozhovory/ptali_jsme_se_12.htm.

¹⁵¹ František Ventura absolvoval kadetní školu ještě za Rakouska-Uherska a v rámci česko-francouzské družby absolvoval slavné francouzské učiliště v Soumuru.

¹⁵² Československá branná moc bylo oficiální označení ozbrojených sil ČSR podle zákona č. 193/1920 Sb. Vznikla v rámci unifikace složky domácí a zahraniční (československých legií) roku 1920.^a

^a V. SLUKA, Encyklopedie branné moci republiky československé 1920 – 1938, s. 7.

jedenáct; a od roku 1936 byly přejmenovány na pluky dragounské.¹⁵³ Těchto jedenáct jezdeckých pluků tvořilo čtyři jezdecké brigády. Vedle jezdeckva existovalo též vozatajstvo jakožto druh pomocné zbraně branné moci a jako jedna z pěti pomocných zbraní.¹⁵⁴

Úkolem jezdeckva bylo vyhledávání zpráv, přičemž vysoká mobilita mu umožňovala pohyb v každém terénu; bojová činnost však měla být po sesednutí, v sedle jen výjimečně. Koně se však za 1. republiky užívali např. též v dělostřelectvu jako soumaři k přesunu baterií do pozic v horském terénu nebo do zápřahu kár při přepravě kulometných rot pěších pluků. Koně se však užívali i do čestných stráží standart jiných (např. právě dělostřeleckých) pluků před nastoupenými jednotkami, kdy čtyři čelní jezdci doprovázeli standartu.

Jezdeckvo užívalo vybraných či modifikovaných pěchotních zbraní, mezi něž patřily např. různé typy pistolí, revolverů, pušek, lehkých a těžkých kulometů, ovšem typickou zbraní jízdních oddílů zůstávala šavle rakousko-uherského původu, dříve vz. 04 pro mužstvo, nyní vz. 4 pro československou armádu. Několik let používané trofejní šavle přivezené legionáři nebo šavle zbylé na území po rozpadu Rakouska-Uherska byly sice po r. 1924 většinou vyřazeny, avšak tato šavle ve výzbroji jako jediná zůstala.¹⁵⁵ Byla používána pouze při jízdě na koni a připevňovala se k rámu sedla,¹⁵⁶ v akci pak na zápěstí jezdce, aby se eliminovala možnost její ztráty.¹⁵⁷

Koně byli tehdy zcela běžní a jejich postavení lze připodobnit srovnáním s dnešními automobily. Ve 30. letech 20. století byly Pardubice slavnou jezdeckou metropolí s jezdeckou vojenskou posádkou, sídlilo zde velitelství 1. a 4. jezdecké brigády, 8. jezdecký pluk, Vojenské jezdecké učiliště, Učiliště pro jezdeckvo¹⁵⁸ a olympijské jezdecké družstvo, bylo zde přítomno mnoho jezdeckých učitelů, založena jezdecká parfosní společnost a vybudována nejobtížnější překážková dráha na kontinentě a *skoro všechno dění ve městě s heraldickým znakem koně se točilo kolem ušlechtilých koní.*¹⁵⁹

Budoucí dragouni zde absolvovali velmi náročný systematický desetiměsíční výcvik. J. Grüner poměrně barvitě popisuje, jak si při něm *někteří frekventanti denně*

¹⁵³ V. SLUKA, Encyklopedie branné moci republiky československé 1920 – 1938, s. 313.

¹⁵⁴ Ibid., s. 117, 118, 125, 128, 132, 164, 180-183, 186, 308-314, 403, 455, 473-474, 588-589, 604-605, 632, 654, 655, 691, 698, 708-713.

¹⁵⁵ K. MORÁVEK; P. MOUDRÝ, Československé chladné zbraně 1918 – 1994, s. 102.

¹⁵⁶ V. SLUKA, Encyklopedie branné moci republiky československé 1920 – 1938, s. 314, 604-605.

¹⁵⁷ K. MORÁVEK; P. MOUDRÝ, Československé chladné zbraně 1918 – 1994, s. 106.

¹⁵⁸ V. SLUKA, Encyklopedie branné moci republiky československé 1920 – 1938, s. 473, 654.

¹⁵⁹ J. GRÜNER, Celý život na koni, s. 16.

*ošetřovali zadky studenou lázní a jelením lojem. Někteří dokonce leželi na ošetřovně s vředy.*¹⁶⁰ Důvodem byla v tomto případě cvičná jízda bez třmenů, vzhledem k výše popisovaným následkům jistě velmi náročná. Výcvikem ale procházeli i koně, zejména koně mladí a nezkušení, tzv. remonty, a to na remontní jízdárně, která se ale užívala i k napravování již příježděných, avšak nevhodným přístupem zkažených koní. *Remonty se jezdily s dragounským palašem, uvádí J. Grüner, a při povelu: Šavli tas! jezdec ovládal levou rukou otěže a v pravé ruce třímal poměrně těžkou šavli. Při cvalu musel remontě šavlí mávat kolem hlavy jako při opravdovém boji, aby si kuň zvykl. Zpočátku se vojíní učili se šavlí zacházet na dřevěném koni. To ... bývalo směšné, ale když chtěla mít armáda koně s ušima, muselo se něco vymyslet.*¹⁶¹ Nacvičovaly se přepady, absolvovaly se military s ostrou střelbou, třicetikilometrovým krossem a překážkami a na závěr se konalo velké polní cvičení za účasti celého učiliště.

Reprezentační jezdecké družstvo existovalo i v Praze při Vysoké škole zemědělského inženýrství a v Praze sídlila též jezdecká společnost. Zatímco se pražských rovinových dostihů účastnili profesionální rovinoví žokejové,¹⁶² v Pardubicích se pořádaly šampionáty pánských jezdců a mnohé dostihy se absolvovaly na erárních vojenských koních. Některé překážkové dostihy, vč. Velké pardubické, se vypisovaly ve dvou verzích, z nichž jedna byla určena pro žokeje profesionály i amatéry a druhá pro důstojníky. Za 1. republiky u nás sloužilo jako pozůstatek monarchie i mnoho německých důstojníků.

Jakkoli však patřili němečtí jezdcí neodmyslitelně k meziválečnému koloritu, přituhující vztahy mezi Čechy a Němci se v předvečer 2. světové války nutně odrazily i v jezdeckví. J. Grüner vzpomíná, jak byl roku 1938 v poněmčeném Mostě uspořádán 1. jezdeckým plukem Jana Jiskry z Brandýsa¹⁶³ „Hon na rozloučenou“.¹⁶⁴ Tato mimořádná jezdecká událost se uskutečnila pod záštitou ministerstva národní obrany za aktivní účasti ministra a jeho doprovodu a za přítomnosti předsedy branného výboru

---

¹⁶⁰ J. GRÜNER, *Celý život na koni*, s. 18.

¹⁶¹ *Ibid.*, s. 18.

¹⁶² Termín „žokej“, označující jezdce z povolání, který ve své kariéře dosáhl padesáti a více vítězství, se za 1. republiky do češtiny nepřeváděl. Užívalo se anglického tvaru „jockey“ i anglické výslovnosti [džoki].

¹⁶³ Jezdecký 1. pluk vznikl sloučením 1. jezdeckého pluku ruských legií a 1. dragounského pluku domácího vojska, přičemž od svého legionářského předchůdce převzal čestné jméno „Jana Jiskry z Brandýsa“. Velitelství tohoto pluku sídlilo v Terezíně. Obdobným způsobem vznikl rovněž 2. jezdecký pluk, jenž převzal čestné jméno „Sibiřský“.^a Tyto jediné dva jezdecké pluky také neuzívaly standardizované jezdecké standarty.

^a V. SLUKA, *Encyklopedie branné moci republiky československé 1920 – 1938*, s. 309, 588-589.

¹⁶⁴ J. GRÜNER, *Celý život na koni*, s. 65.

parlamentu a stala se demonstrací odhodlanosti armády i civilistů. Akce se účastnili elitní jezdci ze všech dvanácti¹⁶⁵ československých jezdeckých pluků i ze soukromých společností, sama trať byla mimořádně náročná a překážky nebylo možno objet. Trasa vedla v blízkosti obcí s vysokým podílem německého obyvatelstva, neboť podobné jezdecké akce se vždy těšily velkému zájmu za široké divácké účasti.

Jakkoli však byli koně v českých jednotkách běžnou záležitostí a muži od „hipických zbraní“ nedílnou součástí armády, neznamenalo to, že by tato nedisponovala moderními zbraněmi. To ovšem neplatilo všude a byť tehdejší kavalerie již bývaly zhusta motorizované, mnohé evropské státy si koně ponechávaly ve velkém rozsahu, jakkoli se to mohlo zdát pošetilé. Jisté reminiscence na rytířského hrdinského ducha hrdého k sebezničení stejně jako donkichotskou marnost lze spatřit v útoku zcela nedostatečně vyzbrojené polské armády proti německým motorizovaným jednotkám podporovaným obrněnými transportéry a letadly. *Dne 1. září 1939 pozdě odpoledne zvedl polský důstojník šavli a jezdci vyrazili z lesů vstříc německé kulometné palbě.*¹⁶⁶ Tato taktika neměla naději a ačkoliv nepostrádala jisté psychologické aspekty zastrašení, vedla k zhroucení polské fronty po druhém takovém útoku.

Avšak i Němci užívali za 2. světové války koní a to jak během invaze do Francie v roce 1940, kdy jich užívali k přepravě svých těžkých děl, tak ve stejném roce při jízdním útoku na Belgii. Němci také využívali koně hojně zejména na východní frontě, kde proti nim Rusové použili na 1 200 000 koní a víc jak 30 jezdeckých divizí podporovaných dělostřelectvem.¹⁶⁷ I Rusové však užívali jezdeckých jednotek nevhodně a útok donských kozáků proti německým dělům vyústil v masakr lidí i koní.

Ačkoliv tedy již za 2. světové války bylo užití koně problematické, docházelo ještě hluboko ve 20. století a dokonce ještě na jeho sklonku k užívání koní ve válečných konfliktech. *Vedle vysoce promyšlené, počítačem řízené výzbroje atomového věku, která dovede určit a zasáhnout cíl s neuvěřitelnou přenosností, trvá v mnoha neklidných oblastech světa anachronismus jezdeckých střetů a transportů koňmi.*¹⁶⁸ Zejména v nepřístupných terénech může dojít k situaci, že vojenská moderní technika selže, koně

---

¹⁶⁵ Takto celou událost líčí ve své vzpomínkové knize J. Grüner, avšak V. Sluka hovoří pouze o jedenácti jezdeckých plucích, přičemž ty byly od roku 1936 přejmenovány na dragounské.^a Popis i přes tento rozpor ponecháváme, neboť se jedná o autentické vzpomínky patrně jednoho z posledních žijících účastníků.

^a srov.: J. GRÜNER, Celý život na koni, s. 65. - V. SLUKA, Encyklopedie branné moci republiky československé 1920 – 1938, s. 180-183.

¹⁶⁶ B. SAX, Zvířata ve Třetí říši, s. 106.

¹⁶⁷ E. H. EDWARDS, Obrazová encyklopedie koní, s. 323.

¹⁶⁸ Ibid., s. 324.

však uspějí. Jedinou oblastí, kde je kůň stále aktuálním i v zcela moderních armádách, však zůstává ceremoniál.

4. Tvor výsadní: kůň jako symbol moci

Životní síla koní se projevuje mnoha způsoby: prohánějí se po planinách, vytuší boj, zvuk polnic je svolává k bitvě, hlas je dráždí a vybízí k běhu; trápí se, jsou-li přemoženi, jásají, když zvítězí. Někteří ... nedovolí nikomu jinému kromě svého pána, aby na ně vsedl; mnozí prolévají slzy, když byl jejich pán zabit nebo když umírá. Jenom kůň totiž pláče pro člověka a cítí bolest.^{169 170}

Isidor ze Sevilly

Koně si ve všech kulturách starověku dobyli velmi rychle výsadní postavení a dříve uctívané býky a krávy odsoudili do rolí pouhých tahounů a oráčů. Koně dostali svá osobní jména, která se leckdy dochovala do současnosti a byli hojně zobrazováni nejen ve výtvarném umění. Motiv koní se objevoval mj. v literatuře i v divadelních hrách, například Sofokles vylíčil dostihy ve své hře *Elektra*. Římský polyhistor Plinius Starší ve svém díle *Naturalis Historia* věnoval koni celou kapitolu; mimo jiné zaznamenal popis Caesarova koně, kterému dal sám Caesar postavit v Římě pomník a popsal také koně Alexandra Makedonského, černého Bucefala. Římský císař Gaius Caligula nechal pro svého koně Incitata zbudovat mramorovou stáj se žlabem ze slonoviny a věnoval mu ji do osobního vlastnictví. Obdaroval ho luxusním domem se služebnictvem, šperky a purpurem a také klisnou Pénélopé, s níž ho za účasti celého dvora slavnostně oženil. Měl v také úmyslu ho jmenovat konzulem, ale dřív, než tak stačil učinit, byl zavražděn.

Obzvláště vynikající koně či celá spřežení byla často označována za dar bohů nebo nadpřirozených sil. V řeckých bájích takto věnoval Achillovi nesmrtelné spřežení bůh Poseidón, bůh války Áres zas věnoval nejrychlejšího koně světa králi Oinomanovi, zatímco Castor a Pollux prý dostali darem koně od Merkura.¹⁷¹ Koním význačných osobností často lidská fantazie přisoudila nadpřirozené schopnosti; mezi takovými koňmi vyniká ve středověku Babeica Cida Campeadora (zvaného také El Cid), národního hrdiny Španělska.

¹⁶⁹ Isidor ze Sevilly, byl původem Španěl a v 7. stol. sevillský biskup.

¹⁷⁰ ISIDOR ZE SEVILLY, Etymologie XII, 1,43.

¹⁷¹ ISIDOR ZE SEVILLY, Etymologie XVIII, 27,2.

Patrně nejlepšími evropskými chovateli koní ve starověku byli Keltové. Nejlepšími chovateli koní ve starověku vůbec však byli Skythové, typičtí kočovníci z černomořských stepí, jejichž obydlí tvořily volské potahy. Vysoce postaveným osobám kladli do hrobu mumifikovaná těla lidí a také koní, které rovněž obětovali bohům.¹⁷² Kůň byl nejcennějším darem i majetkem, jeho krocení pak nejváženějším zaměstnáním, které nebylo otrokům dovoleno. Takto hluboký vztah ke koním měl jen málokde na světě obdobu, snad jen u arabských beduínů, kteří koním věnovali nejkrásnější písně.¹⁷³

Arabové však navzdory vžitě představě zpočátku žádní chovatelé koní nebyli. Ke koním měli asi podobný vztah jako Židé, kteří s nimi sice úspěšně obchodovali, avšak jezdeckým národem se nikdy nestali a kůň u nich měl proto spíše okrajové využití. Prorok Mohamed ovšem pro expanzi svého nově se formujícího náboženství potřeboval účinnou zbraň, která by byla dostatečně úderná. Vojska na mimořádně tvrdých pouštních koních tento požadavek splňovala, koně však u Arabů byli v této době ještě velmi vzácní. Pro válečné účely a dopravu se používali velbloudi a pro domácí práce osli. Mohamed proto zavedl téměř kult koně; rodokmeny cenných zvířat se napříště předávaly až k „pramatkám“ – pěti klisnám Mohamedovým, od nichž se odvozoval (a stále odvozuje) čistokrevný arabský plnokrevník. Koně pocházející z těchto klisen, byli nazýváni *asil*, čistokrevní, byli neprodejní a *cizinec se jich nesměl ani dotknout*.¹⁷⁴ Více viz kapitola o islámu.

4.1. Ceremoniál

Koně sloužili od počátku vedle vlastní práce i k demonstraci moci; čím vyšší měl muž postavení na společenském žebříčku, tím lepší a nákladněji zdobený byl jeho kůň. Byl-li snad kůň příliš drahý a vzácný a tím širším vrstvám nedostupný, pak už jen samotné jeho držení vypovídalo o majetku a postavení a on se tak stával statusovým symbolem a výsadním vlastnictvím dodávajícím vznešenosti.

Tuto nadřazenost lze demonstrovat i pomocí jazykových kategorií. Lingvista P. Lakoff a filosof Mark L. Johnson se v díle *Metafory, kterými žijeme* zamýšlejí – jak již sám název napovídá - nad metaforami, které však na rozdíl od obecného pojetí

---

¹⁷² HÉRODOTOS, Dějiny IV, 61-62.

¹⁷³ L. DOBRORUKA; H. KHOLOVÁ, Zkrocený vládce stepi, s. 48-49.

¹⁷⁴ Ibid.

nepovažují za jev převážně básnický a neobvyklý, nýbrž za ucelený koherentní systém, jenž vyrůstá z naší zkušenosti, prostupuje každodenní život a formuje naše myšlení.¹⁷⁵ Mimo jiné se zmiňují o *orientační metafoře* – orientační proto, že je orientována v prostoru, v dichotomických (duálních) protikladech, např. ve dvojicích *NAHOŘE - DOLE*, *VPŘEDU - VZADU*, *CENTRÁLNÍ - PERIFERNÍ* apod.¹⁷⁶

Zatímco oba autoři uvádějí k demonstraci své myšlenky mnoho příkladů, pro naši potřebu postačí uvést některé cíleně vybrané dvojice. Tak v tomto metaforickém pojetí *ŠŤASTNÝ JE NAHOŘE* a *MÍT AUTORITU NEBO SÍLU* je rovněž *NAHOŘE*, zatímco *BÝT PODROBEN AUTORITĚ NEBO SÍLE* je *DOLE*. Stejně tak *VYSOKÉ POSTAVENÍ JE NAHOŘE*, kdežto *NÍZKÉ POSTAVENÍ* je *DOLE*, neboť *status je ve vzájemném vztahu se (společenskou) mocí a (fyzická) síla je nahoře*.¹⁷⁷ Stejně tak *DOBŘÍ JE NAHOŘE* a *ŠPATNÝ JE DOLE*, *MÍT KONTROLU JE NAHOŘE* a *VÍCE* je rovněž *NAHOŘE*; což jsou vesměs metafory vzniklé na základě naší fyzické a kulturní zkušenosti.¹⁷⁸ Zkusme si nyní toto pojetí metafory promítnout na postavení jezdce – člověka sedícího *nahoře* na koni.

Člověk na koni je bezesporu nahoře, vysoko čnicí nad člověkem pěším, čímž se ocitá ve výhodě nejenom faktické ale i psychologické; člověk na koni doslova hledí *spatra* na pěšáka před/pod sebou. Tuto skutečnost lze ještě zdůraznit, pokud je jezdec jeden (výlučnost) a pěšáků mnoho (masa - např. důstojníci na koních vs. pěší vojsko) a umocnit výškou samotného koně (viz již citovaný Ohlerův výrok *urozený pán jel na vysokém oři*). Výška koně může mít větší důležitost, než se zdá – tak například výjimečně ušlechtilí arabští koně, mimořádně oplývající všemi kvalitami, jež lze od koně požadovat (rychlost, vytrvalost a tvrdost, navíc ještě vysoce estetický vzhled), byli v Evropě zpočátku odmítáni, protože byli *malí*. Drobní se jevíli zvláště ve srovnání s velkými, do té doby chovanými těžkými válečnými rytířskými oři. Nicméně i malý kůň stále přináší výhodu oproti postavení člověka pěšího, zcela v souladu s výrokem, že *VYSOKÉ POSTAVENÍ* a *MÍT AUTORITU NEBO SÍLU* je *NAHOŘE*. Řčení „být na koni“ to dobře demonstruje.

Kůň tedy znamenal moc a poutal pozornost. Měl-li takový kůň navíc nezvyklou a nápadnou barvu, upozorňoval na sebe tím více a byl o to vyhledávanější; užíval se tedy nejspíše při přehlídkách a slavnostních příležitostech. Preferovaná barva se měnila

---

¹⁷⁵ G. LAKOFF; M. JOHNSON, *Metafory, kterými žijeme*, s. 9, 15.

¹⁷⁶ *Ibid.*, s. 26-34.

¹⁷⁷ *Ibid.*, s. 29.

¹⁷⁸ *Ibid.*, s. 27.

dle specifických požadavků či dobové módy. Např. ve středověku byla u rytířských koní v mimořádné oblibě vraná barva, kdežto v baroku převládli módní strakáci; do královských záprží patřili koně jako padlý sníh, zatímco klér užíval koní černých, ostatně lesklí černí koně bez odznaků se zapřahali i do pohřebních vozů.

Koně hráli v rozličných ceremoniích roli zcela neodmyslitelnou a v slavnostních průvodech jich parádovalo velké množství, ať již se jednalo o korunovace, sňatky či oslavy narození potomků vládnoucích rodů. *K ceremoniálním účelům ... musel být kůň exteriérově krásný a drezurně dobře připravený,*¹⁷⁹ s atraktivními chody. Součástí slavností byly vedle bohatých hostin, kejklířských produkcí a různých soutěží i alegorické obrazy na koních a programová čísla drezurního charakteru s prvky vysoké jezdecké školy. Hostiny bývaly vskutku velkolepé a *k zvýšení atraktivnosti posluhovali někdy hostům urození hostitelé, kteří dokonce objížděli stoly na koních.*¹⁸⁰ Vrcholem těchto galapředstavení pak byla stylizovaná vystoupení kostýmovaných jezdců, mnohdy velmi náročná na charakter a příjezdnost koně. Slavnosti probíhaly podle pevně stanoveného řádu a koně jen zvyšovali pompu, proto museli být dle těchto požadavků i nastrojeni. Je pravděpodobné, že ve středověku nevynikali koně zdaleka takovou ušlechtilostí, jaká jim byla připisována, avšak patřičného lesku jim dodávala právě bohatá výstroj a drahocenné čabraky.¹⁸¹

Při korunovaci Jana Lucemburského na českého krále *jeli královští manželé na vybraných koních a nad nimi se vznášel zářivý baldachýn vyzdvižený na čtyřech sloupech. Při putování po svém království byl panovník doprovázen honosným komoňstvem.*¹⁸² Okázalých setkání se mnohdy účastnilo na tisíce jezdců, kterým bylo třeba zajistit vhodné ubytování a postarat se o jejich koně a *poněvadž účastníci přijížděli ze značných vzdáleností, musela být v místě sjezdu k dispozici pro koně kurativní služby, podkovářská pohotovost a rovněž i odborný pracovník dohlížející na výživu koní.*¹⁸³ Dobrá péče o koně byla nezbytností a stájmistr či podkoní měl proto již z titulu své funkce na panovnických i šlechtických dvorech výsadní postavení. Dobu středověku

---

¹⁷⁹ J. DUŠEK, *Kůň ve službách člověka*, s. 146.

¹⁸⁰ *Ibid.*, s. 150.

¹⁸¹ Václav Vratislav z Mitrovic takto popisuje průvod na koních, jež provázal v Turecku Sinana bašu: *Provázelo ho a za ním také jelo okolo 24 ič-oglanů, to jest edlknobů na přepěkných hlavních koních, sami v zlatohlavích oblečení; rystunky na koních, třmeních, sedlách, terčích, vše od zlata a drahého kamení blyštělo, zvláště kopí a šavly; ty byly drahým kamením vysazované.*^a

^a V. VRATISLAV Z MITROVIC, *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic*, s. 78.

¹⁸² J. DUŠEK, *Kůň ve službách člověka*, s. 149.

¹⁸³ *Ibid.*, s. 150.

výstižně charakterizuje výrok, že *každý velmož má hostu, jakmile vstoupí do domu, představit krásnou ženu, krásné koně a krásné psy*.¹⁸⁴

Koně při slavnostech nebývali obrněni a pokud přece, byli přes brnění stejně zahaleni hedvábnými přehozy, jež je až po kopyta zcela zakrývaly. Většinou však promenovali bez brnění, jen s přehozy. Mohli mít zlatou helmu, chochol z pštrosích per a výstroj zdobenou drahokamy, někdy měli zlaté i kovové součásti postrojů. Šperky a drahými látkami bohatě vyšňoření koně tak nejsou jen básnickou licencí dětských pohádek, nýbrž bývali ve středověku realitou.

Nejžádanějším jezdeckým koněm byl dlouho kůň andaluský¹⁸⁵ (též nazývaný kůň španělský), dokonalý „parádní“ kůň, jehož nejčistším jedincům se říkalo *geneti* (*ginetten*). Po těchto koních byla taková poptávka, že musel být zakázán jejich vývoz ze země a to pod trestem smrti; klisny pak *musely být označeny velkým zářezem na uchu, aby byly okamžitě poznatelné a bylo možno zabránit pokoutnému pašování*.¹⁸⁶ Andaluští koně byli vysoce ceněni po celé Evropě a velkou měrou se užívali k zušlechtění místních ras koní. Habsburkové pak *všude v Evropě, kde zavádějí španělský dvorní řád, zaváděli i chov španělského koně*.¹⁸⁷

Koně se kromě dvorských ceremoniálů užívali hojně i při tzv. selských slavnostech, a během 18. a 19. stol. již byli široce rozšířeni i na venkově, na počátku 20. stol. již zcela běžní. Např. u příležitosti husitských oslav roku 1921, konaných k uctění pětistého výročí vzniku husitského hnutí v kališnickém městě Louny, se slavnostně vystrojilo mnoho koní. *Celý okres byl tenkrát vzhůru. Všichni se snažili, aby oslavy proběhly důstojně ... vesnice se mezi sebou předháněly, která víc vozů přistrojí do kolové hradby. Upravovaly se cepy a kosy ... a koní bylo tenkrát na venkově nepředstavitelné množství*.¹⁸⁸

---

¹⁸⁴ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 154.

¹⁸⁵ Andaluský kůň (*pura rasa española*) se začal formovat cca v 8. stol. a ve své nejčistší podobě byl chován v 17. a 18. stol. v kartuziánských kláštřích. Typově patří mezi tzv. „barokní koně“ a to v ideální podobě a nejčistší formě. Užívá se proto dodnes k reprezentačním účelům, v královské zápreži, pro vysokou školu i klasickou drezuru.

¹⁸⁶ N. ZÁLIŠ, Bílí koně starokladubští, s. 16.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ J. GRÜNER, Celý život na koni, s. 7.

4.1.1. Parádní kočáry

Symbolika rytířské doby přetrvávala až do 16. a 17. stol., kdy již docházelo k širšímu používání kočárů, jež při ceremoniích postupně vytlačovaly jezdecké koně. Kočáry využívali zejména vysoce postavení feudálové, církevní hodnostáři a urozené ženy. Průvody kočárů začaly ke zvýšení lesku projíždět centry měst, aby byl dojem z podívané do nejoslnivější. Do vícespřeže se vybírali koně jednotného typu a chodu, dostatečného rámce a vhodného temperamentu, schopní dostatečného sebrání a reprezentace. Pro chov koní požadovaného typu začaly být zakládány hřebčiny, což byl trend, který se odrazil i v našich zemích. Roku 1562 založil Císař Maxmilián II. v Kladrubech hřebčín koní starošpanělských, roku 1579 pak císař Rudolf II. udělil hřebčínu statut císařského dvorního hřebčína, určeného k chovu koní pro potřebu císařského dvora. Křížením domácích koní s dovezenými koňmi starošpanělskými a staroitalskými a následující čistokrevnou plemenitbou byl docílen starokladrubský kůň, těžký jezdecký a především kočárový kůň (karosiér či galakarosiér), jediné naše původní (autochtonní) plemeno koní.¹⁸⁹ Hřebčín v Kladrubech nad Labem je dnes také zahrnut do nominačního seznamu mezi čtrnáct kulturních statků ČR, jež se budou v letech 2007 - 2018 ucházet o zápis do Seznamu světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO.^{190 191}

Koně tedy byli známkou společenského postavení v 16. století i později. Kavalířské cesty koňmo byly rozšířené zejména v německy mluvících zemích a představovaly vrchol šlechtického vzdělání, zahrnujícího zvládnutí společenských pravidel, stejně jako jistotu ve zvládnání koně i zbraně. I když se později na přelomu 18. a 19. stol. stává pěší cestování určitou módou, v některých zemích, zejména ve Velké Británii, stále znamenalo pěší cestování stále riziko jisté nedůvěryhodnosti. *S německým*

---

¹⁸⁹ Roku 1995 byl starokladrubský kůň vyhlášen státní kulturní památkou, roku 2002 pak došlo k uznání kladrubského hřebčína a kmenového stáda běloušů za národní kulturní památku. Tito koně jsou ve stálé službě na Švédském královském dvoře a u jízdni policie ve Švédsku i u nás.

¹⁹⁰ The Czech Republic: Properties submitted on the Tentative List. World Heritage Centre [online]. UNESCO, aktualizace 2007-08-22 [cit. 2007-08-22] Dostupný z WWW: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5151/>.

¹⁹¹ V souladu s mezinárodními pravidly může Česká republika předložit jednu nominaci kulturní památky ročně. K Úmluvě o ochraně světového kulturního a přírodního dědictví, přijaté v Paříži v roce 1972, přistoupila Česká republika v roce 1991 a v současné době ji reprezentuje dvanáct národních kulturních památek a památkově chráněných území.^a

^a Ministr kultury schválil výběr nominací pro zápis na Seznam světového dědictví UNESCO [online]. Tisková zpráva Ministerstva kultury ČR, aktualizace 2006-11-31 [cit. 2007-08-22] Dostupný z WWW: <http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1388>.

*spisovatelem Karlem Philipem Moritzem nechtěli domorodí spolustolovníci v jedné hospodě ve střední Anglii vůbec hovořit, neboť prostě nepřijel kočárem.*¹⁹²

I dnes se koně využívají při ceremoniích panovnických rodů i armád. Anglický dvůr vlastní koně od počátku vlády Tudorovců v 16. stol. a kočáry tažené koňmi se ve Velké Británii stále užívají při slavnostních příležitostech, zejména takových, jichž se účastní královna.¹⁹³ V královských stájích je i dnes ustájeno na 30 koní všech barev, vyjma ryzáků; a pouze bělouši mohou táhnout královský kočár.¹⁹⁴ Koně v královské zápřeži jsou dle tradice patřičně vyšňořeni a existuje osm souprav slavnostních postrojů, z nichž každý váží 50 kg; hřívky koní se dle tradice zaplétají.¹⁹⁵

Jakési luxusní „zboží“ dnes představují tzv. minikoně (minis), mezi něž patří argentinské plemeno falabella, vyznačující se vedle miniaturního vzrůstu ještě atraktivním skvrnitým zbarvením. Falabelly lze zařadit mezi zvířata chovaná pro potěšení (pets), neboť postrádají praktické využití a coby domácí mazlíčci (hobby horses) mohou žít v domě; užívají se však i k potěše pacientů sanatorií či nemocnic stejně jako psi. U nás vlastnil minikoně ve 40. letech 20. stol. chovatel František Horák, jenž vyšlechtil českého teriéra a laboratorního psa. Horák plánoval minikoně k lékařským účelům a jeho využitím zlevnit výzkum a produkci sér, tento nápad se však neuchytil.¹⁹⁶

Vedle ceremonií se dnes koně předvádějí pro sebe samé, na přehlídkách a svodech mladých koní při výběru budoucích chovných jedinců a při jezdeckých dnech. Předvádění koní je zejména ve Velké Británii samostatná disciplína, mající svá pravidla i úskalí. I v jiných zemích se však pořádají důležité soutěžní přehlídky. Např. u kolumbijského plemene *passo fino colombiano*, proslulého nejpohodlnějším mimochodem vůbec, dlouho panovaly spory jak ho předvádět, zda tradičním kolumbijským způsobem, kdy se kůň při zachování co největšího pohodlí pro jezdce pohybuje vpřed a bývá prověřen často i na velké vzdálenosti, nebo v praxi nevyužitelným severoamerickým způsobem, znamenajícím maximální sebrání koně a kadencovaný chod takřka na místě. V tomto sporu oprávněně zvítězil kolumbijský model.

---

¹⁹² M. HLAVAČKA, *Cestování v éře dostavníků*, s. 29.

¹⁹³ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 300-301.

¹⁹⁴ Při korunovaci Alžběty II. roku 1953 táhlo zlatý kočár osm běloušů. Tento kočár, jehož výstavba trvala dva roky, byl poprvé užit roku 1762, kdy král zahajoval zasedání parlamentu. Jelikož váží čtyři tuny, může se pohybovat pouze krokem.^a

^a E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 300-301.

¹⁹⁵ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 304.

¹⁹⁶ H. KHOLOVÁ, *Opravdový koníček*, s. 16.

4.1.2. Barvy koní

Barvy koní byly vždy předmětem zájmu a dříve se jí také přičítal mnohem větší význam než dnes. Isidor ze Sevilly uvádí, že „pohané“ připisovali barvám koní zvláštní význam. Přípodobňovali prý koně podle barev jednotlivým živlům, tedy červené koně Slunci, tj. ohni, zatímco bílé vzduchu, zelené zemi a modré moři. Červení koně prý *jezdí za léto*, neboť mají barvu ohně a *protože v létě všechno zlátne*; rovněž jezdí k počtě boha Marta, neboť ten má *potěchu z krve* a protože takovou barvu mají římské korouhve. Bílí koně pak *jezdí za zimu*, neboť mrazem vše bělá, ale stejně tak jsou přiřknuti jasnému jarnímu počasí; zelení pak náleží květům a modří vodám.^{197 198}

Podle jiných, mladších pranostik, pak měli být červení koně, ryzáci, údajně vznětliví tak jako oheň, tj. cholericí, zatímco hnědáci přínáleželi vzdušnému elementu a patřili proto sangvinickému nervovému typu. Bělouši pak náleželi elementu vodnímu a byli proto flegmaticí, kdežto s vraníky se pojil živel zemní a tedy melancholický.¹⁹⁹ Tyto barvy byly základní a k nim se pak přiřazovaly všechna ostatní zbarvení. *Pěkná barva se považovala za nejlepší důkaz kvality chovu.*²⁰⁰

Bílí koně bývali u zaslíbení bohům v posvátných pohanských hájích²⁰¹ a pokud je vlastnil smrtelník, přinášeli mu zkázu a zmar. Ve středověku byli naopak koňmi královskými, obzvláště pak bílí geneti, tj. nejušlechtilejší španělští koně. Bělouši byli také považováni za obzvláště vytrvalé a existuje pořekadlo tvrdící, že *kdo neseďel na bílém koni, neseďel na dobrém.*²⁰² Ve středověku však byla oblíbenou barvou rovněž isabela, světle plavá (žlutá) barva proto zvyšovala hodnotu koně, zatímco tmavě plavá ji

¹⁹⁷ ISIDOR ZE SEVILLY, Etymologie XVIII, 41,1-2.

¹⁹⁸ Tyto prazvláštní barvy koní poněkud evokují pozdější barevný středověk; v této době totiž dochází ke znázorňování prostředí plného světla, které vychází jakoby zevnitř, luminozity, čehož se docíluje užíváním čistých základních barev bez odstínů, jásových chromatických zón vystupňovaných po prudkých barevných kontrastů, tj. červené, modré, zlaté, stříbrné, bílé a zelené.^a Nepřekvapí proto, že je možné na některých obrazech spatřit též intenzivně (nepřirozeně) zbarvené koně. Ostatně i v reálném životě se cenila sytá barva koní.

^a U. ECO, Dějiny krásy, s. 99.

¹⁹⁹ srov.: J. DUŠEK, Chov koní et al., s. 26. - J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 191.

²⁰⁰ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 191.

²⁰¹ Tacitus se zmiňuje o bílých koních, neposkvrněných *žádnou prací ve službách člověka*, chovaných na veřejné útraty v posvátných hájích či hvozdech. Ti jsou zapřaháni do posvátného vozu a z jejich řehtání a odfrkávání se vysuzuje budoucnost, již věří *více než čemu jinému* i samotní kněží, kteří *považují sami sebe jen za sluhy bohů, kdežto koně za jejich důvěrníky.*^a

^a P. C. TACITUS, Germ. I, 10.

²⁰² Na této pověře je zajímavá skutečnost, že mezi arabskými koňmi, vynikajícími skutečně extrémní vytrvalostí, je bílá barva velice častá. V tomto smyslu by tedy pořekadlo bylo až překvapivě přesné, při posuzování koní v rámci jednoho plemene však ztrácí smysl, neboť barva fyzické vlastnosti pochopitelně neovlivňuje.

naopak snižovala. Oblíbeni byli také tygrovaně skvrnití koně, skvrnití bělouši – hermelíni. Rovněž vraníci patřili mezi vyhledávané koně především mezi rytíři, avšak to neplatilo stoprocentně. Černí koně mohli rovněž vzbuzovat úzkost a obavy, neboť jejich barva byla „zlým znamením“ a pořekadlo dokonce pravilo *na vraníku nejed' do boje*.²⁰³ U arabských beduínů pak přetrvávala pověra, že černí koně s bílou hvězdou na čele nosí svému majiteli smrt.

Obecně platilo, že koně méně sytých barev byli považováni za méně odolné, méně výkonné a mnohdy nežádoucí. Žádané byly naopak bílé lysiny, nejvíce u hnědáků a u ryzáků. Těchto pověr bylo velmi mnoho, měnily se s časem a dobovou módou a hrály v chovu koní často významnou roli. Ovšem již Jan z Krušce roku 1608 napsal, že *o srsti koňské v jiných knihách jest dosti zbytečně psáno. Ještě že dobří reytari vědí, že každé srsti kůň se dobrý najde, a každé srsti kůň bývá ras*.²⁰⁴

4.2. Kůň v lovectví

Zvěř byla zpočátku lovena pro obživu, teprve později pro zábavu a pro lov samotný a postupem času se kolem něj rozvinula bohatá ceremonie a rituál, na nichž záleželo více, než na vlastním úlovku. Již samo znění českých slov hon a lov napovídá mnohé o charakteru této aktivity. Pojmy hon, honba, honiti představují nahánění a štvání zvěře dokud tato není dostižena či nahnána do ohrad, sítí nebo jam. Právě k honu je neodmyslitelně třeba koní. Naproti tomu při *lovu* je zvěř sledována a stopována a dnešní mysliveckou terminologií hovoříme o šoulačce. Samozřejmě je možné tento termín užít i v jeho obecném významu, např. ve spojení lov koňmo.

Lov na koních byl provozován již Asyřany a Sumery. Od nich jej přejali Řekové, pro něž byl lov ušlechtilým zaměstnáním a důstojnou zábavou, neboť vzhledem k obdobným zbráním představoval dobrou průpravu pro válku. Ženám byl lov, s výjimkou Sparty, nepřístupný. Na lov se chodilo pěšky a koně se užívali jen výjimečně v horských oblastech.

Výcviku koní se věnoval Xenofón v díle *O jezdeckém umění*, řecký historik a jeho žák Lucius Flavius Arrianus pak popsal lov na jelena v některých zemích,

---

²⁰³ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 192.

²⁰⁴ JAN z Krušce, in.: J. DUŠEK, Chov koní et al., s. 26.

vhodných svým terénem k lovu koňmo, tedy v Misii, Getsku, v Skythii a Illyrii. O koních skythských a illyrských uvádí, že *ti ovšem k jízdě na prvním místě se nehodí, ale i kdybys úplně je odmítl, spatřiv loviti na koni thessalském nebo sicilském nebo peloponneském, aspoň co do vytrvalosti naprosto předčí. A tehdy bys viděl, jak takový rychlý kuň, veliký a ztepilý umdlévá, ale drobný a šeredný zprvu zvíře předstihuje, potom nechává za sebou a pak zase je žene. A ten právě dotud má vrch, až konečně jelen umdlí.*²⁰⁵

Proslulé byly Perské štvance koňmo, při kterých lučištníci na koních lovili lvy. Římané pojímali lov odlišně; byl pro ně zajímavý pouze ziskem zvěřiny, proto lov svěřovali otrokům či propuštěncům. Místo toho se pořádaly v amfiteátrech štvance pro zábavu lidu, oblíbenou zábavou byl boj s divokými zvířaty, lukostřelba a také koňské dostihy. V následné éře křesťanství se však v Evropě lovy velmi rozšířily a to i mezi vysokým klérem. Středověcí králové vesměs patřili mezi zapálené lovce a zejména karolínští vládcí se zasloužili o rozvoj myslivectví a péči o les a zvěř. Lov byl záhy právně ošetřen ve sbírce předpisů frankých panovníků *Capitulare de villis*,²⁰⁶ zkráceně kapituáriích. Franký král Karel Veliký, jenž de facto obnovil někdejší Západořímskou říši, prohlásil veškerou půdu bez majitele za majetek krále a území rozdělil na menší správní celky, které propůjčoval lenním pánům za slib věrnosti; toto uspořádání se stalo základem feudálního zřízení. Z této doby též pochází zvyk stavět v oblíbených lovištích lovecké hrádky a zakládat obory, na které dohlíželi správci. Řízení lovecké agendy náleželo dvěma nejvyšším hodnostářům, nejvyššímu číšníkovi a nejvyššímu podkonímu, kteří měli právo udílet pokyny ve jménu krále.

V baroku se lov většiny zvěře stává výsadou šlechtické a vládnoucí vrstvy a proto je hladký průběh akce třeba nové organizace a mysliveckého personálu, což vede ke vzniku mysliveckého řemesla. Lov se stává součástí dvorních her a slavností, objevuje se kult trofejí, zakládají se obory, rozvíjí bažantnice a podporuje chov zvěře. Třicetiletá válka pak vedla ke zdokonalení zbrojířství a nástupu palných zbraní namísto kuše, což následně ovlivnilo i průběh lovu.

V Českých zemích se pořádají dle německého vzoru *uzavřené plachtové lovy*, dle anglického *štvance* a především dle francouzského *parfosní hony*. Jak v případě

---

²⁰⁵ L. F. ARRIANUS, Kynetikos čili o lovu XXIII, in.: O lovu v době antické.

²⁰⁶ *Capitulare de villis* lze volně přeložit jako *Kapitoly o správě panství*. Obsahují mimo jiné podrobné pokyny pro správu velkého feudálního majetku. Dochovaly se pouze v jediném exempláři z 9. stol. ve formátu cca 31 na 12,5 cm, kterýžto umožňoval pohodlné uložení do sedlové brašny a byl proto patrně užíván ve správní praxi.

štvanic, tak parfosiích honů se v lovílo v patřičných kostýmech ze sedla rychlého loveckého koně a za pomoci smečky psů, dále za doprovodu velkolepých ceremonií a rituálů a lovecké hudby. Lov byl nejen společenskou událostí, ale dokonce povinností, kterou odmítnout znamenalo vážný diplomatický prohřešek.²⁰⁷ Ženy tvořily nejen kulisu, ale mnohé se též aktivně účastnily v ženském loveckém úboru sestávajícím z krátké pánské paruky a přiléhavého askamitového kabátce s rozšířenými šosy, rozložené po široké sukni.

Štvanice pocházela z Velké Británie a Francie. Jelikož byly v Británii za vlády puritánů zdevastovány revíry, v důsledku nedostatku zvěře se pořádaly štvanice na jediný kus, převážně lišku nebo zajíce. Ústředním zájmem se stala sama atmosféra lovu, vzrušení a zábava, nikoliv co největší výřad. Takový způsob lovu kladl mimořádné nároky na jezdecké umění a výcvik koní, stejně jako propracovanější parfosií hony. Dodnes při štvanici sledují psi zvěř zrakem, nikoli čichem, užívají se proto chrti a štve se v přehledném otevřeném terénu. Všichni zúčastnění jsou oděni do červených jezdeckých obleků.

Parfosií hony, jež se staly módou rozšířenou po celé Evropě, se od štvanic odlišovaly zejména pevnými pravidly. Psi sledovali stopu pomocí čichu, lov trval dlouho a odehrával se často v nepřehledných, nerovných a leckdy nebezpečných terénech. Jezdci byli nuceni překonávat rozličné přírodní překážky, padlé stromy či ohrady a snadno docházelo ke zraněním jak koní, tak jezdců. Nezbytností se proto staly lovecké signály, lovecká hudba a opět lovecké oděvy.

V případě parfosiích honů byl lovený kus předem pečlivě vybrán. Název vycházející z francouzského *par force*, tj. silou, naznačuje, že se štválo do umdlení vybraného kusu. Prostředí, v němž se parfosií hony pořádaly, bylo často přetvářeno lidskými zásahy tak, aby lépe sloužilo svému účelu. Budováním obor, často spojených se zámeckými parky, vznikaly esteticky harmonické celky, tvořené geometricky členěnými lesními porosty, sítí hvězdicových a rovnoběžných cest s průseky, alejemi, loukami, vodními plochami i loveckými stavbami, koncipované s určitým záměrem a mnohdy vytvářené v průběhu několika generací. Členění porostů nebylo samoúčelné, nýbrž usnadňovalo nahánění a sledování zvěře na koních. Jedinečný ráz pak oborám udávaly impozantní soliterní tvary přestárlých stromů na volných prostranstvích.

---

²⁰⁷ Za vzor byl brán velkolepý dvůr Ludvíka IV., krále Slunce, jenž provázela honosnost, nádhera a hýření na hostinách. Díky zálibám krále zde vzniklo koncem 17. stol. centrum evropského lovu.

Úprav doznaly též některé předměty používané při lovu. Markýz Marc Antoin de Dampiere, působící ve funkci vrchního lovčího na dvoře Ludvíka XIV., upravil lovecké povely do podoby bohatších fanfár a zdokonalil tak dorozumívání mezi lovci. S přihlédnutím ke skutečnosti, že některé z povelů je nutno troubit na koni, upravil 4 m dlouhou trubku zavínutím tak, aby ji jezdec mohl vzít na rameno, čímž vznikl lovecký roh. Francouzské pojetí parfosního honu bylo blízké rytířským tradicím, neboť byl vybrán jeden trofejově vyspělý kus a součástí jeho ulovení byla ceremonie s veškerou nádherou a pompou za hudební kulisy majestátních loveckých fanfár coby doprovodu.

U nás se francouzským dvorem nechal inspirovat zakladatel Kuksu hrabě František Antonín Sporck, jenž v blízké oboře pořádal parfosní hony po francouzském vzoru²⁰⁸ a na louce u lázní na břehu Labe střelecké soutěže a dostihy. Dne 3.11.1695 založil lovecký Řád sv. Huberta a ačkoliv řády mohl zakládat pouze panovník, sám se jmenoval velmistrem a stanovil pravidla lovu. Členové řádu, nejvýznamnější příslušníci šlechty,²⁰⁹ se zavazovali dodržovat tato pravidla i na svých vlastních panstvích. Řád je aktivní i v současnosti a dle svých stanov je stále jeho posláním - mimo jiné - *horlivé provozování myslivosti a ušlechtilé honby, při respektování mysliveckých tradic, myslivecké etiky a zvyklostí ...*²¹⁰

Mezi Sporckovy pokračovatele patřil člen řádu hrabě František Josef Černín z Chudenic a jeho následníci zejména z jihočeské větve rodu, jenž byl po generace proslulý jezdeckými a chovatelskými aktivitami. Hrabě Oktavián Josef Kinský²¹¹ zavedl roku 1836 anglické parfosní hony ve volné krajině nejčastěji na lišku nebo zajíce. Od roku 1841 pořádala tyto hony Parfosní společnost v Pardubicích a postupem času se z nich vyvinula *Velká pardubická steeplechase*.²¹²

Poslední parfosní hon po anglickém způsobu, o němž jsou k dispozici záznamy, se uskutečnil v Pardubicích roku 1913. Dnes parfosní hony připomínají Hubertovy jízdy, kdy jezdci stíhají jiného vybraného jezdce označeného na rameni liščí oháňkou.

²⁰⁸ Ačkoliv hrabě Sporck u nás zavedl francouzský způsob parfosních honů, posléze převážil anglický.

²⁰⁹ Mezi členy, jejichž počet dosáhl 56 osob včetně dvorních dam a manželek šlechticů, patřil např. německý a římský císař Karel VI.

²¹⁰ F. BEZDĚK; J. KOVAŘÍK, František Antonín hrabě Sporck a jeho Řád svatého Huberta, s. 56.

²¹¹ Představitelé rodu Kinských patřili k předním chovatelům koní své doby a koně, které vyšlechtili, se udrželi dodnes. Kůň Kinských byl nejprve roku 1998 uznán jako ráz českého teplokrevníka a posléze i rozhodnutím Ministerstva zemědělství ze dne 14. 10. 2005 samostatným plemenem. Hřebčín v Chlumci nad Cidlinou byl založen v roce 1832 a kůň Kinských, původně šlechtěný pro parfosní hony a později pro překážkové dostihy, dnes nachází široké uplatnění ve všech obvyklých disciplínách jezdeckého sportu v rozsahu od drezurního ježdění, přes skokové disciplíny až po uplatnění v zápřeží či jako kůň pro ježdění rekreační.

²¹² F. BEZDĚK, Dějiny lovu trochu jinak, s. 78.

Původně byl právě liščí oháňkou (jako trofejí) vyznamenán nejrychlejší jezdec, který dokázal sledovat psí smečku a byl u staveného kusu první.²¹³

4.3. Sport

Od nejstarších dob se koně užívali rovněž k rozličným soutěžím, které se postupně přeměnily ve sportovní disciplíny s danými pravidly, mezinárodně respektovanými. Jelikož se u koní obvykle cenila rychlost, pořádaly se mezi nimi závody na různé vzdálenosti, a to jak pod sedlem, tak v zápřeži. Z několikakilometrových závodů se staly rovinové dostihy, z parfosních honů překážkové dostihy, z běhu na vzdálenost několika desítek kilometrů vytrvalostní ježdění, zatímco dostihy klusáků mají svůj předobraz v závodech spřežení.

Rychlost však nebyla jediným požadavkem. Dostihy, zejména dostihy anglických plnokrevníků, jsou v podstatě velmi jednostrannou zkouškou, kdežto na dobrého jezdeckého koně bylo kladeno podstatně více požadavků, které v plném rozsahu rozvíjely spíše jezdecké soutěže. Mezi jezdecké kategorie dnes patří parkúrové skákání, drezura a zkoušky všestranné způsobilosti (military), přičemž posledně jmenované jsou nenáročnější ze všech zmiňovaných disciplín.²¹⁴ Jejich název je odvozen od původně armádních požadavků na všestranného koně, tj. dostatečně vytrvalého, odolného a rovněž poslušného. Dnešní military se skládá se tří částí, zahrnujících parkur, drezuru a cross-country, při kterém kůň za měření času překonává v terénu rozličné překážky. Tyto jezdecké disciplíny mají své vlastní soutěže a mistrovství a jsou součástí letních Olympijských her.

Rozšířené jsou rovněž vozatajské soutěže, jež jsou dnes propracované stejně, jako soutěže jezdecké. Mezi exotičtější sporty naopak patří pólo, buzkaši, rodeo a rozličné jezdecké hry provozované za plného trysku koně, oblíbené převážně ve východních zemích. Regulérním sportem je dnes i honební ježdění po anglickém

---

²¹³ F. BEZDĚK, Dějiny lovu trochu jinak, s. 78.

²¹⁴ Ve francouzštině zní název pro tuto disciplínu výstižně *concours complet*, tedy „úplná zkouška“.

způsobu, neboť liška bývá zastoupena jiným jezdcem. Skutečný hon na lišku byl ve Velké Británii zakázán od roku 2005.²¹⁵

4.3.1. Jezdecký oděv

Oděv pro různá sportovní odvětví se začal specializovat teprve v 19. století, a to včetně jezdeckví, neboť jízda na koni nebyla do té doby považována za sport, nýbrž za součást každodenního života. Stejně jako civilní oděv se i oděv jezdecký měnil společně s módou. Ženy nosily běžné civilní šaty, které umožňovaly jízdu v bočním sedu v dámském sedle. *Vůbec prvním ženským sportovním oděvem se už na počátku 19. století stal sportovní kostým určený k jízdě na koni: přiléhavé soukenné šaty, dlouhá vlečka, vysoký klobouk ovinutý závojem. Zatím se dbalo spíše na eleganci než na pohodlí.*²¹⁶ Na konci 19. století však již existovaly modely pro široké spektrum sportů, včetně jezdeckví, neboť tehdy se *sport stal běžnou zábavou žen, dcer i mladých manželek podnikatelů, úředníků, lékařů.*²¹⁷ V Německu ve 30. letech propagovala národně socialistická organizace *Gemeinschaft Kraft durch Freude*²¹⁸ kromě sportů v té době běžných též sporty elitní a nákladné: *Pod heslem „Pryč s předsudky – žádný sport už není feudální!“ se měly i méně majetné vrstvy aktivně seznámit s tenisem, jízdou na koni, lyžováním a golfem.*²¹⁹

Dnes se jezdecký sportovní oděv liší dle požadavků konkrétní disciplíny. Je třeba speciální výstroj, přičemž primární pochopitelně zůstává její funkčnost. Proto je běžná relativní stálost v užívání materiálů i střihů a svoji roli hraje i tradice. Oblečení musí být v první řadě pohodlné a nesmí škrtit nebo dokonce bránit volnému pohybu. Móda tak jezdecké oděvy ovlivňuje spíše druhotně a více než v střihu se odráží např. v

---

²¹⁵ Ačkoliv se tradice lovu na lišku v Británii datuje od 16. století, prosadila Dolní sněmovna na podzim roku 2004 navzdory protestům Sněmovny lordů jeho zákaz. Lovecký zákon zakazující lov se psy (obzvláště hon na lišku, ale také na vysokou zvěř, zajíce a norka) vešel v Anglii a Walesu v platnost 18. února 2005 a povolen tak zůstává pouze lov králíků a krys. Hon na lišku je zakázán i ve Skotsku, zatímco v Severním Irsku zůstává legální.^a

^a Hunting Acts 2004. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-22 [cit. 2007-08-22] Dostupný z WWW: http://en.wikipedia.org/wiki/Hunting_Act_2004.

²¹⁶ M. LENDEROVÁ, K hříchu i k modlitbě, s. 149.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ *Gemeinschaft Kraft durch Freude*, založená při NDSAP jako podřízená organizace a označovaná zkratkou NS-KdF, byla státem dotovaná organizace sloužící k organizaci osobního volného času a nabízející levné dovolené, koncerty a jiné oddechové činnosti.

²¹⁹ P. REICHEL, Svůdný klam třetí říše, s. 221.

nezvyklých barvách (např. růžové jezdecké boty) či v jejich odvážnějších kombinacích. Oblíbená je také „kostka“ a v nabídce módních domů se opakovaně objevuje tzv. „anglická móda“, v níž jsou původem jezdecké střihy užívány ke každodennímu nošení.

Jezdecká móda je nejvíce propracovaná v tradičně jezdeckých zemích (Velká Británie, Irsko, Německo, Francie, Nizozemí atd.), zatímco u nás zůstává v počátcích. Vedle klasického anglického stylu se v České republice prudce rozvíjí i westernové ježdění a s ním spojená „kovbojská“ móda, jež může být vnímána oproti anglické jako pohodlnější.

V konkrétních sportovních disciplínách se vyžaduje „klasická“ barevnost i střihy. Kalhoty pro jezdecké soutěže se nosí většinou bílé, k honebnímu ježdění pak mohou být jelenicové v přírodní barvě; jezdecký kabát se sametovým límcem se užívá dvouřadový i jednořadový na způsob jezdeckých fraků v červené nebo černé barvě. Pokud se nosí vesta, pak dvouřadová z jelenice. Košile je stejně jako kalhoty bílá a jezdecká vázanka, jež se upevňuje obdobně jako šála, je nezbytností. Může však být i s uzlem a k upevnění se pak užívá spona, přičemž v oblibě jsou jezdecké motivy. Při parkurovém skákání je předepsána černá vyztužená přilba s podbradním řemínkem, uchycená na čtyřech místech přilby. Honební úbory tvoří cylindr nebo sametová čapka, červený kabát, bílé kalhoty, vysoké boty a jelenicové rukavice, zatímco drezurní úbor vyžaduje kabát a cylindr černý. Zejména při drezuře a přehlídkách je pečlivý oděv jezdce nutností, neboť dotváří celkový dojem z krásy pohybu koně.

Používání ostruh s ostrým hrotem je zakázáno a rovněž se jakékoli ostruhy nesmějí užívat na mladé, dosud nepřiježděné koně. Bičík má být jednoduchý, dlouhý dle pravidel příslušné disciplíny. Přisedící a vozatajové při soutěžích nosí oblek obvykle tmavší barvy, cylindr nebo klobouk, světlou košili a rukavice; vozatajský bič musí být vždy ve stylu spřežení, např. k anglickému typu patří bič obloukový.²²⁰

V dostizích nosí jezdci mnohdy velmi pestře barevné dresy v barvě příslušné stáje, jež umožňují jejich snadné rozlišení v leckdy dosti nepřehledném průběhu dostihu, a ovšem nezbytnou ochrannou přilbu, přes níž se navléká látkový povlak se štítkem, rovněž v barvě stáje.

Při terénních zkouškách ve všestranné způsobilosti je oblečení zřejmě nejvíce neformální: může jít o svetr nebo triko s krátkým rukávem, přičemž jediným určujícím faktorem je počasí. Při vyjížděce pak zvolený oděv zůstává samozřejmě zcela na libovůli

---

²²⁰ J. DUŠEK a kolektiv, Chov koní, s. 298-299.

jezdce, stejně jako při jiných sportech, nutné je však splnit bezpečnostní požadavky; k nezbytným ochranným součástím výstroje patří přilba.

4.3.2. Dostihy

Podmínky pro zrod anglického plnokrevníka byly vytvořeny dávno již koncem feudalismu, tedy dávno před jeho skutečným vznikem. S ústupem rytířů a s nimi těžkých, mimořádně mohutných koní, schopných unést opancéřovaného jezdce i pancíř vlastní, se zvyšovala poptávka po lehkonožých koních jezdeckých. Už za dob rytířských turnajů byli pohybliví koně nutností zejména v kurýrní službě, když panovník potřeboval rychlé posly k předávání zpráv. Rovněž k tak oblíbenému lovu nebylo možno těžké turnajové koně použít a nehodili se ani k cestování. Se změnou válečné strategie se však těžký kůň přežil ve všech oblastech.

Právě z potřeby lehkých a rychlých koní vzniklo v Británii během 17. a 18. století složitým vývojem nové plemeno koně pojmenované jako anglický plnokrevník. Od konce Války růží,²²¹ která zdevastovala zemi po všech stránkách, započal v rámci obnovy rozsáhlý dovoz koní ze zahraničí a tato podpora importu přetrvávala i později, bez ohledu na aktuální mocenskou situaci. Británie dovážela koně ve velkém především z východu a to zejména mimořádně ušlechtilé plnokrevné koně arabské (arabského plnokrevníka), ale i orientální koně obecně, tedy berberské, turecké a jiné. Nákupčí v královských službách dovezli kromě hřebců i mnoho orientálních klisen, nazvaných jednoduše Royal Mares, královské klisny, které se spolu s domácími klisnami staly pramatkami anglického plnokrevníka. Otcovské linie pak vedou k pouhým třem hřebcům, jimiž byli Byerley Turk, Darley Arabian a Godolphin Barb. Všichni dnešní plnokrevníci jsou s těmito hřebci spojeni v přímé paternitní linii.

---

²²¹ Občanská válka probíhající v letech 1455 - 1485 mezi dvěma soupeřícími rody proslula jako „Válka růží“. O trůn bojovaly dvě větve dynastie Plantagenetů, Yorkové mající ve znaku růži bílou a Lancasterové vlastníci růži červenou (proto se někdy hovoří též o „Válce červené a bílé růže“). Ve válce zahynula většina anglické aristokracie a země byla nakonec sjednocena novou dynastií Tudorovců. Posledním před-Tudorovským panovníkem byl York Richard III., jenž padl roku 1485 v bitvě u Bosworthu. Ve vrchoné tísní měl podle Shakespearea zvolat „Koně! Království za koně!“ Tímto rokem skončila nejen Válka růží, ale podle některých historiků i anglický středověk. Na památku třicet let trvajících bojů byla anglickými zahradníky vypěstována růže Lancaster-York, která nese na stejném keři květy bílé i rudé.

Mnohdy za velkých nebezpečí a obtíží dovážení orientální koně bývali nesmírně drazí a jejich šlechtičtí majitelé doslova prahli po tom přesvědčit se o jejich kvalitě, kterou velmi rychle začali porovnávat v závodech. Zprvu tak, že se mezi dvěma koňmi uspořádal *match*; lordové se vsadili a běželo se.²²² Od té doby prošly závody mnoha změnami a přeměnily se v dostihy s danými pravidly, kterých se účastní početné pole koní určitého věku pod pečlivě určenými zátěžemi na pevně stanovenou vzdálenost.

Díky pečlivému výběru nejrychlejších jedinců se plnokrevník stal daleko rychlejším, než byli jeho orientální předci, kteří již nedokázali na dostihové dráze se svými potomky soupeřit a přestávali se proto dál k chovu používat. Britská *Všeobecná plemenná kniha* (*General Stud Book*) tak byla roku 1808 uzavřena a od té doby je doplňována pouze o další potomky. Své plemenné knihy vede každá dostihová země, ale všechny navazují na britskou Všeobecnou plemennou knihu a za anglického plnokrevníka je považován jen takový kůň, který zde má zapsány všechny své předky až ke třem výše zmiňovaným orientálním hřebcům a pramatkám. V polovině 18. století byl poprvé vydán Dostihový řád a byl založen Jockey Club, jenž se stal posléze nejvyšší autoritou dostihového světa a jehož různé odnože mají dnes všechny dostihové země.

Dostihy si v zemi svého vzniku získaly nesmírnou popularitu a staly se “sportem králů“ či spíše královen. Britská královská rodina vždy byla v dostihovém sportu vysoce zainteresovaná a jak královna matka, tak královna Alžběta II. vlastnily či vlastní dostihové koně rovinové i překážkové.

Dostihy však zároveň od samého začátku doprovázely četné negativní společenské jevy, počínaje podvodnými záměnami koní a konče sázkařskými excesy, při nichž se sázkaři nezřídka finančně zcela zruinovali. Největší hrozbou byl však doping, který vedl dokonce k dočasnému zákazu dostihů v Americe. Nejednalo se však o nějak nový a převratný průvodní jev, neboť dopování koní bylo záležitostí velmi starou; ve starověkém Římě se užíval hydromel (směs vody a medu), v 17. století pak sherry, šampaňské a jiný alkohol. Alkaloidy byly koním poprvé aplikovány roku 1896 v USA a brzy zdomácněly i v Evropě. Kromě nich se užívala i další četná léčiva z humánní medicíny.

Jelikož se lékaři po celé devatenácté a počátkem 20. století často omezovali na pouhé tišení příznaků spíše než aby léčili příčinu, byly omamné látky velmi snadno dostupné (např. laudanum, tj. opium). Ke zneužívání opiátů docházelo především

---

²²² M. HORÁČEK, Království za koně, s. 63-64.

v případě morfinu a posléze i jeho derivátů, zejména heroinu, což byla obchodní značka firmy Bayer pro diacetylmorfin. Heroin se záhy rozšířil i v dostihovém průmyslu a oblíbená směs, užívaná v USA až do 30. let 20. stol., obsahovala kromě heroinu (zbavujícího bolesti během závodu) dále strychnin, oříšky koly (stimulanty), nitroglycerin a náprstník (*digitalis*, podporující činnost srdce a způsobující zvýšení výdrže a výkonnosti). Koním se podávaly buď oplatky hodinu před závodem nebo se přikročilo k injekční aplikaci bezprostředně před startem.²²³ Prostředky uvedeného druhu byly ovšem záhy zakázány po celém světě, a to *kvůli těžkým nehodám*,²²⁴ jelikož se jednalo o podvodné praktiky spojené navíc s nemalým zdravotním rizikem všech zúčastněných. Nebylo výjimkou, že žokej takto nadopovaného koně nedokázal po dostihu zastavit nebo že tento, zcela neovladatelný, zranil či dokonce zabil přihlížejícího diváka.

Dostihoví koně dostávali často vznešená, či alespoň zajímavá a neobvyklá jména; bylo-li snad jméno vynikajícího a v obecném povědomí diváků dobře známého koně příliš dlouhé či komplikované, byl dotyčný kůň obdařen přezdívkou, pod kterou posléze proslul. Koně nazýváni láskyplně jako Tečkovaný zázrak či Velkej červenej dobývali přízeň diváků zejména v období meziválečné hospodářské krize, kdy obliba dostihů pramenila i celkově z neutěšené situace a potřeby vytržení z neradostné reality.

Některá současná česká jména dostihových koní oslovují svojí poetikou a vypovídají o chovatelově vztahu ke svým „produktům“ či minimálně o jeho bujné fantazii; bývá však trpkým pravidlem, že koně takto nápadných jmen jen málokdy vítězí v opravdu významných dostizích. Na dostihové dráze tak běhají či běhali Eliška Přemyslovna, Pták Ohnivák, Lord ze Zahájí, Nero Krvavý Básník, Maurská Princezna, Víla Amálka, Malá Mořská Víla, Letní Duha a Letní Hrom,²²⁵ Nebeský Jezdec, Malý Princ, Sarka Farka, Karkulka, Čáryfuk, Čaroděj Dobroděj, Volšoveček či Ferda Barabenec. Některá ze jmen zdůrazňují půvab, jako Čarokráska, Světlá Chvilka, Rozkošná, Báječná, Děvenka, Pusinka, Višnička či Cherubín, zatímco při jménech Válečník, Bajaja, Silák, Apač, Grázl, Áres, Parsifal, Bandyta, či Alma Ata zní spíše

---

²²³ M. RIDDER, *Heroin*, s. 93

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ Oba koně jsou potomci klisny Letní noc. Letní hrom je patrně nejlepší z koní nesoucích takto výrazně česká jména.

polnice. Ale objevují se i tak podivná jména jako Pepř, Glogloglo, Honem Honem, Hogo Fogo, Agent James Bond nebo Aneta Super Star či Duce.²²⁶

---

²²⁶ Valach Duce, původem z Polska, patří v současné době (2006) k vynikajícím překážkářům na našich drahách. Považujeme nicméně za poněkud bizarní, že byl kůň pojmenován titulem B. Mussoliniho jakožto fašistického diktátora.

5. Bytost posvátná

Kůň jakožto symbol je, podobně jako mnoho jiných symbolů, nutně ambivalentní a tudíž nejednoznačný ve své výpovědi, neboť jeho význam a výklad se liší vzhledem k užitému kontextu.²²⁷ Pokud se zlatý, ohnivý nebo bílý kůň objevuje spolu se slunečními bohy, je mocností solární a symbolem života. Avšak pokud přináleží mořským bohům a objevuje se jakožto vlhký živel, moře a chaos, je mocností lunární a stává se symbolem podsvětí a smrti. Tehdy může nosit d'ábla, divokého lovce nebo krále duchů.

Význam symbolu se může proměňovat i v rámci jednoho náboženství, opět dle kontextu. Tak v čínské symbolice má kůň solární význam tehdy, jestliže je jeho protikladem kráva, jež v takovém případě představuje zemi. Avšak sám kůň se stává symbolem země, objeví-li se ve spojitosti s drakem, představujícím nebe. Stejně tak lev, jakožto ryze sluneční symbol, zobrazen spolu s koněm, má vždy solární význam, kdežto kůň v takovém případě představuje smrtelného tvora; *lev zabíjející koně nebo býka ztělesňuje slunce, které vysušuje vlhkost a mlhu.*²²⁸

Další polarita je obsažena v základním dělení všech tvorů podle pohlaví: jiný význam byl přisuzován hřebci a jiný klisně. Hřelec obecně je symbolem mužského, aktivního, ničivého válečného principu a protikladem mírového principu ženského, který je naopak zdrojem života; tento význam má spojitost s koněm jakožto hroživým zvířetem válečným.²²⁹ V iránské symbolice je vysloveně znamením válečného stavu a nadvlády, představuje moc slunce a ohně a je tudíž chápán ve svém solárním významu. Hřelec zde byl po védském období *vystřídán lunární, erotickou klisnou, která na konci světa vládne ohněm zkázy.*²³⁰

Dále kůň představoval obecně ochrannou funkci; například zpodobení hlavy koně umístované na venkovských staveních mělo magicky zapuzovat zlé síly.²³¹ Dodnes je tato představa živá a dodnes je také běžné vídat např. vývěsní cedule hospod s tímto motivem. Kůň mohl být rovněž předmětem pověr, např. dle léčebného návodu

---

²²⁷ Když hovoříme o nejednoznačnosti symbolů, činíme tak nezávisle na Umberto Ecovi, jenž v díle *Dějiny krásy* uvádí, že jedna a tatáž barva může být rozličně vykládána *vždy podle kontextu, v němž je nazírána* a že tedy *lev může jednou představovat Krista a jindy d'ábla.*^a

^a U. ECO, *Dějiny krásy*, s. 121.

²²⁸ J. C. COOPEROVÁ, *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 94.

²²⁹ J. BALEKA, *Výtvarné umění*, s. 194.

²³⁰ J. C. COOPEROVÁ, *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*, s. 56.

²³¹ J. BALEKA, *Výtvarné umění*, s. 194.

původem od Hostýna prý *překročí-li těhotná žena moč kobyly zhřebné, musí rok nositi dítě. Pomůže si od toho, dá-li kobyle ze svého klínu sena žrát.*²³²

Ale přestože koně táhnou triumfální vůz četných mytologických postav, ne vždy je kůň součástí náboženství a kultu. Jak již bylo uvedeno dříve, v Egyptě se stal kůň zvířetem králů a privilegovaných vrstev a jako takový byl velmi ceněn; faraón byl často zobrazován, jak řídí koňská spřežení. To ovšem nic nemění na tom, že se nepojí k žádnému zdejšímu bohu nebo bohům. *V egyptském symbolismu kůň zcela chybí.*^{233 234}

5.1. Bílý a černý kůň

Obě barvy, bílá i černá, patří u koní k těm neobvyklejším, přičemž zářivě bílá je skutečně vzácná, možná vzácnější než uhlově černá. Většina koní je hnědých či plavých nebo ryzích a právě pro tuto vzácnost a působivost byli bílí a černí koně ceněni jako něco zvláštního²³⁵ a užívali jich vladaři smrtelní i nesmrtelní.

Navzdory tomu se zde nebudeme barevného rozlišení držet zcela striktně, byť na ně klademe důraz. Zejména v kapitole o černém koni zdůrazňujeme spíše jeho zásvětní stránku, jež se velmi často vyjevuje právě černou barvou. Nicméně nemusí to platit zcela bez výhrad a v takovém případě upřednostňujeme spíše jeho příslušnost k zásvětí než černou barvu jako takovou.

Navíc i koně bílí mohou náležet zásvětnímu světu přízraků, už jen pro své spojení s vodou, jak doloží hned následující kapitola.

5.1.1. Bílý kůň

---

²³² M. HUPTYCH (ed.). Kdo pije vlčí mlíko, s. 9.

²³³ J. C. COOPEROVÁ, Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů, s. 95.

²³⁴ Osel se však na rozdíl od koně v egyptském náboženství vyskytoval; podsvětní bůh Seth měl oslí hlavu.

²³⁵ Například angličtina rozlišuje u koní termíny *grey*, šedý a *white*, bílý. Většina koní, označovaných u nás jako bílí, je podle tohoto dělení šedáků: jedná se o jedince s bílou srstí, avšak tmavou kůží, která prosvítá zejména v oblasti huby a slabin. Aby byl kůň skutečně *white*, tj. zářivě bílý, musí mít kůži růžovou. Proto se ani zdánlivě čistí bělouši (avšak s tmavou kůží) v anglosaském jazykovém úzu tímto termínem neoznačují. Nicméně i tato zdánlivě obvyklejší „šedá“ není příliš obvyklá a šedáci, či – v češtině – bělouši, nejsou běžným zbarvením u naprosté většiny plemen. Existují sice taková, u nichž jsou bělouši hojně zastoupení, např. koně arabští, nebo taková, kde je bílá barva zcela dominantní (lipicáni, starokladrubští bělouši, camargští koně), avšak kromě těchto několika výjimek jsou jednoznačně nejrozšířenější hnědáci, plaváci a ryzáci.

Ani symboliku barev nelze vyložit naprosto jednoznačně a to dokonce ani bílou barvu. Bílá, tradiční křesťanský symbol čistoty a duchovnosti, má, stejně jako barvy ostatní, vícero významů: je barvou slunečních božstev, Jahveho roucha, věřících na konci postního období a také beránka-Krista,^{236 237} zároveň však představuje též barvu přechodu z jednoho životního údobí do druhého, neboť je i barvou svatebního roucha a rubáše; stává se tak znamením i smutku a smrti.²³⁸ *V nejstarších mýtech je běl spojována s bílým světlem luny²³⁹* a s ženským vlhkým kosmickým principem. Stejně tak bílý kuň může představovat jak princip ohně, tak vody a být proto slunečním koněm i koněm oceánu. Kuň coby symbol mužských solárních božstev a božstev spjatých s vodou se objevuje u všech indoevropských národů a podle toho mu byla věnována odpovídající péče. Např. koně slunečního boha byli ve městě Sipparu v novobabylonském období připřaháni k slunečnímu vozu *zlatým kovaným strojem*, pili vodu *ze džberů z zhotovených z drahých kovů a tráva pro ně se žala zlatými srpy.*²⁴⁰

5.1.1.1. Bílí koně antických bohů

Bílé koně se v tomto období pojí zejména bohem moří a koní v jedné osobě Poseidónem (lat. Neptunem),²⁴¹ a slunečním bohem Apollónem, což příkladně dokumentuje výše zmiňovanou dualitu. Bílé koně se vůbec váží k bohům významným či dokonce hlavním a koně bez rozlišení barev jsou spojováni s mnoha bohy pantheonu.

Všichni mořští bohové mají silný vztah ke koním.²⁴² U Poseidóna se to zdá platit dvojnásob, neboť byl označován za stvořitele a krotitele koní, či dokonce za otce těchto

---

²³⁶ J. BALEKA, Modř. Barva mezi barvami, s. 13.

²³⁷ Jako bílé jsou rovněž označovány následující předměty a tvorové: perla (jež může být i černá), lilie, holubice, či jednorozec. Jedná se vesměs o kategorii vyvolávající představu čistoty, krásy a tím i dobra.^a

^a srov.: E. ECO (ed.), Dějiny krásy, s. 8-10.

²³⁸ J. BALEKA, Modř. Barva mezi barvami, s. 13.

²³⁹ Ibid.

²⁴⁰ A. L. OPPENHEIM, Starověká Mezopotámie, s. 148.

²⁴¹ Poseidón, syn Titána Krona a jeho manželky Rheie, si se svými bratry Diem a Hádem rozdělil vládu nad světem; jedná se tedy o jednoho ze tří nejmocnějších bohů řeckého pantheonu. Nejdříve byl bohem zemětřesení,^a později moře a jeho kult byl rozšířen po celém Řecku, neboť svým významem zatlačil do pozadí všechny ostatní (i starší) mořské bohy, jimž vládne, stejně jako ostatním mořským zvířatům. I oba Poseidónovi bratři mají určité spojení s koňmi, byť slabé - viz dále v textu.

^a srov. HÉSIODOS, Zpěvy železného věku, Z. 15. - B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 187.

²⁴² B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 187.

prvních koní. Naučil lidi s nimi zacházet a chovat je,²⁴³ proto byl rozšířen kult Poseidóna Hippiá, tj. Poseidóna koňského²⁴⁴ a byl *spojován s uvedením koní a válečných vozů do Řecka a Anatólie na začátku 2. tisíciletí před n. l.*²⁴⁵ Mezi Poseidónovy syny jsou řazeni mj. i kouzelní koně Pégasus a Arión.²⁴⁶ Byl rovněž patronem koňských závodů a proto ho ctili nejen námořníci, ale i vozatajové a jezdci a jako oběti mu přinášeli právě koně. Uvádělo se, že prý tento vodní bůh sídlí na mořském dně zátoky v Aigách ve zlatém paláci, kde chová své zlatohřivé koně, jež krmí nebeskou pící, zapřahá do dvoukolového vozu a jezdí s nimi po mořské hladině²⁴⁷ i na Olymp či na výpravu proti Tróji:

*Když tam přišel, hned k vozu si koně se zlatou hřívou
zapřáhl, rychlé jak vítr, vždyť kovová kopyta měli;*

...

*Kvapně se po vlnách rozjel a obludy z úkrytu před ním
odevšad skákaly ven, vždyť vladaře poznali dobře.
S radostí moře mu dělalo cestu, spřež pádila tryskem,
bronzová náprava zespod se přece však nenamáčela;
v radostném poskoku koně ho k achájským korábům nesli.*²⁴⁸

Tito koně jsou někdy popisováni jako mořští koně,²⁴⁹ hipokampové, tj. bájní mořští tvorové, jejichž koňské tělo přechází v zadní části v rybí ocas. Poseidón bývá na svých mořských cestách doprovázen Neréidami (Neréovnami), což byly v řecké mytologii mořské nymfy, dcery mořského starce Nérea, které jsou někdy zobrazovány, jak odpočívají na hřbetech těchto mořských koní.²⁵⁰ Zejména nymfa Galateia, jež bývá zpodobována jako triumfující, bývá obklopena zástupem mořských bytostí a mořskými koňmi.²⁵¹ S koňmi se objevují i Tritóni,²⁵² další z Poseidónových průvodců. Tritóni mu mohou koně vést nebo sami jedou na vlastních dvoukolových vozech.

²⁴³ srov.: B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 187. - V. ZAMAROVSKÝ, Bohové a hrdinové antických bájí, s. 360.

²⁴⁴ ISIDOR ZE SEVILLY, Etymologie XVIII, 27,2.

²⁴⁵ B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 187-188.

²⁴⁶ Nepřilíš známého ani významného koně Arióna zplodil Poseidón se svou sestrou Déméter,^a viz dále v textu.

^a B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 58.

²⁴⁷ srov.: J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 285, 298-299. - HOMÉR, Ílias, XIII, s. 232-233. - B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 188. - V. ZAMAROVSKÝ, Bohové a hrdinové antických bájí, s. 359.

²⁴⁸ HOMÉR, Ílias XIII, s. 232.

²⁴⁹ srov.: J. BALEKA, Výkladový slovník, s. 131. - J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 285, 298-299.

²⁵⁰ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 299.

²⁵¹ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 285, 144-145.

Poseidón bývá zobrazován s trojzubcem a jeho atributy jsou delfín, býk a právě kůň,²⁵³ který byl spojován se zpěnými vlnami moře či tekoucí vodou vůbec, zejména bystřin a potoků.²⁵⁴ S řeckým Poseidónem je totožný římský Neptun, jenž byl rovněž vnímán jako stvořitel koně a patron závodů a jako takový měl oltář ve Falminiově církvi.²⁵⁵ Poseidón ovšem - jakožto modrý mořský bůh - může být někdy zobrazován s modrou hlavou, modrým trojzubcem, modrým vozem a též s modrými koňmi;²⁵⁶ jeho koně tedy nemusí být nutně bílí, i když takové zpodobení je nejčastější. V novověku se stal Poseidón/Neptun i se svým spřežením oblíbeným námětem v umění a častou dekorací fontán. Nejproslulejší z nich, Fontana di Trevi v Římě, však nezobrazuje jeho, jak se často mylně soudí, nýbrž Ókeana.

Sněhobílý je rovněž Pégasos (Pegasus, Pegas – odvozeno od řec. *pégé* - pramen), syn Poseidóna a smrtelné Gorgony Medusy (Medúzy),²⁵⁷ nesmrtelný okřídlený kůň rychlý jako vítr, jenž se narodil spolu se svým bratrem Chrysaórem^{258 259} z Medúziny krve poté, co jí Perseus uťal hlavu. Jeho širokého hřbetu pak užívali Apollón a Múzy, jimž umožňoval létat v povětří.²⁶⁰ Později ho chytil Bellerofón²⁶¹ u pramene Peiréné v Korintu²⁶² a tím, že mu nasadil uzdu, již dostal darem od Pallas Athény, ho ovládl. S jeho pomocí zabil Chimairu a přemohl Amazonky, avšak zpychl a tak se pokusil na svém okřídleném oři dosáhnout Olympu a dostat se tím mezi bohy. Rozezlený Zeus na něj poslal střečka, jenž Pégasa kousl pod ocas,²⁶³ ten se splasil a Bellerofóna shodil. Bellerofón po pádu ztratil rozum, ale Pégasos skutečně vystoupal až

---

²⁵² Mořský bůh Tritón, půl člověk, půl ryba, byl synem Poseidóna a jeho manželky Amfitrité; později se mluvívá, tak jako v případě Eróta, o Tritónech v mn. č. Podobají se satyrům či silénům a dokonce Panovi. Pokud mají v dolní části své lidské poloviny těla navíc ještě přední nohy koně, jedná se o Kentaurotritóny či Ichthyokentaury.^a

^a B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 214-215.

²⁵³ Kůň symbolizoval pěnu mořských vln stejně jako pramen, zatímco býk ztělesňoval divoce burácející vlny.^a

^a B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 187.

²⁵⁴ J. BALEKA, Výkladový slovník, s. 194.

²⁵⁵ V. ZAMAROVSKÝ, Bohové a hrdinové antických bájí, s. 289.

²⁵⁶ J. BALEKA, Modř. Barva mezi barvami, s. 48.

²⁵⁷ Poseidón k ní podle všeho přišel v podobě ptáka, což by vysvětlovalo, proč byl kůň okřídlený.^a

^a N. P. OVIDIUS, Proměny, VI, s. 126.

²⁵⁸ srov.: HÉSIODOS, Zpěvy železného věku, Z. 281. - N. P. OVIDIUS, Proměny IV, s. 101.

²⁵⁹ Chrysaór je popisován jako obluda, obr se zlatým mečem.^a

^a srov.: HÉSIODOS, Zpěvy železného věku, Z. 281, 283. - B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 118, 178.

²⁶⁰ M. O. HOWEY, The Horse in Magic and Myth, s. 139.

²⁶¹ Buď s Poseidónovou pomocí, nebo na radu věštce Polyeida.

²⁶² Motiv Pégasa se objevuje i na zdejších mincích jako symbol tohoto města.^a

^a srov.: M. O. HOWEY, The Horse and the in Magic and Myth, s. 116. - B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 178.

²⁶³ B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 178.

na Olymp, kde se stal jedním z Diových poslů a z jeho vůle vyvolával bouři, nosil mu hromy a blesky a otvíral prameny úderem kopyt. Tímto způsobem vznikl na hoře v Helikónu v Boiótii pramen Hippokréné, tj. koňský pramen,²⁶⁴ jenž byl zasvěcený Múzám.²⁶⁵ Jiný takový pramen prý vznikl nedaleko Troizény. Pégas se stal též oblíbeným motivem v řeckém výtvarném umění a v renesanci byl přetvořen do symbolu duchovního vzepětí a ještě později se stal symbolem básníků, což je představa zcela novodobá. Vlastní motiv okřídleného koně je však starý a pochází z Orientu; byl však přijat i do křesťanské symboliky pro své spojení se světlem.²⁶⁶

S Pégasem se jistým způsobem pojí i Pallas Athéna/Minerva,²⁶⁷ byť nepřímo. Byla svědkem jeho zrození a když se později doslechla o hellikónském prameni, zatoužila ho spatřit na vlastní oči. Slovy Ovidia takto hovoří k Múzám:

*Pověst o novém zřídle se dostala k našemu sluchu,
jež prý Medúsin perutý kůň svým kopytem vyrýl.
Proto já přicházím k vám: ten div bych viděla ráda;
zřelat' jsem, jak ten kůň se zrodil z matčiny krve.*^{268 269}

Pallas se také zjevila ve snu Bellerofónovi a poradila mu, jak koně získat a zanechala mu za tím účelem zlatou uzdu.²⁷⁰ S koněm-pramenem, byť ne přímo s Pégasem, pak měla co do činění také během sporu s Neptunem o vlastnictví Attiky, kterou tribunál bohů slíbil přiřknout tomu, kdo obyvatelům předloží užitečnější dar.²⁷¹ Neptun udeřil trojzubcem do země, ze které vyskočil kůň, tj. vyrazil slaný pramen;²⁷² v odpověď Minerva způsobila, že ze země vyrašil olivovník, symbol míru a hojnosti, a tak zvítězila.

²⁶⁴ Odvozeno od *hippos* – kůň, *kréné* – zřídlo.

²⁶⁵ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 276.

²⁶⁶ J. BALEKA, Výkladový slovník, s. 194.

²⁶⁷ Pallas Athéna (lat. Minerva) byla jedním z hlavních antických božstev, panenskou patronkou umění a Athén, kde jí byl zasvěcen chrám Parthenón; stejně jako Apollón se vyznačovala ochranným a zušlechťujícím vlivem. Jejím atributem byla sova, někdy had a mívá u sebe snítku olivy.^a

^a J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 275-276.

²⁶⁸ N. P. OVIDIUS, Proměny IV, s. 101.

²⁶⁹ V tomto výjevu je obvykle zobrazována Pallas Athéna, jak se prochází po horském svahu mezi Múzami; Pégasa je vidět v pozadí skákajícího ze skály, z níž prýští pramen.^a

^a J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 275-276.

²⁷⁰ Uzda je však spojována rovněž s bohyní spravedlivé odplaty Nemesis, jež zajišťuje pravou míru a trestá zpučnost (hybris); srov. s významem koně v křesťanství a se sv. Pavlem padajícím z koně.

²⁷¹ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 275-276.

²⁷² Takto bývá výjev zobrazován; ze země vyskakuje kůň, ostatní bohové přihlížejí, zatímco Pallas stojí u olivy.^a

^a J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 275-276.

Kromě těchto bílých vodních koní však existovali i bílí koně sluneční. *Téměř všechny starověké národy, obzvláště ty východní, si představovali vládce dne, jak koná svou každodenně se opakující pouť oblohou ve voze taženém nebeskými koňmi. Proto jsou koně v solárním ritu široce rozšířeni, byli vedeni v průvodu před svatyně slunečního boha a v mnoha zemích mu byli každoročně obětováni.*²⁷³ Zapřahali je řečtí Apollón či Hélios (lat. Sol)²⁷⁴ do svého zlatého triumfálního vozu, *quadrigy*.²⁷⁵ Sestra slunečního boha Diana (lat. Seléné) byla ztotožňována s Lunou a řídila rovněž spřežení a dvoukolý vůz tažený koňmi, se středověku pak byla zobrazována jedoucí přímo na koni. V barokním umění je častý motiv, jak Apollón a jeho vzpínající se sluneční koně vyhánějí Dianu do temnoty. Někdy je také zobrazován, jak projíždí zvířetníkovým pásem, jímž slunce každodenně prochází.

Na rozdíl od Apollóna nepatří Hélios, řecký bůh slunce a jeho zosobnění, mezi dvanáct hlavních bohů a zůstává především Diovým služebníkem, každodenně vyjíždějícím se čtyřmi okřídlenými koňmi; Ovidius ho proto nazývá *pánem létavých ořů*.²⁷⁶ Když večer dorazí do Ókeanova království, vykoupe své světelné koně a sám odpluje po řece Ókeanus, jež obtáčí svět, do svého paláce. Byli mu obětováni koně a bílá zvířata vůbec a od 5. stol. př. n. l. byl identifikován právě s vševědoucím Apollónem.²⁷⁷

Sluneční koně nemohl řídit nikdo ze smrtelníků a dokonce ani sám Zeus;²⁷⁸ proto jediným člověkem, který si kdy vymohl toto privilegium, zůstává Héliův syn Faéthón, jemuž jeho otec neuváženě slíbil splnit jakékoli přání. Když zjistil synovu vůli, dlouho se zdráhal mu spřežení půjčit a varoval ho:

*Také ti nebude snadno ty bujné čtvernožce řídit
při onom plamenném žáru, jež chovají v prsou a z nozder*

²⁷³ M. O. HOWEY, *The Horse in Magic and Myth*, s. 114. (Přel. L. B.)

²⁷⁴ Apollón, syn Dia a bohyně Léty, byl jedním z dvanácti olympských bohů; byl bohem slunce a světla, opakem Bakcha/Dionýsa a symbolizoval racionální a civilizovanou stránku lidské přirozenosti. Později byl ztotožněn se slunečním bohem Héliem/Solem, denně jezdícím se svým vozem oblohou, a byl Římany nazýván Foibos (lat. Phoebus), tj. Zářící. Původně však byly funkce těchto bohů odlišné.^a Apollón byl zejména bohem umění a věd, ale také věštby, což byl dar, jenž byl přičítán i koním. Dále byl ochráncem polí a stád; funkci mu však bylo postupem času přičítáno velmi mnoho.

^a srov.: J. HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, s. 57. - V. ZAMAROVSKÝ, *Bohové a hrdinové antických bájí*, s. 52-55.

²⁷⁵ Dvoukolý vůz určený k zapřažení čtyř koní vedle sebe. Ve středověku dostali sluneční koně různé barvy, až pak od 15. stol. po vzoru římských triumfálních quadrig zase zbělali. V baroku si kolem vozu hrají nymfy a amoretí.^a

^a J. HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, s. 58.

²⁷⁶ N. P. OVIDIUS, *Proměny IV*, s. 86.

²⁷⁷ B. NEŠKUDLA, *Encyklopedie řeckých bohů a mýtů*, s. 95-97.

²⁷⁸ N. P. OVIDIUS, *Proměny II*, s. 33.

*divoce soptí – i mne jen stěží strpí, když vzplane
jejich bujarý duch, a šíje se otěžím vzpírám.²⁷⁹*

Faëthón však nakonec prosadil svou a jeho *nezodpovědný pokus řídit otcův sluneční vůz ho učinil symbolem všech, kdo usilují o to, co přesahuje jejich schopnosti.*²⁸⁰ Faëthónově příběhu věnuje Ovidius ve svých *Proměnách* značnou pozornost, když popisuje, jak Faëthónovi vyvedou od *vysokých žlabů koně syté nebeské krmě a bujaře soptící oheň*, dají jim *zvonivé uzdy*, Hodiny (Hóry) je zapřáhnou a Aurora (Jitřenka) otevře bránu; samotnému Faëthónovi pak otec svěří bič, ale s napomenutím, ať ho mnoho neužívá. Koně se jmenují Pyroës, Aithón, Éóos a Flegón²⁸¹ a Faëthón na ně již od začátku nestačí. Zvláště poté ne, co se střetne se strašlivým Štírem zvěrokruhu:

*Na hřbet koní jak dopadly řemeny, puštěné volně,
vybočí hned a neznámou krajinou řítí se vzduchem,
aniž je zdržuje kdo, a kudy je pohání vášeň,
tudy se bez řádu ženou. I vrážejí ve výši do hvězd ...
... a brzy se po svahu řítí ...
Diví se Lúna, když zří, že bratrovo spřežení běží
níže než měsíční vůz, a dýmají ožehlá mračna.²⁸²*

Nakonec musí zasáhnout Zeus/Jupiter a srazit Faëthóna z nebes, aby nebyla sežehnuta celá země i vodstvo a dokonce i podsvětí. Nešťastný otec odmítá nadále plnit své povinnosti slunečního vozataje, avšak bohové v čele s Diem /Jupiterem ho nakonec uprosí; ten obrátí svůj bezmocný hněv proti svým plamenným koním:

*Koně, zběsilé dosud a hrůzou se chvějící, Foibos
sežene zas a z žalu je zuřivě bodá a šlehá
(zuřit' vskutku!) a syna jim vyčítá, za vinu klade.²⁸³*

Později v baroku je obvykle zobrazován Faëthónův pád zejména v nástěnném malířství: vůz a koně se s vlajícími otěžemi řítí střemhlav dolů po zásahu Diova blesku. Koně bývají podle římského triumfálního čtyřspřeží všichni bílí či tři jsou bílí a jediný je tmavý, *což jsou tradiční barvy spřežení slunečního boha.*²⁸⁴

²⁷⁹ N. P. OVIDIUS, *Proměny II*, s. 34. N. P. OVIDIUS, *Proměny II*

²⁸⁰ J. HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, s. 133.

²⁸¹ N. P. OVIDIUS, *Proměny II*, s. 36.

²⁸² *Ibid.*, s. 37.

²⁸³ *Ibid.*, s. 43.

²⁸⁴ J. HALL, *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*, s. 134.

I oběma Poseidónovým bratrům byli připisováni koně; se spřežením byl někdy vyobrazován i Zeus, vládce bohů a koně byli přičítáni i bohu podsvětí Hádrovi. Přesto se s nimi nepojí žádný příběh, jenž by je přímo popisoval.

5.1.1.2. Menší antičtí bohové, lidé a jejich koně

Kromě bohů užívali koně či s nimi byli nějakým způsobem spojeni též smrtelníci, či nesmrtelné bytosti, lidem pouze podobné. Bohové také někdy své koně darovali či propůjčili, zejména vlastním lidským potomkům či alespoň chráněncům.

Thrácký král Bistonů Diomédes, syn boha války Árese, vlastnil koně, jež se živili lidským masem. Jako zdroj potravy posloužili pocestní přicházející do království. Tyto lidožravé koně měl přivést Hérakles jako jeden z úkolů krále Eurystha. Hérakles krále přemohl a předhodil ho vlastním koním. Když pak koně přivedl Eurysthovi, ten je zasvětil Héře a pustil pod horu Olymp, kde je nakonec rozsápala divá zvěř.²⁸⁵

Již podle jména byl s koňmi spojen Hippolytos, jenž byl prý natolik krásný, že se do něj zamilovala jeho nevlastní matka. Když ji s ohledem na otce odmítl, křivě ho obvinila o otec ho proklel; tato kletba pak byla příčinou, že na něj Poseidón poslal mořskou obludu, která mu splasila koně. Moře se totiž náhle zdvihlo v ohromném přívalu vody, z něhož vyrazil býk a jal se *chrliti moře*, jak vyprávěl sám Hoppolytos ústy Ovidiovými:

*... vtom obrátí divocí hřebci
směrem k moři své šije a děsí se, vzpřímivše uši,
ze strachu před obludou se poplaší, pádí a ženou
s vysokých skalín střemhlav můj vůz. ...*²⁸⁶

Hippolytos najel na pařez a roztříštil se, bozi ho však zachránili. Aby mu však ostatní smrtelníci nezáviděli takto navrácený život, způsobili, že zestárl a nebyl tudíž k poznání; a musel rovněž odložit jméno, aby na nešťastné koně ani jménem neupomínal. Z Hippolyta se stal Virbius.²⁸⁷

²⁸⁵ B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 61.

²⁸⁶ N. P. OVIDIUS, Proměny XI, s. 350.

²⁸⁷ N. P. OVIDIUS, Proměny II, s. 351.

Neblahý osud měla též věšteckým darem obdařená Ókyrhoé, dcera kentaura Chiróna a nymfy. Protože prorokovala vlastnímu otci, že ač nesmrtelný, zraněný bude toužit po smrti, přivolala na sebe hněv bohů a ti ji pak proměnili v klisnu,²⁸⁸ nadále nazývanou Hippó nebo Hippé.

Boreás byl pak v antice bohem severního větru, drsný a studený; a představoval jeden ze čtyř hlavních větrů.²⁸⁹ Vzal na sebe podobu koně, aby se mohl spojit s klisnami Erichthoniovými, které pak porodily dvanáct hříbat, jež běhala tak lehce, že za sebou nezanechávala stopy.

5.1.1.3. Bílý kůň v keltské mytologii

V keltském náboženství měli koně velmi významnou úlohu a bylo s nimi spjato mnoho kultů. Byli dostatečně rychlí i vznešení, aby mohli nést boha do bitvy, proto byli na jejich hřbetě zobrazováni zejména bohové války (např. Mars Corotiacus z Martleshamu v Suffolku, Martova lokální britská podoba). Koně tak měli větší význam než jiná, rovněž uctívaná zvířata, jako byli např. kanec, jelen či pes. Kůň byl i symbolem králů a byly s ním spjaty reprodukční a iniciační rituály. *Téměř všichni mytičtí, legendární i polohistoričtí irští králové a hrdinové mají atributy a komponenty solárních božstev,*²⁹⁰ včetně koní se zlatou hřívou zapřažených do vozů, s nimiž mohli jezdit oblohou.²⁹¹ Bůh světla a života byl na Jupiterových sloupech²⁹² zobrazen sedící na koni, třímající sluneční kotouč namísto štítu.²⁹³ I zde byl tedy kůň vnímán jako solární zvíře, avšak stejně tak byl spojován i mořským bohem, a to velmi podobným způsobem jako v Řecku. Někteří bohové pak nemají pouze některé hipomorfní aspekty, ale přímo s koňmi splynuli.

---

²⁸⁸ Ibid., s. 50.

²⁸⁹ Borealovy sourozenci byli bohové zbývajících tří větrů: bůh východního větru Euros, jižního Notos a západního Zefyr, jenž byl nejjemnější a přinášel vláhu. Boreas, zobrazovaný jako okřídlený stařec, byl naopak ze všech větrů nejsilnější, když se objevil, provázelo ho burácení a den potemněl. Všichni čtyři byli syny Titána Astraia a bohyně ranních červánků Éos.^a

^a B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 51.

²⁹⁰ J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 274.

²⁹¹ M. J. GREENOVÁ, Keltské mýty, s. 64-65.

²⁹² Jupiterovy sloupy byly vysoké stromovité sloupy, na jejichž vrcholku byly umístěny sochy.^a

^a M. J. GREENOVÁ, Keltské mýty, s. 64.

²⁹³ M. J. GREENOVÁ, Keltské mýty, s. 64.

Oběť koně byla poměrně vzácná, nicméně významná, neboť znamenala hmotnou ztrátu pro majitele i společnost a bylo ji možno klást na úroveň oběti lidské.²⁹⁴ Na Islandu považovali norští usedlíci koně za božstvo spojené se symbolem plodnosti a při náboženských slavnostech proto rituálně zabíjeli bílého koně.²⁹⁵ Kůň býval také zabíjen a pohřbíván se svým majitelem a zejména knížata a hrdinové si je brali s sebou do záhrobí, ať již celé nebo alespoň některé jejich části (hlavy), nebo také jen postroj a vůz.²⁹⁶

V Irsku bylo obětování koně spojené s královským iniciačním rituálem, jenž kolem roku 1185 popisuje Giraldus Cambrensis v díle *Topographia Hibernica*. Ulsterský kmen Cenél Conaill (Kenelcunilly) praktikoval obřad, během něž se král před zraky svých poddaných spojil s bílou klisnou, která pak byla zabita a uvařena; z vody, v níž tak bylo učiněno, byla následně připravena lázeň pro krále, který pak i pojedl masa. Tímto rituálem byla stvrzena svrchovanost jeho moci. Obřad vychází ze svaté svatby, *hieros gamos*,²⁹⁷ kdy božstvo zastupované králem slaví svatbu s hipomorfní mateřskou bohyní, která však v tomto případě není zastoupena kněžkou, ale posvátnou bílou klisnou, která je jejím vtělením.

Zmiňovaný obřad měl předobraz v indickém védském královském rituálu *ašvamédha* z doby před 2000 lety př. n. l., kdy naopak hřbec prošel rok trvající přípravnou ceremonií, po jejímž uplynutí se symbolicky spojil s královnou. Poté byl při obřadu obětován, kterážto oběť byla někdy doplněna i obětí lidskou. Praktikování tohoto rituálu sledovalo zajištění štěstí lidu a vítězné boje²⁹⁸ a jeho odrazem může být pověst o tom, jak Fulvius Stella natolik nenáviděl ženy, že raději obcovoval s kobyloou a zplodil s ní *Eponu*.²⁹⁹

---

²⁹⁴ srov.: M. J. GREENOVÁ, *Keltské mýty*, s. 87, 101. - J. VLČKOVÁ, *Encyklopedie keltské mytologie*, s. 272.

²⁹⁵ E. H. EDWARDS, *Obrazová encyklopedie koní*, s. 194.

²⁹⁶ J. VLČKOVÁ, *Encyklopedie keltské mytologie*, s. 172.

²⁹⁷ Hieros gamos, hierogamie, představuje svatou svatbu boha a bohyně nebo osob, které je zastupují, což je v případě boha nebe, slunce či bouře král, v případě bohyně kněžka.^a

^a J. VLČKOVÁ, *Encyklopedie keltské mytologie*, s. 136-137.

²⁹⁸ J. VLČKOVÁ, *Encyklopedie keltské mytologie*, s. 172.

²⁹⁹ *Ibid.*, s. 101.

Kontinentální keltská bohyně plodnosti a úrody Epona,³⁰⁰ matka boha slunce Luga a ochránkyně koní a koňských stád, byla provázena bílou klisnou, jež je spolu s různými součástmi koňského postroje, a někdy i vozem. Byla také zobrazována, jak jede na koni, v dámském sedu i obkročmo, v sedle i bez sedla. Mohla být též koňmi obklopena nebo je vést, přičemž její klisnu někdy doprovázelo hříbě (hřebeček), ať již běžící po matčině boku, spící či sající.³⁰¹ Ač byla původně kmenovou bohyní pouze s regionálním významem, její vliv se rozšířil a přejal do sebe i jiné místní bohyně, až se posléze rozvinul do podoby nadkmenové Velké matky, jež se stala zosobněním země, mající nejblíže ke kultu plodnosti a úrody. Proto je také zobrazována s klasy, ovocem a dalšími plody. Avšak je spojena i se zászvětím, neboť dalšími jejími průvodci jsou hadi a ptáci, nehledě na to, že byla uctívána zejména u pramenů, kde se našlo mnoho votivních darů, nejčastěji figurek koní,³⁰² což opět odkazuje na spojení koně s vodou a podzemím. To však zároveň nevylučuje jistý solární motiv (Epona jako matka slunečního boha). Přesto je považována za *chtonické neolitické ženské božstvo, jež se transformovalo a spojilo po příchodu Indoevropanů s kultem koně, který si přinesli ze své domoviny.*³⁰³

Římané Eponu na galském území ojedinele vzývali jako Eponu Regínu (královnu) a těšila se velké vážnosti u všech, kdo měli co do činění s koňmi. Římští jezdečtí důstojníci v Porýní a Podunají ji proto ctili jako ochránkyni koní a jezdců a v *římských stájích jí byly zřizovány malé oltáříky.*³⁰⁴ Protějšky Epony jsou waleská bohyně Rhiannon a irská bohyně války Macha, které jsou obě taktěž hipomorfní, tj. obě mají vazby na koně. Kůň se objevuje v mnoha kultovních obřadech v pohanském Walesu a Irsku, i v monumentálních zobrazeních z Británie v Uffingtonu, pocházejících z doby železné. V této době byl také v Británii a Walesu kult bílého koně a keltská vyprávění hovoří o Rhiannon jako o jezdce na bílém koni, jež nezastaví nikomu jinému než komu sama chce; či tomu, za koho se provdá. I na území středních Čech, osídlených v posledních čtyřech stoletích před n.l. keltskými Bóji, se uchovala pověst,

---

³⁰⁰ Epona (z galského *epo* – kůň a *ona* – božský) byla manželkou boha nebes Taranise, původně doložená u kmene Edounů, jejíž vliv se pak rozšířil od Balkánského poloostrova až do Portugalska východozápadně a od Británie až po jižní Itálii severo-jíže, tedy nejenom mezi Kelty. Zůstává nicméně otázkou, nakolik je kult koně v Británii shodný s jejím kultem. Byla jediným galským božstvem přejatým Římany, pro něž byla bohyní koní, jejich ochránkyní a tím i ochránkyní jezdců.^a Její svátek připadal podle oficiálního římského kalendáře na 18. prosinec.^b

^a J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 100-101.

^b M. J. GREENOVÁ, Keltské mýty, s. 87.

³⁰¹ M. J. GREENOVÁ, Keltské mýty, s. 88.

³⁰² J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 100.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid.

podle níž se zjevuje na kopcích Českého krasu nedaleko keltského oppida nad Beroukou u Stradonic bohyně na bílém koni.³⁰⁵

Nejzřetelnější spojení koně s vodou pak představuje vodní bůh Manannán mac Ler /Lir,³⁰⁶ uctíváný v Irsku, Skotsku a na ostrově Man. Jezdil s vozem, do něhož byli zapřaženi bílí koně se zlatými hřívami, jež – stejně jako koně Poseidónovy - dokázali běhat po mořské hladině. Jeho nejoblíbenějším koněm byl Enbarr se zlatou uzdou, nesoucí přízvisko Nádherná hříva (Splendid Mane), jenž byl rychlejší větru a mohl kráčet po vodě stejně snadno, jako po zemi.³⁰⁷ Manannán býval obklopen mořskými lososy a právě koňmi, tj. zpěněnými mořskými vlnami, pro smrtelníky neviditelnými. *Když se nad mořem v Irsku rozpoutá bouře, o vzedmutých příbojových vlnách se říká, že to se ženou bílí koně Manannána mac Lera.*³⁰⁸

Koně se vyskytují i v artušovských legendách. Rytíř Kruhového (kulatého) stolu sir Galahad, syn Lancelota du Lac, měl podle Merlinova proroctví jedním ze tří rytířů majících dosáhnout svatého grálu. Ve chvíli, kdy se Galahadovi podařilo vytáhnout meč z rudého kamene plovoucího po vodě, objevila se panna na bílém koni a označila ho za nejlepšího rytíře světa. Přítomnost bílého koně ve výjevu poukazuje na Galahadovu výjimečnost.^{309 310} Další z rytířů Kruhového stolu, sir Gawain, jehož předlohou měl být sluneční bůh, byl zase popisován jako nejlepší chodec i jezdec. Označil Lancelota za syna klisny, zatímco sebe sama za syna královského.³¹¹ S koněm je spjat i sám král Atruš, jenž vlastnil jedinečnou klisnu Llamrei.

---

³⁰⁵ J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 101.

³⁰⁶ Jméno *Ler* znamená moře, *mac* syn; jde tedy o „syna moře“.^a Jednalo se hlavně o vodního a zásvětního boha, ale jelikož u Keltů spočívalo zásvětí na ostrovech či pod mořskou hladinou kdesi za obzorem na západě, kam po své denní pouti doputuje i slunce, je s ním spojován i motiv solární. Zůstaly v něm tak uchovány všechny vlastnosti transfunkcionálního boha, který se posléze ztrojil, respektive rozdělil, jako tomu je například v řecké mytologii,^b kde si bratři Zeus, Poseidón a Hádes rozdělili vládu nad nebem, mořem a podsvětím.

^a M. O. HOWEY, *The Horse in Magic and Myth*, s. 142.

^b J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 205.

³⁰⁷ srov.: M. J. GREENOVÁ, *Keltské mýty*, s. 21. - M. O. HOWEY, *The Horse in Magic and Myth*, s. 142-143. - Mannanán mac Lir. Wikipedia. [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-09 [cit. 2007-08-15] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Manann%C3%A1n_mac_Lir>.

³⁰⁸ M. O. HOWEY, *The Horse in Magic and Myth*, s. 143. (Přel. L. B.)

³⁰⁹ J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 121-122.

³¹⁰ Např. na obraze George Frederica Wattse třímá Galahad uzdu bílého koně.

³¹¹ J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 124.

5.1.2. Černý kůň

Černá barva je opakem bílé; *proti zářícímu bílému Slunci života stojí Měsícem zatmělé černé Slunce jako funerální symbol a smrt sama.*³¹² Tato polarita byla vnímána už v dávných kosmogoniích, v nichž proti světlu stojí tma, jež je zosobněním nedobrých sil ohrožujících život a vyvolávajících úzkost. *Čerň noci je děsivá, činí svět neviditelný, zbavuje jej tvaru a barev*³¹³ a člověk je bezmocný; jeho smysly jí neproniknou. Černá barva znamená podsvětí a jeho bohy, ale *je rovněž místem, kde zraje a dozrává zrno, kde leží životodárná jezera a moře podzemních vod.*³¹⁴ Černé jsou vody, které protékají podsvětím, a *čerň a vody patří k sobě; kůň obětovaný při prosbě o déšť musel být černý, černý jako mrak plný deště.*³¹⁵

Černý kůň značí chaos; *objevuje se ve dvanácti dnech chaosu mezi starým a novým rokem.*³¹⁶ Nemusí sice být nutně černý, aby patřil do nepřívětivého zászvětního světa, tato barva je však nejčastější. Černého koně bylo rovněž možno využít k identifikaci upírů. *Bylo-li podezření, že někdo hyne na pokousání upírem a neví se, který upír ho pokousal, zjišťoval se možný původce tak, že někdo vsedl na neosedlaného černého hřebce a projížděl se po hřbitově; nechtěl-li hřebec přes veškeré pobízení něčí hrob přeskočit, bylo to neklamným znamením, že v tomto hrobě leží upír.*³¹⁷ Černá barva však mohla být i barvou královskou či *barvou tajemných rytířů skrývajících svou totožnost.*³¹⁸

Jistý zászvětní motiv je nicméně obsažen i v pojetí samotného slunečního božstva. Když totiž koně se slunečním kotoučem či slunečním bohem proputují oblohou, odcházejí večer do neznámého světa za obzorem, do zászvětní země mrtvých. Po smrti dne sice jejich zjevná vláda končí, avšak oni putují tajemnou cestou zpět na východ. Tato noční pouť je často vymezena vodní hladinou, ať již jezera či moře (viz Apollónův večerní návrat domů po řece Ókeanos).³¹⁹ Tedy i zářiví sluneční koně mají svoji zászvětní stránku.

---

³¹² BALEKA, Modř. Barva mezi barvami, s. 15.

³¹³ Ibid.

³¹⁴ Ibid.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ J. COOPEROVÁ, Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů, s. 94.

³¹⁷ V. VONDRÁČEK; F. HOLUB, Fantastické a magické z hlediska psychiatrie, s. 199.

³¹⁸ E. UMBERTO, Dějiny krásy (ed.), s. 121.

³¹⁹ srov.: J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 172. - V. ZAMAROVSKÝ, Bohové a hrdinové antických bájí, s. 312-313.

5.1.2.1. Černý kuň jako chtonická bytost

V antice byli daleko častější koně bílí než černí, neboť ty bylo zvykem zapřahat do triumfálních vozů lidí i bohů. Ačkoli i tito bílí koně mohli být spojeni se zászvětím, zejména jako koně vodní s Poseidónem coby jejich pánem, s černí země se pojí především řečtí Démétér a Hádes, s černí noci naopak Seléné.

Démétér byla řeckou bohyní přírody a plodnosti, matkou-zemí, dárkyní obilí a ochránkyní zemědělství,³²⁰ ale též bohyní mrtvých. V jejím kultu přetrvávaly pozůstatky thériomorfismu, tj. kultu bohů ve zvířecí podobě. V Arkádii tak byla černá Démétér zobrazována s koňskou hlavou³²¹ a její kněžky si nasazovaly hlavu klisny.³²² Její spojení s koňmi je však ještě jiného druhu, neboť když se pokoušela utéci před svým bratrem Poseidónem, učinila tak v podobě klisny. Ten se však změnil v hřebce a dostihl ji,³²³ Démétér obtěžkaná v této podobě pak porodila koně Arióna, schopného mluvit lidskou řečí.³²⁴

S bohem podsvětí Hádem se nepojí žádný konkrétní příběh s koňmi, ale jelikož Hádes (též Plútón, lat. Plúto) přichází pro své oběti tak přízračně rychle a doslova je uchvacuje do své podsvětí říše, vznikla představa, že jezdí se spřežením rychlých koní.³²⁵ Koně jsou černé, stejně jako jeho vůz a celé spřežení vyvolává hrůzu.³²⁶

Další z podsvětích bohů je Seléné, znamenající řecky doslova měsíc³²⁷ (lat. Luna), představující měsíční bohyni, jež je s měsícem i ztotožněna. Bývá zobrazovaná jako krásná paní, jezdí v noci po nebi ve voze stejně jako její sluneční bratr, avšak pouze s párem koní³²⁸ a také se drží níže při zemi než on.³²⁹ Kult měsíčních bohyň byl

---

³²⁰ Zatímco pramatka Gaia představovala zemi jakožto vesmírný prvek, Démétér byla bohyní obdělávané půdy živitelky. Neúčastnila se rady bohů na Olympu a sále zůstávala mezi lidmi.^a Gaia byla s Démétér ztotožňována teprve v helénismu.^b

^a srov.: B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 58-60. - V. ZAMAROVSKÝ, Bohové a hrdinové antických bájí, s. 96-97.

^b V. ZAMAROVSKÝ, Bohové a hrdinové antických bájí, s. 342.

³²¹ B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 58.

³²² J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 173.

³²³ N. P. OVIDIUS, Proměny VI, s. 126.

³²⁴ T. PICKERAL, The Horse. 30,000 Years of the Horse in Art, s. 125.

³²⁵ srov.: C. LECOUTEUX, Trpaslíci a elfové ve středověku, s. 133. – B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 88.

³²⁶ Hades. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-16 [cit. 2007-08-16] Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Hades>>.

³²⁷ Selenologie je dnes naukou o Měsíci.

³²⁸ Kromě páru koní mohou její vůz táhnout též mezci nebo pár krav. V každém případě je pomalejší než bratr.^a

^a srov.: B. NEŠKUDLA, Encyklopedie řeckých bohů a mýtů, s. 199. - V. ZAMAROVSKÝ, Bohové a hrdinové antických bájí, s. 390.

v řeckořímském světě omezený jak v případě Selény, tak Luny, a někdy splýval s kultem Artemis či později Hekaté.

Třemi hlavami a třemi těly obdařená Hekaté,³³⁰ jež byla ochránkyní jezdců,³³¹ rybářů, a pastýřů, představovala zároveň bohyni mořskou, měsíční i podsvětní. Její podsvětní funkce nakonec převážila a ona se tak stala lunární bohyní strašidel a kouzel, ochránitelkou čarodějnictví s ničivými schopnostmi, vládkyní příšer. Byla spojována s různými zvířaty temnoty včetně koně a byla proto někdy zobrazována s jednou hlavou psí, druhou koňskou a třetí medvědí, nebo i v jiných zvířecích kombinacích.³³² Zsvěcen jí však byl pes a ten byl jí také na rozcestí tří cest obětován.

Z keltské mytologie je známý král Irska Cúchulainn, syn boha Luga, vlastnící spřežení kouzelných koní s nimiž sjezdil zemi, vraníka a grošáka. Černé a grošované hříbě, Dubh Sainglenn a Liath Macha („Šedivé od Machy“), byli koně, jež se narodili v zásvěti stejné noci, jako Cúchulainn a později utvořili spřežení neobyčejně rychlé a neporazitelné.³³³ Liath Macha byl nazýván králem koní a zemřel spolu s Cúchulainnem, podle odlišné verze se však vynořil z vod jezera Linn Léith v hrabství Armagh a po Cúchulainnově smrti se tam vrátil. Obě verze těmito odchody (neboť odchod pod hladinu nápadně připomíná odchod do zásvětní ostrovní říše, pokud s ním přímo významově nesplývá) naplňují proctví, že tři synové Calatínovy³³⁴ zabijí třemi oštěpy tři krále Irska: Cúchulainna, Laeg mac Ringabra a Liath Machu, tj. krále hrdinů, krále

---

³²⁹ N. P. OVIDIUS, *Proměny II*, s. 37.

³³⁰ Hekaté je původem maloasijská bohyně, pocházející z Kárie. U Řeků byla v jistém smyslu všemocnou, neboť Zeus jí prý poctil vládou na nebi, zemi i moři (proto se projevovala ve třech osobách) a propůjčil jí moc rozdávat štěstí, vítězství v bitvě i úspěch v koňských závodech. Stejně tak však mohla odsoudit věc k nezdaru.^a

^a srov.: J. BALEKA, *Modř, barva mezi barvami*, s. 16. - J. BALEKA, *Výtvarné umění*, s. 125. - B. NEŠKUDLA, *Encyklopedie řeckých bohů a mýtů*, s. 92.

³³¹ HÉSIODOS, *Zpěvy železného věku*, Z. 439, s. 25.

³³² Hecate. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-13 [cit. 2007-08-15] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Hecate>.

³³³ J. VLČKOVÁ, *Encyklopedie keltské mytologie*, s. 174.

³³⁴ Calatínových dvacet sedm synů a jednoho vnuka zabil Cúchulainn, ale jeho další děti, tři synové a tři dcery, takto pohrobci, přežily. Vychovala je Medb,^a královna Cruachánu (Tary, jednoho z nejslavnějších irských center, ležícím v hrabství Meath), která je oslepila na jedno oko, odebrala jim ruku a nohu a stvořila z nich tak démonické bytosti. Takto poznamenaní tři Calatínovy synové posléze zabili tři krále Irska, vč. krále koní Liath Machy.^b

^a Její příběhy, a v menší míře i osudy Cúchulainnovy a dalších, jsou popsány v hrdinském eposu *Tažení za býkem z Cuailnge (Táin Bó Cuailnge)*, pocházejícího z 6. – 10. stol. a dochovaného ve dvou neúplných verzích. Tvoří základní součást Ulsterského cyklu.

^b J. VLČKOVÁ, *Encyklopedie keltské mytologie*, s. 58, 77, 176, 181, 285.

vozatajů a krále koní.³³⁵ Předtím, než Cú Chulainn zemřel, ohlašovala jeho smrt fatální znamení; když byl Liath Macha zapřahán do poslední bitvy, ronil prý krvavé slzy.³³⁶

Třetí z těchto padlých králů, Cúchulainnův vozataj Laeg mac Ringabra, „král vozatajů“, byl ranhojičem a kouzelníkem, bytostí ze zászvětí, jenž chodil zahalen do pláště s kapucí z havraního peří.³³⁷ Způsobil, že se vůz i koně stali neviditelnými, bylo-li toho zapotřebí; a také je chránil štítem. *Představa vozataje, který řídí nezkrotné spřežení kouzelných koní a který se pohybuje mezi reálným světem a zászvětím dává tušit, že předlohou k jeho literárnímu ztvárnění byl sluneční bůh,*³³⁸ jenž se po svém denním putování rovněž odebírá do zászvětí. Laeg je považován buď za „zdvojení Cúchulainna“ nebo za jeho polovinu,³³⁹ a shodně také oba umírají oštěpy, a s nimi i kůň Liath Macha.

Jak velký význam mohl být přisuzován koni pak ukazuje příklad koní krále Matholwcha,³⁴⁰ jejichž zohavení vedlo k vyvraždění obyvatel Irska a Walesu.

5.1.2.2. Prolínání světů živých a mrtvých: koně, skřítci, duchové

Zajímavě jsou s koněm spjati trpaslíci a elfové. Ani vymezení těchto zdánlivě dobře odlišených mytologických bytostí není jednoznačné a už vůbec ne přesné a pojmy se i zde navzájem prolínají. Podle norské mytologie jsou světlí elfové podobni lidem a patří do družiny boha plodnosti Freye, zatímco tmaví jsou malého vzrůstu a přebývají pod zemí, čímž odpovídají představě skřítků, avšak nejsou totožní s trpaslíky.

Trpaslíci se vystupují jednou jako rytíři či strážní duchové, jindy jako šotci nebo lidem škodící bytosti, což je poloha která postupem času převážila hlavně ve Francii.

³³⁵ J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 181.

³³⁶ M. J. GREENOVÁ, Keltské mýty, s. 34.

³³⁷ U Keltů byli hadi a ptáci přímo spjati se zászvětní říší.

³³⁸ J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 176.

³³⁹ Jak Laeg, tak Cúchulainn byli zabiti šípy a umírají společně. Smrt oštěpem byla určena králi /slunečnímu bohu každý rok, neboť od chvíle, co sluneční aktivita v pólce roku zeslábla, slunce v představách lidí „umíralo“. Spojením obou „polovin“, zj. Laega a Cúchulainna, tedy vznikne komplexní božstvo ovládajícího celý rok.^a

^a J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 177.

³⁴⁰ srov.: J. VLČKOVÁ, Encyklopedie keltské mytologie, s. 174. - Matholwch. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-16 [cit. 2007-07-26] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Matholwch>.

Trpaslík je v pohádkách tradičně malého vzrůstu, ale ani této vžité představě někdy neodpovídá. V keltské středověké literatuře se objevuje Iubdan, panovník ostrovního trpasličího národa leprechaunů, tj. „malých těl“; je černý, velmi krásný a nikdy nelže. V jeho majetku spočívá vana, jež ztrojnásobuje život a jeho kotlík proměňuje kamení v pokrmu. Jezdí na koni se zelenýma nohama;³⁴¹ zelená je zde neklamnou známkou příslušnosti k říši mrtvých, k onomu světu a k říši vil.

Trpaslíci také chovají miniaturní koně, na nichž jezdí a umějí předpovídat budoucnost, což naznačuje jejich spojení se záhrobím; ostatně koním byla rovněž přisuzována moc věštby a vůbec dar „druhého zraku“. Koně schopni rozpoznat a předvídat smrt jsou častým jevem zejména v pohádkách, v nichž se často zastavují a plaší v místech, kde se stala vražda nebo sebevražda.

Němečtí trpaslíci vypadají buď jako starci s dlouhým vousem, jako překrásné děti nebo jako rytíři; takový byl vladař trpaslíků Laurin, který jezdil na velkém strakatém koni. Rarášek Picolet, vodní šotek s čarodějnou mocí, syn velryby, měl schopnost rozpoutat bouři a jakožto vodní duch byl schopen brát na sebe lidskou nebo zvířecí podobu, stejně jako jeho bratr, Oberon, král elfů či duchů. Jeho obdobou je Gringalet, otec příšery zvané Chapalu s kočičí hlavou a koňským tělem. *Vodní duchové se nejčastěji zjevují právě jako koně.*³⁴² Vodní duch je rovněž Malabron, jenž se při jisté příležitosti proměnil v *černého koně s očima jako řeřavé uhlíky.*³⁴³ Kůň je v souvislosti s trpaslíky neodmyslitelně spjat se záhrobím, neboť provází duše na onen svět.

Trpaslíci ostatně představují v indoevropském schématu tři funkcí – vlády a náboženství, války a plodnosti – jakožto horníci a sedláci funkci třetí. Jsou to podsvětní bytosti a na slunci se proměňují v kámen, *stejně jako duchové a strašidla s nimiž mají mnoho společného.*³⁴⁴ Přebývají v kamenech či v horách a jeskyních, tedy v podzemním světě, jež je hájemstvím mrtvých; vydat se ze trpaslíkem do hor či do kamene znamenalo zemřít. Stejně se stane, přisedne-li člověk k trpaslíkovi na vůz. Může se stát, že vrátí, avšak čas onoho světa ubíhá rychleji než pozemský (inverze).

V díle *De nugis curialium*, latinském vyprávění sepsaném ve 12. století duchovním Walterem Mapem, se přesně takové zázračné ulpívání času jakožto legendární motiv vyskytuje. Herla, král starých Bretonců, je pozván trpaslíkem na

---

³⁴¹ Na zeleném koni jezdil i Zelený Juraj, známý ve Slovinsku a severním Chorvatsku. Zelený kůň zde představuje symbol vegetace, neboť Juraj přichází po skončení zimy z onoho světa a přináší lidem i dobytku plodnost.

³⁴² C. LECOUTEUX, Trpaslíci a elfové ve středověku, s. 62.

³⁴³ Ibid., s. 63.

³⁴⁴ C. LECOUTEUX, Trpaslíci a elfové ve středověku, s. 81.

svatbu do jeho trpasličí říše pod horou a Herla s doprovodem za ním skutečně vstoupí do jeskyně a zúčastní se oslavy. Když se po třech dnech vydávají na cestu zpět, je Herla obdarován malým loveckým psem, kterého má vzít k sobě na koně. Nikdo z celé družiny nesmí sesednout, dokud tento pes sám neseskočí. Měřeno pozemským časem totiž uplynulo tři sta let a ten, kdo se dotkne země, se okamžitě rozpadne v prach. Král i se svou družinou sice stále mají své svá pozemská těla, ale přitom vlastně zemřeli; od opravdové smrti je dělí jenom jejich koně. Od té doby bezcílně bloudí na koních krajem a bude tak bloudit navěky, neboť pes neseskočí nikdy.³⁴⁵

*Irský pooka a skotský phuka jsou zároveň koně, šotci a dokonce i nebožtíci.*³⁴⁶ Svět duchů se vyznačuje neurčitostí a stejnou funkci může splnit šotek, trpaslík i kůň; neboť kůň je rovněž spjat s třetí funkcí a se smrtí a také je nejrozšířenější z podob, jež na sebe šotci berou. Mourioche vypadá jako hříbě, Pohr en Dro z Carnacu na sebe někdy bere podobu koně, jenž však shodí do moře každého jezdce, který je tak neopatrný, že na něj nasedne.³⁴⁷

Nejen šotci však na sebe berou podobu koně. V severské mytologii vystupuje velmi zvláštní *Ás Loki, matoucí postava, napůl bůh, napůl démon, který byl synem obra.*³⁴⁸ Tento Loki sice přináležel k *Ásům*³⁴⁹ a s *Ódinem*³⁵⁰ uzavřel pokrevní bratrství, byl však velmi prohnáný a v konečné bitvě při *ragnaröku*, zániku světa i bohů, bojuje proti *Ásům* na straně jejich nepřátel. Je nazýván *hanobitelem Ásů a původcem vši falše ... na pohled sličný a krásný*, avšak se zlou povahou.

Snorri ve své Mladší Eddě vypráví, jak byla ve válce mezi *Ásy* a *Vány* zbořena zeď kolem *Ásgardu*, sídla bohů. Jistý stavitel pak nabídl bohům její opětovnou výstavbu, ale vymínil si za svou lopotu slunce a měsíc za odměnu a bohyni *Freyu* za manželku. Loki ostatní bohy přesvědčil, aby souhlasili, ale uložili staviteli podmínku: postaví hradby sám, bez pomoci jiného člověka mezi zimním a letním slunovratem, tj. v pouhých šesti měsících. Stavitel na podmínky přistoupil, avšak vymínil si pomoc svého kouzelného koně, hřebce *Svafilfariho*. Když začal stavět, ukázalo se, že jde o

---

³⁴⁵ C. LECOUTEUX, *Trpaslíci a elfové ve středověku*, s. 83, 133.

³⁴⁶ *Ibid.*, s. 133.

³⁴⁷ *Ibid.*, s. 132.

³⁴⁸ R. I. PAGE, *Severské mýty*, s. 10.

³⁴⁹ V severských mýtech se pantheon bohů dělí na dvě soupeřící skupiny, starší *Vány* a mladší *Ásy*. Zatímco plodnost a prosperita byla v působnosti *Vanů*, *Ásové* se zaměřovali na válčení. Domovem *Vanů* byl *Vanaheim*, centrem *Ásů* švédská *Uppsala* se sídlem nazývaným *Ásgard*. Nebyli nesmrtelní; ačkoliv nestárli, čekal je zánik během konce světa (*ragnarök*).

³⁵⁰ *Ódin* z rodu *Ásů* byl hlavním bohem severského pantheonu, univerzálním božstvem kouzel a patronem válečníků.

převlečeného obra, jenž se za člověka pouze vydává; stavba tak pro něj byla snadnou záležitostí a jeho hřebec mu byl též významnou pomocí. Bohové se, v obavách, že obr svou práci stihne ve vymezené lhůtě, obořili na Lokiho jakožto na původce té špatné rady; a Loki se tedy lstí postaral o to, aby obr neuspěl.

V podobě překrásné klisny se objevil před Svadilfarim a hřebec zapomněl na pána i práci. Pronásledoval klisnu celou noc a obr jej musel chytat. Hradby se mu nepodařilo dokončit. O několik měsíců později pak Loki porodil obrovské osminohé hříbě, z něhož posléze vyrostl hřebec Sleipni (Sleipnir),³⁵¹ kterého daroval Ódinovi. Sleipni se stal Ódinovým oblíbencem, nejlepším z koní, jehož uvazoval u Yggdrasilu, světového stromu, jenž prorůstá všemi devíti světy. I ostatní koně jsou v Eddě přímo jmenováni a uvádí se jich jedenáct, Sleipni jako první a nejlepší,³⁵² dále pak koně ostatních Ásů: Glad, Gylli, Glen, Skeidbrimi, Silfrintopp, Sini, Gísl, Falhófni, Gulltopp a jako poslední Létfetti, zatímco *kůň Baldrův*³⁵³ *byl upálen společně s ním a Tór na soud chodí pěšky a brodí se přes řeky.*³⁵⁴ Kůň Gulltopp náležel Heimdallovi, nazývanému též bílý Ás, jenž přebýval na nebi a byl strážcem bohů; viděl ve dne stejně dobře jako v noci.³⁵⁵

Nejvyšší z Ásynjí, Frigg, pak vysílala jinou bohyni jménem Gná do různých končin světa s úkoly. Ta jezdila na koni Hófvarpnim, synovi klisny Gardrofy, jenž uměl cválat vzduchem i po moři,³⁵⁶ což je, jak vidno, neustále se opakující se motiv. Ženské bytosti obsluhující ve Valhale padlé bojovníky se nazývají valkýry. *Ódin je vysílá do všech bitev a ony vsednou na koně a vydají se vyvolit ty, co zahynou, a určují vítězství.*³⁵⁷

Archaickou složku germánského náboženství představovaly pozůstatky totemismu, tj. uctívání nejrůznějších zvířat. Někdejší rodové totemy se staly totemy kmenů a určitá zvířata byla zobrazována častěji než jiná. Kůň byl však oproti kanci či býkovi zpodobován řidčeji, a to přestože byl jeho význam v germánském kultu velký. Kůň byl určen především k jízdě, *byl však rovněž obvyklým obětním zvířetem a patrně*

³⁵¹ SNORRI STURLUSON, Edda a sága o Ynglinzích, Gylf., s. 52.

³⁵² *Jasan Yggdrasil / první je ze stromů, / Skidbladni z lodí / a z Ásů Ódin, / Sleipni z koní, / Bifröst z mostů, / Bragi ze skaldů, / Hábrok z jestřábů / a Garm ze psů.*^a

^a SNORRI STURLUSON, Edda a sága o Ynglinzích, Gylf., s. 74-75.

³⁵³ Baldr je ve Snorriho Eddě popisován jako druhý Ódinův syn, jenž vyniká dobrotou a krásou; jas z něj vyzáruje jako bělostné světlo. Je prý z Ásů nejmoudřejší, avšak *žádný jeho soud neobstojí.*^a

^a SNORRI STURLUSON, Edda a sága o Ynglinzích, Gylf., s. 60-61.

³⁵⁴ SNORRI STURLUSON, Edda a sága o Ynglinzích, Gylf., s. 52.

³⁵⁵ Ibid., s. 63.

³⁵⁶ Ibid., s. 68.

³⁵⁷ Ibid., s. 71.

pouze v této souvislosti se jeho maso také pojídalo³⁵⁸ Koně se přiváděli na posvátná místa, aby se z jejich chování věštilo.³⁵⁹

Koně však mohou vystupovat i v rolích obětí zlých a nečistých sil; např. můra (mora)³⁶⁰ trýzní nejen děti, které chřadnou a stromy, jež odumírají, ale i koně. Totéž může někdy způsobit i skřítek hospodářček, když se přeměněn v kočku toulá a slídí po domě.

Kůň však může být sám takové můry průvodcem či snad jejím (spolu)průvodcem; Johann Hienrich Füssli ztvárnil na obraze *Noční můra* z r. 1781 vedle neklidně spící dívky a škaredé malé postavy sedící jí na prsou i hlavu černého koně, vykukující zpoza příšeří závěsu. Kůň má velké vypoulené oči bez zorniček a také lehce výsměšný výraz. Koně prý totiž odvádějí duše do záhrobí; navíc v němčině znamená *Mähre* klisnu, zatímco *Mahr* noční můru, ale i upíra.

Spojení koně s nelibými psychickými stavy a prožitky je ovšem možné i ve skutečnosti, nejen v symbolické rovině. Zejména u úzkostných psychiatrických pacientů a hysteriků se může vyskytnout chorobný strach z koní, *hipofobie*. Rovněž u schizofrenie mohou tyto stavy nastat. V. Vondráček a F. Holub popisují případ, kdy byl kůň pro pacienta tím *nejděsivějším, co si lze představit. Když viděl koně, raději tou ulicí nešel, bál se, že koni začne šlehat z tlamy plamen. Špatně jsem pacientovi poradil, když jsem mu řekl, aby se přemohl a poplácal koně po krku. Udělal to jednomu poštovskému koni, který byl zvyklý dostávat od lidí chleba a důvěřivě natáhl k pacientovi hlavu. Ten se tak vyděsil, že vyběhl v nejbližším domě do II. patra, usedl na schody, třásl se na celém těle. Domníval se, že kůň jej bude pronásledovat. Trvalo několik hodin, než se uklidnil.*³⁶¹

5.2. Bájný koně či bytosti koním podobné

Některé z fantaskních bytostí můžou mít buď podobu koně nebo koně připomínat, případně z něj přebírat některou jeho část. Zejména středověk pojímal svět

³⁵⁸ F. SCHLETTE, Germáni, s. 55.

³⁵⁹ Ibid., s. 54.

³⁶⁰ srov.: C. LECOUTEUX, Trpaslíci a elfové ve středověku, s. 113, 119. - C. LECOUTEUX, Vily, čarodějnice a vlkodlaci ve středověku, s. 102-103. - Mara. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-15 [cit. 2007-07-26] Dostupný z WWW: http://en.wikipedia.org/wiki/Mara_%28folklore%29.

³⁶¹ V. VONDRÁČEK; F. HOLUB, Fantastické a magické z hlediska psychiatrie, s. 228.

jako knihu napsanou rukou boží, v níž má každý živočich *svůj morální a mystický význam, stejně jako každý kámen a každá bylina (jak dokládají bestiáře, lapidáře a hebáře)*.³⁶² Lidská a zvířecí monstra, tedy i různá koním podobná montážní stvoření se vyskytují na obrazech i v uměleckých textech z té doby a někteří z nich zůstávají dodnes v obecném povědomí, zvláště pak koně okřídlení či jednorozí, tedy Pégas a koni velmi často podobný jednorožec. Lze se však setkat i s neobvyklým zpodoběním koní např. se lvími hlavami chrlicími oheň a s hadími ocasy,³⁶³ jak je zobrazil lombardský iluminista v díle *Historia plantarum* ze 14. stol. Na čtyřech koních – černém, červeném, modrém a žlutém - zde jedou rytíři a každá z oněch hadích hlav právě uštknula člověka. Někdy jsou tedy koně koňmi spíše jen podle jména než podobou.

Ve svém bestiáři inspirované *Fantastické zoologii* uvádí spisovatel Jorge Luis Borges celou řadu takových příkladů: tak čínský *nebeský kuň se podobá bílému psu s černou hlavou. Má masitá křídla a může létat*.³⁶⁴ Drak bývá zase *zobrazován jako tvor s koňskou hlavou, hadím ocasem, velkými křídly na bocích a čtyřmi tlapami, z nichž každá má čtyři drápy*.³⁶⁵ Čínský drak bývá nazýván též drakem koňským; a ze směsi sestávající z hlavy a ocasu západního draka, srsti a morku lva smíšeného s pěnou koně, který právě vyhrál závod lze spolu s psími drápy vyrobit zázračnou mast, jež učiní člověka nepřemožitelným.

V antice neznámou zrůdou byl hipogryf, kříženec koně a gryfa, jejichž spojení uváděl Vergilius (*Iunguntur iam gryphes equis*, křížit koně s gryfy) jako příklad absolutního nesmyslu. Hipogryfa tak stvořil až v 16. století Ludovico Ariosto ve svém eposu *Zuřivý Roland*, kde ho nazývá *křídlatým hřebcem* či *křídlatým klusákem*.³⁶⁶ Jakožto potomek gryfa a klisny měl křídla a pařáty gryfovy (tj. orlí), zatímco tělo koňské:

*Oř nebyl přízrak, klisnou jež se zhlídla
do ptáka noha, zplozen byl v svůj tvar,
otci měl peří podobné, i křídla,
hlavu a zouban, předních nohou spár;
ostatní údy, srst i všecka čidla,
- zván hippogryf – zdědil co matčin dar.*

³⁶² U. ECO (ed.), *Dějiny krásy*, s. 121.

³⁶³ Přesně takto jsou koně se lvími hlavami, dštící dým a síru, popisováni ve Zjevení Janově, o něž se také nepochybně jedná. O jejich ocasech pak Jan doslova uvádí, že mají *hlavy, jimiž škodí*. Více viz kapitola o Novém zákoně.

³⁶⁴ J. L. BORGES, *Fantastická zoologie*, s. 40.

³⁶⁵ *Ibid.*, s. 45.

³⁶⁶ L. ARIOSTO, *Zuřivý Roland*, s. 48, 51.

*V Rífejských horách rodí se ti tvoří,
vzácní však i za ledovými moři.*³⁶⁷

Hipogryf je tedy jakožto kříženec koně a gryfa *obludou či představou druhého řádu*,³⁶⁸ neboť již jeden z rodičů je obludou, ze dvou reálných bytostí vytvořené monstrum.

Výsostným bájným tvorem je naopak jednorožec,³⁶⁹ samotářský a plachý tvor známý ve staré Persii, Číně, středověké evropské heraldice a mystice i v židovské tradici. Ve středověku se věřilo, že skutečně existuje a obecně byl považován za symbol čistoty. Jeho vzhled se v jednotlivých popisech často velmi liší, ale *obvyklým zobrazením tohoto fantastického zvířete je bílý koník se zadními nohama antilopy, kozlím vousem a dlouhým vřetenovitým rohem na čele*.³⁷⁰ Může mít též lví nebo kravský ocas a namísto jediného kopyta má končetiny zakončené paznehty, tj. je sudokopytníkem.

Avšak například Plinius se s touto ustálenou představou výrazně rozchází, když jednorožci připisuje pouze trup podobný koni, dále hlavu jelení, nohy sloní, ocas kančí a ovšem roh uprostřed čela. Ktésiás, řecký historik a lékař, působící na perském dvoře 400 let př. n. l., zase uvádí, že *na území Hinduistánu [dnešní Indie] žijí velmi rychlí divocí oslové s bílou srstí, purpurovou hlavou, modrýma očima a jedním ostrým rohem na čele, který je u kořene bílý, uprostřed černý a na špici červený*.³⁷¹ Tento roh měl prý léčivou a kouzelnou moc a byl proto velice žádaný: věřilo se totiž, že *roh ponořený do vína by zčernal a orosil se krví, kdyby bylo víno otrávené*.³⁷² Proto se z rohů vyráběly číše a poháry na víno. Jelikož se však jednalo o neexistujícího tvora, užívalo se k tomuto účelu rohů nosorožců či narvalů vydávaných za rohy jednorožců. Jan Rojt uvádí, že Tertullianus přirovnával moc jednorožcova rohu *k moci Kristova kříže*.³⁷³

Jednorožec mohl být polapen pannou, která ho neodolatelně vábí a již jedině pokládá hlavu do klína a již se také nechá zkrotle odvést, což je výjev, který byl zachycen na mnoha obrazech³⁷⁴ i tapisériích. J. L. Borges uvádí, že *Leonardo da Vinci*

³⁶⁷ L. ARIOSTO, *Zuřivý Roland*, s. 52.

³⁶⁸ J. L. BORGES, *Fantastická zoologie*, s. 89.

³⁶⁹ Jednorožec, lat. *unicornis*; odvozeno z *unus* – jeden a *cornu* – roh.

³⁷⁰ J. L. BORGES, *Fantastická zoologie*, s. 103.

³⁷¹ J. L. BORGES, *Fantastická zoologie*, s. 101.

³⁷² V. VONDRÁČEK; F. HOLUB, *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*, s. 117.

³⁷³ J. ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, s. 320.

³⁷⁴ Pannu a jednorožce, tradičně reprezentujícího ženskou cudnost, zobrazil například představitel symbolismu Gustav Moreau na obraze *Jednorožec* z roku 1885. Jiné pojetí jednorožce představuje *Triumf Caesarův*, jenž je připisován Jacopovi di Pietro. Výjev na cínem glazované misce z kameniny

připisuje náhlé podlehnutí jednorozce jeho vlastní smyslnosti; ta způsobuje, že zapomíná na svou divokou povahu a uvelebí se na klíně panny,³⁷⁵ což umožňuje lovcům ho polapit. Bezesporu nejvznešenější pannou, jež přilákala jednorozce, je Panna Maria ve výjevu *Zvěstování jako lov na jednorozce*.³⁷⁶ Na jednorozci též někdy jede personifikovaná Čistota (lat. Castias), jedna z Ctností.³⁷⁷

Jinou obdobně vznešenou heraldickou a symbolickou figurou je montážní představa již zmiňovaného létajícího koně Pégasa, do něhož se projíkvala dávná lidská touha po vzletu i letu, po svobodě a volnosti a jehož jménem bylo pojmenováno souhvězdí viditelné na podzimní obloze. Domovem se mu stal v antice vrch Parnas (Parnásos, Parnassos), horský masiv zdvihající se několik kilometrů od Delf, na němž se s oblibou zdržovali i Apollón, Múzy a Dionýsos. Hledali zde inspiraci básníci, jejichž symbolem se Pégasos stal. *Opakem a karikaturou Pégasa je úřední šiml*.³⁷⁸

Kentaury (*centauri*) jsou montážní bytosti s lidským trupem a koňským tělem známí z antické mytologie. Vyskytovali se jak kentaury dobří a mírní, mezi nimiž vynikal moudrý Cheiron, tak i zlí a zlomyslní, přepadávající pocestné; např. kentaur Ness se pokusil unést Hérakleovu manželku.³⁷⁹ Nejen v mytologii však lze nalézt kentaury; naší sluneční soustavě nejbližší hvězda se jmenuje Proxima Centauri a patří do soustavy tří hvězd Alfa Centauri v souhvězdí Kentaura.

Zajímavý popis fantaskního koně pak přináší britský zoolog Karl P. N. Shuker ve své knize *Od létajících žab po okřídlené hady*. Tento vědec se zabývá kryptozoologií, tj. výzkumem záhadných zvířat, jejichž existence ještě nebyla vědecky formálně dokázána; zde uvádí popis podivného bezsrstého modrého koně, spatřeného roku 1860 ve stádě zeber kwagga, následně odchyceného a chovaného v zajetí. Jeho kůže prý byla *hladká a jemná, na dotek jako kaučuk, a velmi hřejivá. ... Barva kůže byla na většině jeho těla modrofialová, hlava byla ale žlutohnědá a velký pruh stejné barvy*

---

z roku 1514 ukazuje bohatě nastrojeného a nauzděného(!) jednorozce v podobě bílého koně, vezoucího na svém hřbetě pokrytém čabroukou císaře spolu s opičkou. Jednorozci zde sice vyrůstá z čela dlouhý roh, namísto kopyt má však nohy zakončeny pěti prsty a zcela mu schází kozí vous, jenž je s ním obvykle spojován.^a Jako heraldická figura se vyskytuje mj. na britském královském znaku coby štítonoš za Skotsko.^b

^a srov.: L. HARRISON, *Horse from Noble Sreeds to Beasts of Burden*, s. 255, 258.

^b M. BUBEN, *Encyklopedie heraldiky*, s. 198.

³⁷⁵ J. L. BORGES, *Fantastická zoologie*, s. 103.

³⁷⁶ J. ROYT, *Slovník biblické ikonografie*, s. 197, 319-320.

³⁷⁷ *Ibid.*, s. 61.

³⁷⁸ V. VONDRÁČEK; F. HOLUB, *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*, s. 114.

³⁷⁹ N. P. OVIDIUS, *Proměny IX*, s. 198-199.

s četnými skvrnami se táhl přes půlku hřbetu. ... Při pozorování z dálky vypadal tento jedinečný kuň, jako by byl vymodelován z nějakého vzácného druhu orientálního modrého mramoru.³⁸⁰ Kuň byl posléze převezen do Británie, avšak jeho konečný osud není znám a zůstává pozapomenut; otázka, zda se jednalo skutečně o koně nebo snad o zebra kwagga s mutantními geny pro tvorbu srsti, tak zůstane patrně navždy nezodpovězena.

5.3. Pohádkoví koně

Koně jsou v pohádkovém světě takřka všudypřítomní a každý se s nimi v dětském věku takto jistě setkal, pokud tedy patřil ke generaci, jíž se dávaly číst – či předčítaly – klasické pohádkové příběhy. Koně bílí, černí, zlatí i stříbrní, dokonce diamantoví, koně chrlicí oheň a nad vítr rychlejší, krásní i ohyzdní, ti všichni se pevně zabydleli v pohádkách různého původu i významu. Není v možnostech této práce je všechny zmínit, proto se soustředíme pouze na tři příběhy umělé a moderního data, kde se s koňmi můžeme setkat.

Koně se kromě těchto klasických pohádek vyskytují i v současné literatuře především v žánru fantasy či podobném. Hrají svou úlohu, jistěže ne klíčovou, ale přesto důležitou, i v umělém mýtu vytvořeném britským lingvistou, znalcem severské mytologie a profesorem angličtiny Johnem Ronaldem Reuelem Tolkienem, jenž zabydlel svoji Středozemi mnoha tvory, od elfů přes čaroděje, trpaslíky a lidi až po obry a demony, ale také orly, draky a samozřejmě koně. Koně Ardy (Země) byli stvořeni podle obrazu Nahara, bílého oře velkého lovce Oromého, jednoho z Valar, Těch s mocí, stázců a vládců Ardy, tj. jakýchsi strážných andělských duchů světa. Jeho potomky bylo rohanské komoňstvo, „knížata koní“, velcí stříbro-šedí dlouhověcí koně, kteří rozuměli lidské řeči a nosili své královské jezdce bez sedel a uzdy jistěji než obyčejní koně, nasedlaní a nauzdění.

I díky filmovému zpracování jsou nyní dobře známy tři knihy nazvané souhrnně *Pán prstenů*, které jsou součástí rozsáhlejší trilogie *Hobit – Pán prstenů – Silmarillion*. V *Hobitovi* i *Pánovi prstenů* se, už vzhledem k povaze příběhu, koně hojně vyskytují jak při rozličných putováních, tak na mnohých bitevních polích. Mají i symbolickou

---

³⁸⁰ K. P. N. SHUKER, *Od létajících žab po okřídlené hady*, s. 59-60.

úlohu, neboť jednotlivé postavy i celé národy vlastní koně odpovídající jejich charakteru a postavení, jež zaujaly na straně dobra či zla.

Rohirové, zvaní též Páni koní, obývající zemi Rohan a mající na své zástavě stříbrného, svobodně běžícího koně v zeleném poli, byli proslulí chovatelé mimořádně rychlých, ušlechtilých koní, jež dával loupit i sám Temný pán Sauron, ztělesněné zlo příběhu. Jeho strašliví služebníci, devět Prstenových přízraků, jezdilo na znetvořených černých koních a na škaredém černém koni vyjel před poslední bitvou i jeho bezejmenný Pobočník. Proti těmto ohyzdným tvorům, jež se mnohdy koním již ani příliš nepodobali, stáli rohirští koně v čele se Stínovlasem (Shadowfax), pánem komoňstva, posledním ze svobodných koní a jediným, který se uvolil nosit na svém hřbetě jezdce nepocházejícího z královského rodu, Mithrandira, jinak řečeného Gandalf Bílý či Olórin, jednoho z Istari (Čarodějů), hlavního hybatele činů Třetího věku a nejmocnějšího ze Sauronových protivníků.

Jak vidno, i Tolkien dodržoval tradiční dělicí linii bílí–černí koně, a to dosti důsledně; na bílých koních jezdili sliční elfové, na černých strašliví démoni; smrtelní lidé pak sedlali všechno možné, od poníků po velké koně všech barev, ale nikoliv černé. Černých koní jim ostatně moc nezbylo, neboť když ti se narodili, byli chovatelům velmi často loupeni Sauronovými přísluhovači, kteří v nich nacházeli zvláštní zálibu.

Ze smrtelných lidí Třetího věku, kdy se Tolkienova sága sedlal Aragorn, pozdější král Gondorské říše, koně jménem Hasufel; z koní družiny Společenstva byl znám ještě původem rohirský kůň Arod lesního elfa Legolase, který spolu s ním nosil i trpaslíka Gimliho. Koně Aragornových severských příbuzných, Dúnadanů, nebyli přímo jmenováni, avšak je zmiňována jejich statečnost při vstupu na Stezky Mrtvých, na něž se neodvažovali ani lidé.

Jiné dva národy, a sice hobiti (půlčící) a trpaslíci, byly příliš malého vzrůstu, než aby jezdili na velkých koních a užívaly proto jak k práci, tak k jízdě poníky. Poníka o něco většího, Tlustého hoška (Fatty Lumpkin), sedlal rovněž Tom Bombadil, nazývaný Nejstarší a bez otce. Další poníci vyskytující se v tomto příběhu dostali tak poetická jména jako Ostré ouško (Sharp-ears), Bystrý nos (Wise-nose), Oháňka (Swish-tail), Grošek (Bumpkin), Punčoška (White-socks) a Vilík (Bill).³⁸¹ Dokonce i hostinec v Hůrce, vesnici, již obývali jak hobiti, tak Velcí lidé, se jmenoval U skákavého poníka.³⁸²

---

³⁸¹ J. R. R. TOLKIEN, Společenstvo prstenu, s. 140.

³⁸² Ibid., s. 145.

Jiný autor, Clive Staples Lewis, blízký Tolkienův přítel, a tvůrce sedmidílných *Letopisů Narnie (The Chronicles of Narnia)* pojmenoval třetí díl *Kůň a jeho chlapec*. V příběhu se vydává na cestu zvláštní čtveřice; chlapec Šasta (později nazývaný Kor) na grošovaném válečném hřebci Brí (Bree) a dívka Aravis na jezdecké klisně Hwin spolu prchají z Kalormenu do Narnie, tajemné země na severu, již střeží moudrý lev Aslan. A skutečně prchají všichni čtyři, neboť koně jsou mluvící a byli jako hřibata uneseni ze své rodné Narnie k službě lidem, kteří o jejich schopnostech nemají ani tušení. Všichni po rozličných peripetiích nakonec šťastně dosáhnou svého cíle, kde je však čekají i mnohá překvapení bezmála společenského charakteru - tak například na mluvících koních se zde nejezdí, nebo jen v případě války. Mluvící koně jsou lidem zcela rovnocenné svobodné bytosti, jak vysvětluje Brí, když říká Aravis, že si nemůže svou klisnu přivlastňovat, neboť *...nemůže být Hwin tvým koněm. Stejně tak se dá říct, že ty jsi jejím člověkem.*³⁸³

Kouzelnými tvory podobnými koním zabydlela svůj příběh o kouzelníkovi Harrym Potterovi i Joanne K. Rowlingová. Vyskytují se zde kromě jednorožců a hipogryfů i testrálové, vychrtlí černí koně s velkými blanitými křídly a téměř dračí hlavou, ve které žhnou velké bílé oči bez zřítelnic.³⁸⁴ Tahají přibližně stovku kočárů odvázejících každý rok studenty bradavické Školy čar a kouzel z nádraží na hrad, živí se syrovým masem a obvykle jsou neviditelní; spatřit je může jen ten, *kdo někdy viděl smrt,*³⁸⁵ tj. na vlastní oči někoho zemřít. Testrálové tedy přináležejí do kategorie temných stvoření, spojených se smrtí, a to přestože sami smrt nevyvolávají ani nepřinášejí neštěstí; jejich provázání se smrtí – či zasněním je přesto velmi těsné.

5.4. Islám

Je okrášlena pro lidi láska vášnivá k ženám, k synům, k nahromaděným kintárům zlata a stříbra, k čistokrevným koním, ke stádům i k polím

---

³⁸³ C. S. LEWIS, *Kůň a jeho chlapec*, s. 40.

³⁸⁴ Nabízí se zde určitá podobnost s podobou koně (či spíše pouhé jeho hlavy) na obrazech Johanna Hienricha Füssliho; kůň zde má stejně přízračně vypoulené bílé oči, jak bylo popsáno výše. Jelikož jde o známá díla, můžeme předpokládat, že je s nimi autorka obeznámena, úvaha nakolik se jimi snad inspirovala však zůstává předmětem čiré spekulace.

³⁸⁵ J. K. ROWLINGOVÁ, *Harry Potter a Fénixův řád*, s. 414.

*obděláným. To vše je však jen užívání života pozemského, zatímco u Boha je útočiště nejkrásnější.*³⁸⁶

3 :14

Legenda uvádí, že Abrahámův syn a Izákův bratr Izmael, mýtický praotec dvanácti arabských kmenů, chytil březí klisnu. Klisna se brzy ohřebila a Izmael jejího potomka – hřebce – později použil k úzké příbuzenské plemenitbě, kterou následně upevnil vlastnosti potomstva. Samu klisnu nazval Kuhaylan, tj. černou antilopou, a ta se pak stala zakladatelkou celé linie existující dodnes. Potomci klisny Kuhaylan se prý dostali i do stájí krále Šalomouna a zušlechtili místní chov,³⁸⁷ Šalomoun ovšem koňmi spíše obchodoval a nechával si pouze některé z nich k reprezentaci.

Abrahám a jeho synové žili přibližně v době amorejského krále Chamurapiho, tj. v 18.století př.n.l., kdy se také zřejmě poprvé objevuje v Arábii chov koní, byť velmi nesměle. Jaromír Dušek uvádí, že stejně jako Izraelité ani Arabové o chov koní dlouho neprojevovali přílišný zájem a že *když ve 4. století n. l. poslal římský císař arabskému vládci 200 kapadockých koní, byli tito koně v Arábii velmi vzácní.*³⁸⁸ K rozvoji chovu přispěl teprve prorok Mohamed,³⁸⁹ když nátlakem prosadil koně do religiózního kultu a rovněž významně zvýšil jezdcům podíl na kořisti. O svém velkém vítězství u Bederu prohlásil, že mu při něm bylo nápomocno tři tisíce andělů vedených archandělem Gabrielem, jedoucím na bílém koni jménem Hiazum.³⁹⁰ Normou se proto stalo, že *kůň je vedle člověka nejkrásnější tvor, nejkrásnější lidskou činností je chov koní, největším potěšením je jízda na koni, nejlepší prací je ošetřování a krmení koní atd.*³⁹¹

Základ chovu byl položen, když Mohamed se svými stoupenci přechal 6. 7. 622 před pronásledováním z Mekky do Medíny. Údajně použil k tomuto účelu stáda sta klisen, z nichž cíle dosáhlo jen pět, zatímco ostatní cestu nevydržely. Jiná verze říká, že pouze pět klisen dokázalo odolat vodě a vrátilo se žíznivých od napajedla, když Mohamed vydal rozkaz k útoku, aby tak vyzkoušel jejich poslušnost. Těchto pět klisen Mohamedových, nazývaných souhrnně *Al Kham al-Rasul Allah*, všech pět proroka

³⁸⁶ Korán XCV 3 : 14.

³⁸⁷ L. DOBRORUKA; H. KHOLOVÁ, Zkrocený vládce stepi, s. 90.

³⁸⁸ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 78.

³⁸⁹ Mohamed byl původně kupcem, který vytvořil nové náboženství kombinací různých kultů, přičemž využil jak staroarabského přírodního náboženství, tak křesťanství, judaismus i hafinství a přejal též starobyrou svatyni Kaaba v Mekce.

³⁹⁰ M. O. HOWEY, The Horse in Magic and Myth, s. 28.

³⁹¹ J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 78.

Alláhova, pak založilo pět linií čistokrevných arabských koní, kteří posléze opanovali i evropské chovy, ačkoli původově nejčistší a nejkvalitnější jádro chovu vždy zůstávalo neprodejné. První významný import arabských koní do Evropy proběhl v období křížových výprav. *Po několik století pak arabské chovy dominovaly v širokém mezinárodním měřítku a orientální koně se stali ozdobou panovnických hřebčínů.*³⁹²

Zdejší chov se ovšem od evropských chovů odlišoval v mnoha ohledech. Arabové kvalitní koně nepouštěli na pastvu, ale chovali je u stanu a mnohdy i uvnitř; také je krmili z ruky, neboť arabské úsloví prý říká, že *každé zrnko ječmene, které dáš svému koni, Alláh zaznamenává do knihy dobrých skutků.*³⁹³ Rodokmeny svých koní znali nazpaměť a na rozdíl od evropských rytířů jezdili raději na klisnách, nikoli na hřebcích, neboť je považovali za skromnější, lépe přizpůsobené výkyvům teplot a nedostatku potravy. Také prý jezdce neprozrazovaly ržáním. Naopak beduíňští Arabové měli zálibu v hřebcích při cestování i v boji.

5.4.1. Korán

Muhammad si záhy uvědomil nesmírnou cenu koně a vtělil proto četné pokyny o hodnocení a chovu koní i do posvátné knihy islámu, do Koránu. Kůň se stal významným činitelem v arabských výbojích, které započaly už za Muhammada a plně se rozvinuly při znovusjednocení Arábie po Muhammadově smrti roku 632, kdy vládl chalíf Abú Bakr, jenž ihned zahájil válku proti Byzanci a Persii. Kolem roku 640 dobyli Arabové celou Sýrii a Palestinu, o dva roky později Egypt a kolem roku 651 Írán. Vítězství jim přinesla hlavně nová bojová taktika založená na rychlosti a ovladatelnosti jejich nesmírně vytrvalých koní.

V hipologické i naučně-populární literatuře se opakovaně hovoří o významu koní pro šíření islámu a především o významu, který koním přisoudil dle Mohameda sám Alláh přímo v Koránu. Uvádějí se zmínky o existenci tzv. súr koním i celé citace, jež znějí mnohdy velmi poeticky, např. tato:

*Při pádících, odfrkujících,
jiskry vykřesávajících,*

³⁹² J. DUŠEK, Kůň ve službách člověka, s. 78.

³⁹³ L. DOBRORUKA; H. KHOLOVÁ, Zkrocený vládce stepi, s. 90.

*za jitra se vynořujících,
oblaka prachu v něm zviřujících
a do středu tlupy vtrhujících!*³⁹⁴

Tato slova, v nichž Mohamed přísahá při jakýchsi nejmenovaných bytostech, jsou velmi často vztahována právě ke koním (*při ořích pádících, odfrkujících ... atd.*). Všechna přídavná jména jsou však zde v ženském rodě; arabští komentátoři je obvykle vztahují ke klisnám, ale rovněž k velbloudicím; novější výklady pak hovoří dokonce o andělech.³⁹⁵

Jisté je, že si Mohamed uvědomoval vojenský význam koně nepochybně uvědomoval, přes veškeré úsilí jsme však zmíněné súry koním ani tolikrát opakované citace nenalezli. Je možné, že se jedná o beduínská úsloví, jež nejsou v Koránu přímo obsažena, avšak traduje se, že je Mohamed vyřkl. Pokud snad ani toto není pravda, alespoň výše uvedené demonstruje evropskou – romantizující - představu o vztahu Arabů ke koním.

5.5. Křesťanství

Křesťanství význam koně přehodnotilo v symbol pýchy a marnivé světské vlády, v renesanci pak v symbol žádostivosti. Pýcha či Zpupnost (lat. Superbia) má jakožto jedna ze sedmi smrtelných hříchů své pevné místo v alegorickém cyklu Ctností a Neřestí a bývá považována dokonce počátek nectností vůbec, kořen všeho zla. Její zosobnění zpravidla představuje muž padající z koně či věže,³⁹⁶ může ji ale představovat i žena s netopyřímí křídly třímající v rukou pohár a žezlo, jedoucí na koni či na lvu.³⁹⁷ Na černém koni a s hadem na prsou pak jede nahá žena ztělesňující smilstvo (lat. Luxuria),³⁹⁸ zatímco atributem jejího protikladu Mírnosti (lat.

---

³⁹⁴ Korán XVI 100 : 1-5.

³⁹⁵ I. HRBEK, in.: Korán, s. 632.

³⁹⁶ srov.: J. BALEKA, Výtvarné umění, s. 63. - J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 62.

³⁹⁷ V případě, že se jedná o alegorii Lenosti (lat. Acedia), jede spící muž nebo žena na oslu, na němž jede i žena zosobňující Nestálost (lat. Inconstanina).^a

^a J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 62.

³⁹⁸ J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 62.

Temperantia), jedné ze čtyř kardinálních ctností, je naopak uzda. *Obvykle ji drží v ruce, ale někdy má udidlo v ústech.*³⁹⁹ Může mít i ostruhy.⁴⁰⁰

Podle této zvyklosti zobrazovat Pýchu jako muže padajícího z koně se rozšířilo i zpodobování sv. Pavla z Tarsu,⁴⁰¹ jak padá z koně na cestě do Damašku. Pavel tam putoval, aby získal zplnomocnění k zatýkání křesťanů, avšak byl oslepen náhlým světlem z nebes a oslovil ho Hlas boží. Je zobrazován ležící pod koněm,⁴⁰² zatímco se mu jeho průvodci pokoušejí pomoci nebo zvládnout vzpínajícího se koně.⁴⁰³

Někdy však církev tohoto spojení koně se slávou a mocí naopak využívala, což je zřejmé např. z ženských postav ztělesňujících Čtyři části světa, objevujících se v protireformačním umění jako připomínka celosvětového rozšíření křesťanstva. Evropa je zde zpodobena jako královna světa s korunou na hlavě, žezlem v ruce a koněm po boku; kůň a zbraně zde symbolizují její svrchovanost ve válce.⁴⁰⁴ S koněm je spojován i císař Hérakleitos, jenž bývá někdy zobrazován jak vjíždí na koni s ostatkem pravého kříže do Jeruzaléma. Avšak vzhledem k tomu, že byl při tomto triumfálním vstupu zadržen andělem a vyzván, aby se pokořil, je obvyklejší jeho zpodobení jakožto pěšího chodce či jezdce na oslu.⁴⁰⁵

Koně však mohou být i vražedným nástrojem. Tak koňmi byl roztrhán Hippolytos,⁴⁰⁶ legendární římský voják, jenž se obrátil na křesťanství. *Odmítl zřici se své nové víry a zemřel roztrhán divokými koňmi.*⁴⁰⁷ Je zobrazován ležící na zemi, s každou nohou přivázanou k ocasu vzpínajícího se koně.

Kůň někdy také zastupuje příšeru, neboť ryba, která pozřela Jonáše poté, co zběhl od svého poslání zvěstovat pohanům slovo boží, byla v raně křesťanské ikonografii zpodobována někdy také jako velká mořská obluda, delfin a rovněž mořský

---

³⁹⁹ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 277.

⁴⁰⁰ J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 60.

⁴⁰¹ Narozen v Tarsu v Malé Asii, pocházel z židovské rodiny, avšak po otci zdědil římské občanství. Po svém obrácení na víru se stal apoštolem a hlásal evangelium pohanskému světu.^a

^a J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 341.

⁴⁰² Takto ho zpodobil např. Caravaggio na obraze *Obrácení sv. Pavla*, pocházejícím z r. 1601. Pod strakatým koněm leží na zádech Pavel v římské zbroji a s rukama vzpínanýma k nebi, pod sebou rudý plášť; jiný muž přidržuje koně, jenž se však neplaší, nýbrž pouze se skloněnou šíjí nakročuje kupředu.

⁴⁰³ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 341-342.

⁴⁰⁴ *Ibid.*, s. 102.

⁴⁰⁵ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 373.

⁴⁰⁶ Tento křesťanský svatý je stejného jména jako antický Hippolytos, rovněž usmrcený koňmi.

⁴⁰⁷ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 160-161.

kůň.⁴⁰⁸ Kůň také rovněž nosí smrt, následek dědičného hříchu, jež je někdy zobrazována jako lovec s mečem,⁴⁰⁹ jindy na vyhublém koni.

Navzdory této spíše nelichotivé symbolice se však zachovaly i původní významy koně-ochránce a posla víry; přičemž kůň i zde stále v jistém smyslu odkazuje na slunce a sluneční vozy. Eliáš, židovský prorok, vystoupil na nebesa v ohnivém voze taženém ohnivými koňmi, jenž pro něj Hospodin seslal, když kráčet s Eliseem (Elíšou) z Gilgálu, což je zachyceno v *2. knize královské: a aj, vůz ohnivý a koni ohniví rozdělili je na různě. I vstoupil Eliáš u vichru do nebe.*⁴¹⁰ Stal se předobrazem nanebevstoupivšího Krista a Eliseus nazval Eliáše Vozatajem Izraele.⁴¹¹ S koňmi jsou rovněž spojováni někteří andělé. V *2. knize Makabejských* se staví v bitvě Izraelitů se Syřany do čela židovského vojska *pět nádherných mužů*, tj. andělů⁴¹² na koních se zlatými uzdami⁴¹³ a podobné pomoci se dostává i Hebrejcům. Archanděla Michaela pak zobrazuje východní ikonografie ve zbroji a s plamenným mečem jako vůdce nebeského vojska, někdy jedoucího na koni.⁴¹⁴ Říká se také, že během obléhání Antiochu Turky byla spatřena *ohromná armáda bojovníků na bílých koních, v bílé zbroji a šatu, kteří bojovali na straně křesťanů. Ti poté zmizeli a má se za to, že se jednalo o anděly a duše svatých poslaných Bohem na pomoc křesťanům.*⁴¹⁵ Rovněž apoštol sv. Jakub, bratr sv. Jana Evangelisty, jenž vystupuje ve španělských legendách jako „Maurobijec“ (špaň. Matamoros), se podle jedné z těchto legend zjevil na bílém koni králi Ramirezovi Kastilskému a přislíbil mu pomoc v bitvě o Clavijo kol. roku 930. Slib dodržel, objevil se na koni v čele vojska a vítězně je vedl do útoku.⁴¹⁶

V *2. knize Makabejských* se také popisuje, jak král Seleuk zatoužil po pokladu jeruzalémského chrámu a vyslal svého správce Héliodóra, aby ho pro něj získal. Když však tento vtrhl s biřící do chrámu, zjevil se jim skvostně vystrojený kůň se strašlivým

---

⁴⁰⁸ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 201, 285.

⁴⁰⁹ Zj 6,8 BK.

⁴¹⁰ 2 Kr 2,1-2 BK; ekumenický překlad zní: *A hle, ohnivý vůz s ohnivými koňmi je od sebe odloučil a Eliáš vystupoval ve vichru do nebe.*

⁴¹¹ J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 74-75.

⁴¹² Biblickým božím poslem byl anděl (lat. *angelus*, řec. *angelos* - posel, vyslanec; hebr. *mal'ach /malachim* - posel; andělé jsou též hebr. nazýváni *elohim*, tj. *benej ha elohim* - andělé, synové boží). Anděl převyšoval ostatní viditelné bytosti svou dokonalostí a představoval zosobnění dobrých sil; mohl ho však spatřit pouze člověk čistého srdce. V křesťanské mytologii tvoří andělé boží vojsko a slouží Kristu.^a

^a srov.: J. BALEKA, Výtvarné umění, s. 19. – M. BUBEN, Encyklopedie heraldiky, s. 43. – J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 16-17.

⁴¹³ 2 Mak 10,29-31.

⁴¹⁴ J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 17.

⁴¹⁵ M. O. HOWEY, *The Horse in Magic and Myth*, s. 28-29.

⁴¹⁶ 2 Mak 3,25-26.

jezdcem ve zlaté zbroji, přičemž kůň Héliodóra bil předními kopyty,⁴¹⁷ načež byl ještě zbičován dvěma anděly. Scéna Vyhnání Héliodóra z chrámu byla často zobrazována, ať již Raffaelem či Eugènem Delacroixem.

Rovněž Klanění tří králů (mágů, mudrců) právě narozenému Kristu zdomácnělo v lidové tvorbě v podobě předvánočním stavění jesliček, avšak jejich pouť za zářící hvězdou tvořila někdy celý cyklus. Po obvyklém výjevu Jízdy tří králů z Jeruzaléma do Betléma se vzácně objevuje i epizoda se *zastávkou a zkrocením splašeného koně na vrcholu Kalvárie*.⁴¹⁸ Ve středověku se objevují různé varianty Klanění, z nichž nejobvyklejší je ta, při níž se klaní nejstarší z králů, zatímco ostatní sedí v sedlech koní. Někdy se také klaní všichni a koně jim drží sluhové.^{419 420}

Obecně je pak v křesťanství kůň – a zvláště bílý kůň, v odkazu na původní sluneční a světelný význam - symbolem vítězné víry a rychlého běhu života, zatímco červený kůň symbolizuje vtělení Krista mezi koňmi jiného zbarvení.⁴²¹ Jako světci jedoucí na koních jsou pak zobrazováni Eustach, Hubert, Jiří a Martin.

5.5.1. Svátí na koních

S koňmi jsou obyčejně spojováni světci mající nějakou souvislost s lovem či bojem, což jsou činnosti, u nichž se kůň, jak již bylo mnohokrát řečeno, jaksí předpokládá. Jedná se především o následující (a na konci předchozí kapitoly zmíněné) čtyři světce, přičemž sv. Jiří a sv. Eustach patří též mezi tzv. čtrnáct pomocníků v nouzi, tj. čtrnáct křesťanských světců, jež podle legendy nikdy neodeprou pomoc těm, co se jich dovolávají.⁴²² Sv. Jiří a sv. Martin pak patří k nejznámějším světcům vůbec.

Sv. Eustach (Eustachus), který zemřel r. 118, byl legendárním křesťanským mučedníkem a předtím důstojníkem Trajánova vojska. K jeho konverzi došlo, když

---

⁴¹⁷ J. ROYT, Slovník biblické ikonografie, s. 81.

⁴¹⁸ Ibid., s. 110.

⁴¹⁹ Ibid., s. 113.

⁴²⁰ Takovéto klanění zpodobil např. Gentile de Fabriano. Na jeho *Klanění tří králů* z roku 1423 poklekají králové před Marií chovající Krista, zatímco jejich zlatem vyšňořené koně drží služebníci, spolu s dalšími jezdeckými koňmi jejich doprovodu. Vůbec se zde seběhl veliký zástup, ať již osob náležejících k družině či zvědavců, což není dost dobře možné rozlišit. V pozadí pak putuje veliké množství jezdců do opevněného města na obzoru, což jsou patrně sami králové ještě před vstupem do Betléma, neboť tři jezdci mají zlaté svatozáře stejně, jako ve předu králové poklekající.

⁴²¹ J. BALEKA, Výtvarné umění, s. 72.

⁴²² Ibid., s. 71-72.

potkal na lovu bílého jelena se zářícím krucifixem mezi parohy. Stal se patronem lovců a býval zobrazován jako římský voják v brnění⁴²³ nebo v brnění středověkého rytíře,⁴²⁴ jedoucí na koni; během renesance však začal být vytlačován zpodoběním sv. Huberta.⁴²⁵ Sv. Eustacha zpodobil např. Albrecht Dürer, jenž ho zobrazil ve chvíli konverze, klečícího vedle svého koně a obklopeného loveckými psy.⁴²⁶

Sv. Hubert, jenž zemřel r. 727, byl biskup; původně se jednalo o mladíka se světskými zálibami, propadlému především lovu. Když lovil na Velký pátek, setkal se s bílým jelenem s krucifixem v paroží a následovalo jeho obrácení na křesťanství. Jedná se v podstatě o stejný příběh jako v případě Eustacha a bývá většinou obtížné je rozlišit. Hubert je však na rozdíl od něj oděn do biskupských rouch či vyjíždí jako lovec; jeho atributem jelen s krucifixem. Jako svatý ochránce lovců drží lovecký roh a na rozdíl od Eustacha se vyskytuje pouze v severoevropském umění a to ještě jen od 16. stol.⁴²⁷

Sv. Martin z Toursu, žijící asi v letech 315 – 397, se narodil v Panonii, nynějším Maďarsku, a stal se kol. r. 370 biskupem v Toursu a zakladatelem prvních klášterů ve Francii. Oblečen bývá buď jako biskup či jako římský voják s pláštěm, který se chystá rozetnout mečem, s čímž souvisí příběh o jeho milosrdném skutku, zobrazovaný jako výjev nazvaný Martin dělí svůj plášť. Martin totiž vstoupil do římského vojska a sloužil v Galii, kde jednou v zimě daroval polovinu svého vojenského pláště zimou zkřehlému žebrákovi; té noci se mu pak zdálo, že k němu přišel Kristus oděný do kusu onoho darovaného pláště. Světec je obvykle zobrazován na koni, jak právě roztíná svůj plášť.⁴²⁸

Sv. Jiří, původně římský voják pocházející patrně z Kapadocie v Malé Asii, dnes patří mezi nejznámější mučedníky, ačkoliv jeho obliba počíná teprve 13. stoletím. Je patronem mnoha zemí, mj. Anglie, Černé hory, Kanady, Katalánska a Řecka, i měst, především Benátek, ale také mnoha profesí, zejména horníků, sedlárů, kovářů a rolníků, ale také rytířských řádů. Podle legend se Jiří narodil v křesťanské rodině kolem roku 270 n.l. v Palestině a po vzoru svého otce vstoupil do armády. Sloužil v Nikomédii jako člen osobní stráže římského císaře Diokleciána, který ho dal později kvůli jeho křesťanské víře, již se odmítl vzdát, mučit a popravit.

---

⁴²³ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 102, 132.

⁴²⁴ Ibid., s. 132.

⁴²⁵ Ibid., s. 132, 167.

⁴²⁶ L. HARRISON, Horse from Noble Sreeds to Beasts of Burden, s. 252.

⁴²⁷ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 166-167.

⁴²⁸ Ibid., s. 265.

V příběhu o sv. Jiřím a drakovi je klíčem k celému příběhu právě drak, jenž pro prvotní křesťany symbolizoval pohanství. Sv. Jiří totiž podle legendy zachránil královskou dceru, jež měla být obětována drakovi v náhradu za vodu, kterou celé město citelně postrádalo; vděční občané se poté vzdali pohanství. Obrácení nějaké pohanské země na víru bylo zobrazováno právě takto, jako zabití draka kopím, přičemž dívka zde představovala personifikované město. Kůň Jiřího je bílý, neboť je symbolem čistoty. Jiřího zabíjejícího draka ztvárnil svým nezaměnitelným stylem např. Paolo Ucello na obraze *Sv. Jiří s drakem* z r. 1456. Rytíř v plné zbroji, avšak nikoli na obrněném koni, zde právě zasáhl draka dlouhým kopím; kůň je, jak jinak, bílý, opatřený rudou čabrákou i nauzděním.

5.5.2. Bible

*Jeho koně jsou hbitější než levharti,
dravější než vlci za večera;
jeho jezdci uhánějí tryskem, jeho jízda se zdaleka žene,
letí jako orlice, jež spěchá za kořistí .^{429 430}*

Abk 1,8

5.5.2.1. Starý zákon

---

⁴²⁹ *Koni jeho rychlejší budou než rysové, a lítější nad vlky večerní; veliké množství bude jezdců jeho, kteřížto jezdci jeho zdaleka přijedou, a přiletí jako orlice, kteráž chvátá na pastvu.*^a

^a Abk 1,8; BK.

⁴³⁰ V citacích Bible užíváme v celém textu kralického překladu pro jeho básnivý jazyk, přičemž v některých případech uvádíme pod čarou i jejich ekumenický překlad pro srovnání. Zde jedinkrát je tomu naopak a užíváme ekumenického překladu přímo v textu, neboť i předcházející citát z Koránu uvozující celý oddíl o islámu byl mladšího data a v méně archaickém stylu. Napříště již budou veškeré citace kralickou češtinou, tzv. bibličtinou.

Koně se ve *Starém zákoně* vyskytují relativně často⁴³¹ při různých příležitostech. Bývá zmiňována jejich udatnost v boji, většinou jsou však pouze uváděni ve výčtu zbraní vedle vozů a bojovníků, či víceméně jako živý inventář spolu s mezky a ostatním dobyt看em. Přesto obsahuje *Starý zákon* i velmi poeticky znějící pasáže, v nichž kůň náhle vystupuje jako zvíře hodné obdivu a úcty. Ostatně i při onom „pouhém“ výčtu zbraní představují koně zbraň velmi hroživou – pokud ovšem nezasáhne Hospodin, jako v případech egyptských koní a vozů, které pohltilo moře.

Jaromír Dušek uvádí, že u *Izraelitů byl chov koní zakázán* a že *chycené koně dokonce zabíjeli*,⁴³² přičemž teprve král David tento přístup ke koním změnil, když některé z koní přece jenom ušetřil a ponechal si je. Jeho syn Šalomoun pak jejich chov výrazně podporoval. Koně dostával darem spolu s dalšími cennými věcmi jako zlato, stříbro, zbroj a balzámy; přičemž koně pocházeli především z Egypta, odkud byli prý hojně vyváženi i do jiných zemí. V Šalomounových stájích tak stálo podle *1. knihy královské* čtyřicet tisíc koní do zápřahu a dvanáct tisíc koní jezdeckých, o něž pečovali jmenovaní správci.⁴³³ *2. kniha královská* pak líčí, jak judský král Joas (Jóšiáš) prováděl v zemi reformy v duchu příkazů Hospodina, přičemž dal odstranit i koně, které darovali judští králové k počtě slunce a spálit jeho sluneční vozy.⁴³⁴

Za všechna četná místa ve *Starém zákoně*, v nichž se vyskytuje kůň, pak zmiňujeme alespoň Zachariáše, jednoho z tzv. menších proroků, který popisuje koncem 6. stol. př. n. l. svá vidění zvědů na koních, kteří přinášejí Hospodinovi zprávy o Siónu. Spatřil muže na ryzáku a *za ním pak koně ryzí, strakaté a bílé*. Anděl Zachariášovi

⁴³¹ srov.: Gn 47,17; 49,17; Ex 9,3; 14,9.23; 15,1.19.21; Dt 11,4; 17,16; 20,1; Joz 11,4.6.9; 24,6; Sd 5,22; 2S 8,4; 10,18; 15,1; 1Kr 1,5; 4,26.28; (5,6.8); 9,19; 10,25-26.28-29; 18,5; 20,1.20-21.25; 22,4; 2Kr 2,11; 3,7; 5,9; 6,14-15.17; 7,6-7.10.13-14; 9,18-19.33; 10,2; 14,20; 18,23; 23,11; 1Pa 18,4; 19,6-7.18; 2Pa 1,14.16-17; 8,6; 9,24-25.28; Ezd 2,66; Est 6,8-11; 8,14; Jb 39,18-25; Ž 20,8; 32,9; 33,17; 76,7; 147,10; Př 21,31; 26,3; 30,31; Kaz 10,7; Iz 2,7; 5,28; 22,6; 30,16; 31,1.3; 36,8; 43,17; 63,13; 66,20; Jr 4,13; 6,23; 8,6.16; 12,5; 17,25; 22,4; 46,4.9; 50,37.42; 51,21; Ez 17,15; 23,6.12.23; 26,7.10-11; 27,14; 38,4.15; 39,20; Oz 1,7; Jl 2,4; Am 2,15; 4,10; 6,12; Mi 1,13; 5,9; Na 3,2; Abk 1,8; 3,8.15; Ag 2,22; Za 1,8.10; 6,13.6-7; 9,10; 10,3.5; 12,4; 14,15.20.

⁴³² J. DUŠEK, *Kůň ve službách člověka*, s. 79.

⁴³³ *Měl také Šalomoun čtyřicet tisíc koní na stání k vozům svým a dvanácte tisíc jízdních. ... A tak opatrovali ti úředníci krále Šalomouna i všechny, kteříž přicházeli ... nedopouštějíce, aby v čem nedostatek býti měl. Ječmene také a slámy pro koně a pro mezky dodávali k tomu místu, kdež byl král, jedenkaždý, jak mu uloženo bylo. ... všickni obyvatelé země ... přinášeli [Šalomounovi] jedenkaždý dary své, nádoby totiž stříbrné a nádoby zlaté, roucha a zbroj, i vonné věci, koně a mezky, a to každého roku; tak nashromáždil Šalomoun vozů a jezdců; a měl tisíc a čtyři sta vozů a dvanácte tisíc jezdců, kteréž rozsadil v městech vozů, něco pak při sobě nechal v Jeruzalémě. ... Přivodili také Šalomounovi koně z Egypta a koupě rozličné, nebo kupci královští brávali koupě rozličné za slušnou mzdu; A vodívali spřež vozníků z Egypta za šest set lotů stříbra, koně pak jednoho za sto a padesáte; a tak všechněm králům Hetejským a králům Syrským oni dodávali.*^a

^a 1Kr 4,26-28; 10,24-26; 10,28-29 BK.

⁴³⁴ 2 Kr 23,11.

vysvětluje, že byli posláni Hospodinem, aby vydali svědectví o stavu země, aby ji zchodili. Oni pak říkají: *Zchodili sme zemi, a aj, všecka země bezpečně bydlí, a pokoje užívá.*⁴³⁵ Zachariáš je pak spatří ještě jednou v podobě čtyř nebeských spřežení:

Potom opět pozdvihna očí svých viděl sem, a aj, čtyři vozové vycházeli z prostředku dvou hor; hory pak ty byly hory ocelivé. V prvním voze byli koně ryzí, a v druhém voze byli koni vraní; V voze pak třetím koni bílí, a v voze čtvrtém koni strakatí a hnědí. Tedy odpovídaje řekl sem anjelu, kterýž mluvil se mnou: Co tyto věci jsou, pane můj? I odpověděl anjel ten a řekl mi: To jsou čtyři větrové nebeští, vycházející odtud, kdež stáli před Panovníkem vší země. Koni pak ti vraní zapřažení vycházejí do země půlnoční, a bílí vycházejí za nimi, strakatí pak vycházejí do země polední. Hnědí také vyšedše chtěli jíti, aby zchodili zemi; pročez řekl: Jděte, zchoďte zemi! I zchodili zemi.^{436 437}

5.5.2.2. Nový zákon

V Novém zákoně se koně naopak neobjevují vůbec, a to s jedinou výjimkou, již představuje závěrečné *Zjevení Janovo*, nastiňující konec světa a boží soud. Zde se koně naopak vyskytují hojně, v mnoha barvách i podobách a na jednom z nich se objevuje sám Kristus; nejedná se již o Krista pokorného, vstupujícího do Jeruzaléma na oslátku, nýbrž o Krista vítězného a vládnoucího.

V novozákonním *Zjevení Janově* z konce 1. stol., tj. *Apokalypse* (řec. zjevení), dostala své literární vyjádření víra prvotních křesťanů v blízký druhý příchod Kristův. Jedná se o alegorickou předpověď zkázy zlých sil, porážení Satana a nastolení Kristova království na zemi, tzv. nového Jeruzaléma. Snad nejznámějším výjevem z celé Apokalypsy jsou čtyři útočící jezdcí. Po rozlomení první pečeti ze sedmi přichází Dobyvatel třímající luk, jemuž anděl vkládá na hlavu věnec. Tento jezdec na bílém koni

---

⁴³⁵ Za 1,8-10 BK.

⁴³⁶ Ibid. 6,1-7 BK.

⁴³⁷ Pro porovnání uvádíme též ekumenický překlad, protože se v některých detailech značně odlišuje od kralického:

V noci jsem viděl, hle, muž sedí na ryzáku, stojí mezi myrtovím v hlubině a za ním koně ryzí, plaví a bílí. ... To jsou ti, které vyslal Hospodin, aby procházeli zemí. ... Procházeli jsme zemí a celá země si poklidně bydlí. ... Znovu jsem se rozhlédl a vidím, hle, mezi dvěma horami vyjíždějí čtyři vozy. Ty hory byly měděné. V prvním voze byli zapřažení ryzáci, v druhém vraníci, v třetím bělouši a ve čtvrtém grošáci, statní koně. Obrátil jsem se na posla, který se mnou mluvil, a otázel jsem se ho: „Co to znamená, můj pane?“ Posel odpověděl a řekl mi: „To vycházejí čtyři nebeští duchové, kteří stojí před Pánem celé země.“ Vraníci vyjíždějí do severní země. Po nich vyrazili bělouši, zatímco grošáci vyjeli do země jižní. Ti statní koně tedy vyrazili ve snaze projet křížem krázem zemi, neboť posel řekl: „Projeďte zemi křížem krázem.“ I projížděli zemí.

symbolizoval pro středověk Krista a církve.⁴³⁸ Tímto způsobem o něm také hovoří britský spisovatel David Herbert Lawrence ve své knize *Apokalypsa*, když uvádí, že na rozdíl od zbylých tří přízračných jezdců se tento první později znovu objevuje jako *jezdec na bílém koni, Syn člověka, který přijíždí po posledním a konečném vítězství nad „králi“*.⁴³⁹

*I viděl sem, když otevřel ten Beránek jednu z těch pečeti, a slyšel jsem jedno ze čtyř zvířat, ano praví, jako hlasem hromovým: Pod' a viz. I pohleděl sem, a aj, kůň bílý, a ten, který seděl na něm měl lučiště; a dána jest jemu koruna, i vyjel vítěz, aby přemáhal.*⁴⁴⁰

Obvykleji je však i tento bílý jezdec považován spolu s ostatními za nositele božského hněvu. Po rozlomení druhé pečeti se zjevuje na červeném (ohnivém) koni zosobnění války s velkým mečem, po rozlomení třetí pečeti na černém koni Hlad s vahami v rukou, kterého po čtvrté pečeti následuje na zsinalem koni Smrt:

*A když otevřel pečeť čtvrtou, slyšel sem hlas čtvrtého zvířete, řkoucí: Pod' a viz! I pohleděl sem a aj, kůň plavý, a toho, kterýž seděl na něm, jméno bylo smrt; a peklo šlo za ním. I dána jest jim moc nad čtvrtým dílem země, aby mordovali mečem a hladem a morem a šelmami zemskými.*⁴⁴¹

Tito čtyři apokalyptičtí jezdcí mají ovšem všichni různé interpretace. Podle Lawrence se dají chápat také jako čtyři dávné lidské přirozenosti. Sangvinik je bílý, neboť krev, jež znamenala život, se jako moc zjevovala oslnivě bílá, podobná bílému světlu.⁴⁴² Rudý/červený kůň plane vášní, je cholerický a ohnivý, zatímco černý je zarputile žlučovitý a flegma neboli tělní lymfa má barvu koně sinavého. Jeho přemíra způsobuje smrt a pak následuje hádes.⁴⁴³ Pozdější pojednávání tohoto námětu ovlivnila proslulá řada patnácti dřevorytů od Albrechta Dürera z konce 15. stol., z nichž jeden, nazvaný *Čtyři jezdcí*, zobrazuje právě tyto apokalyptické jezdce, drtící hříšníky.

Dále v Apokalypse se však Kristus skutečně objevuje coby jezdec na bílém koni a bílý kůň tak symbolizuje zjevení dobré zprávy:

I viděl sem nebe otevřené, a aj, kůň bílý, a ten, kterýž seděl na něm, sloul věrný a pravý, a spravedlivě soudí i bojuje.

⁴³⁸ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 54-55.

⁴³⁹ D. H. LAWRENCE, *Apokalypsa*, s. 62.

⁴⁴⁰ Zj 6,1-2 BK.

⁴⁴¹ Ibid. 6,7-8 BK.

⁴⁴² LAWRENCE, *Apokalypsa*, s. 69.

⁴⁴³ Ibid.

*Oči pak jeho byly jako plamen ohně, a na hlavě jeho korun množství; a měl jméno napsané, kterého žádný nezná, než on sám;
A byl odín rouchem pokropeným krví, a slovet jméno jeho Slovo Boží,
A rytířstvo nebeské jelo za ním na bílých koních, jsouce odíni kmentem bílým a čistým;
A z úst jeho vycházel meč ostrý, aby jím bil národy; nebo on bude je zpravovati prutem železným; onť i přes vína hněvu a prchlivosti Boha všemohoucího tlačiti bude.
A máť na rouchu a na bedrách svých napsané jméno Král králů a Pán pánů.⁴⁴⁴*

Zde se jedná o symbol Krista-bojovníka, oděného v krev mučedníků, vlastního meč k přemožení protivníků a prut k vládnutí.⁴⁴⁵ Koně v *Apokalypse* mají ovšem rozličnou podobu i označení. Po zaznění páté polnice se objevují kobylky, které neškodí ani rostlinám či zvířatům, nýbrž jedině lidem, kteří *nemají znamení Božího* na čele; tyto pak nezabijí, pouze pět měsíců trápí a sužují:

*Způsob pak těch kobylek podobný byl koňům připraveným k boji; a na hlavách jejich byly jako koruny podobné zlatu, a tváři jejich jako tváře lidské;
A měly vlasy jako vlasy ženské, a zubové jejich byli jako lvů;
Měly také pancíře jako pancíře železné; a zvuk křídel jejich, jako zvuk vozů, když množství koní běží k boji;⁴⁴⁶*

Podivní koně s tvářemi lvů pak přinášejí zkázu a smrt po zaznění šesté polnice, kdy jsou rozvázáni čtyři andělé smrti a vypuštění jejich jízdní oddíly:

*A byl počet vojska lidu jízdného dvěstěkrát tisíc tisíců; nebo slyšel sem počet jich.
A též viděl sem koně u vidění, a ti, kteříž seděli na nich, měli pancíře ohnivé a hyacintové a z siry; hlavy pak těch koní byly jako hlavy lvové, a z úst jejich vycházel oheň a dým a síra.
A tímto trojím zmordována jest třetina lidu, ohněm a dýmem a sirou, kteréž vycházely z úst jejich.
Nebo moc jejich jest v ústech jejich a v ocasech jejich; nebo ocasové jejich jsou podobni hadům, majíce hlavy, jimiž škodí.⁴⁴⁷*

---

⁴⁴⁴ Zj 19,11-16 BK.

⁴⁴⁵ J. HALL, Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, s. 57.

⁴⁴⁶ Zj 19,7-9 BK.

⁴⁴⁷ Ibid. 19,16-19 BK.

6. Závěr

Pokusili jsme se právě rozkrýt, jakou že to úlohu hrál kůň v naší dávné i nedávné minulosti. Že to byla role značná, tím jsme si byli jisti již před začátkem samotné práce a nepochybujeme, že by se našlo jen málo těch, jež by s takto vágním konstatováním nesouhlasili. Co přesně pak tento úzký vztah koně a člověka zahrnoval, jsme se pak snažili vylíčit v této práci.

Zejména ve třetím oddíle pojímajícím koně z mytologického hlediska jsme opakovaně hovořili o ambivalenci jeho symboliky. Tato ambivalence však platí i v daleko širším měřítku, neboť nelze ani jednu ze tří rovin pojetí koně, jak jsme je zde nastínili, vyzdvihnout jako dominantní. Kůň byl předmětem kultu a náležel proto bohům; a také lidem, jakožto nákladný a pozornost poutající sportovní / cestovní / válečný prostředek; a konečně byl rovněž těžce pracujícím tahounem a soumarem, s nímž se špatně zacházelo a jenž býval neúměrně přetěžován. Kůň byl hýčkán i tlučen, vyvyšován i zatracován, byl jezen z hladu i z důvodu náboženského ritu, obětován bohu i v boji, dopován a zneužíván i zákonem chráněn; a vlastně není ani divu, když byl zvířetem tak vzácným a zároveň tak běžným.

Tato „obyčejnost“ a všednost koně je však nyní ohrožena. Stejně jako vymírají etnika a spolu s jejich posledními žijícími představiteli i jejich jazyky, vymírají i původní, autochtonní plemena zvířat po celém světě, jehož rozmanitost se tak dále stírá. Přitom se jedná o plemena stará, jež jsou vzácnou připomínkou úsilí i šlechtitelského umění našich předků. Stejně tak se ztrácí naše povědomí o těchto koních.

K tomuto jevu však u koní nedochází v zapadlých koutech planety, ale zejména ve vyspělých oblastech, kde se kůň dávno přestal využívat k práci a jeho držení se stalo spíše sportovní a relaxační záležitostí. V ohrožení jsou zejména koně těžcí, tažní, jejichž čas dávno minul; snad s výjimkou práce v lese při svážení dřeva či v těžce přístupných oblastech. Tam jsou jistě stále potřební, avšak jinde buď vymírají, nebo se pro ně hledá

náhradní uplatnění. Tak se lze z dnešního hlediska poněkud netypicky setkat s chladnokrevnými koňmi pod sedlem, čímž se ovšem tito vracejí zpět svému původnímu jezdeckému využití coby bývalí oří obrněných rytířů.

U nás pak komunistický režim chov koní téměř úplně ochromil. Domníváme se, že právě zde tkví příčiny toho, proč je kůň v našich zemích tak málo znám; čímž samozřejmě nemíníme snad scházející vědomí jeho existence, ale jeho dnešní malou znalost z hlediska důkladnějších informací. Také dnes již není příliš mnoho pamětníků, kteří by mohli svoji zkušenost s koňmi z období 1. republiky předávat dál, přestože vztah ke koním býval tolik intenzivní.

Tato práce si kladla za cíl upozornit na to, čím vším kůň pro člověka v minulých staletích byl. Ani zdaleka však nepostihla – nemohla postihnout – celou hloubku tohoto vztahu dvou živočišných druhů, člověka a koně. Jedná se pouze o krátký vhled, o stručný přehled, jež snad poodhalil některé souvislosti. Je však třeba dalšího podrobného bádání, aby byl tento náhled úplný.

7. Summary

The Role of a Horse in the Course of Human History

The horse is a large odd-toed ungulate mammal, one of modern species of the genus *Equus*. Horses have long been among the most economically important domesticated animals and although their importance has declined with mechanization, they are still spread worldwide. The horse is a prominent being in religion, mythology and art; it has played an important role in transportation, agriculture and war and it has served as a source of food, fuel, and clothing, too.

Most horse breeds are able to perform various kinds of work such as carrying humans on their backs or can be harnessed to pull objects such as carts or plows. Moreover, there are some horse breeds specially trained for certain tasks - lighter species of horses for racing or riding, heavier species for farming and other tasks requiring pulling power. Some horses, such as ponies, can be kept as pets. In some societies, horses are still a source of food, both meat and milk; in others it is taboo to consume them. In industrialized countries horses are predominantly kept for leisure and sport, whereas in other parts of the world they are still used as working animals.

Both horses and humans have coexisted together for thousand years wherefrom an extensive specialized vocabulary has arisen to describe each horse behavioral and anatomical characteristic with a high degree of precision. Horse is a frequent motive in literature, painting and even vocals.

This thesis is theoretical analysis describing the role of the horse in the course of human history and culture. The text consists of four parts: the first one provides a brief overview of a horse from the biological point of view, the second part introduces an analysis of the work-horses, the third part then describes the horse as a symbol of status

and investigates its role in ceremonial events and finally the last part deals with the horse in mythology and religion.

In spite of the fact that it is virtually impossible to depict this extensive theme in every way, its aspiration is to present a holistic and interdisciplinary view of given problems.

8. Seznam vyobrazení

Tab. I.: Dělení koní podle temperamentu. Sestupně: Největší – nejrychlejší – nejodolnější (plemena shire – anglický plnokrevník – shetlandský pony).

Tab. II.: Čas práce a čas boje. Nahoře: Tažní koně, počátek 20. století. Dole: Příslušníci britského jezdeckva (jezdci i koně s plynovými maskami), 1941.

Tab. III.: Nahoře: Koně překonávají Becher's Brook během Velké Národní 1950. Dole: Španěl Rafael Soto na andaluském hřebci jménem Invasor během olympijské drezury v Athénách, 2004.

Tab. IV.: Nahoře: Jednorožec, zcela netypicky jako jezdecké zvíře, podle Jacopa di Pietra, 1514. Dole: Sv. Jiří zabíjí draka, podle Paola Uccella, 1460.

Veškerá vyobrazení jsou dílem autorky.

9. Použitá literatura

Prameny

ARIOSTO, Ludovico. *Zuřivý Roland ve vyprávění a výběru Itala Calvina*. Přel. Jaroslav Pokorný. Praha : Odeon, 1974.

Jeruzalémská bible : Svatá bible vydaná Jeruzalémskou biblickou školou : pracovní vydání. VII. svazek, Tobiáš, Judit, Ester, Knihy makabejské. Přel. Dagmar Halasová; František X. Halas et al. pod patronací Československé provincie Řádu bratří kazatelů. Krystal OP : Praha, 1996. ISBN 80-85929-12-0.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Přel. Miloš Bič et al. 15. vyd. Praha : Česká biblická společnost, 2006. ISBN 80-85810-41-7.

Bibli svatá aneb Všecka svatá písma Starého i Nového zákona. s. l. ee., 1873.

CAESAR, Gaius Iulius. *Válečné paměti : O válce galské, o válce občanské, alexandrijské, africké a hispánské*. Přel. Ivan Bureš et al. Praha : Svoboda, 1972.

DURDÍK, Tomáš: *Přednášky Archeologie hmotné kultury 2004/2005*.

ECO, Umberto: *Jméno růže*. Přel. Zdeněk Frýbot. Praha : Odeon, 1988.

Edda. Přel. Ladislav Heger. Praha : Argo 2004. ISBN 80-7203-533-9.

FOWLES, John. *Larva*. Přel. Jiří Hanuš. Praha : Volvox Globator – Kniha, Grafika, Bibliofilie, 2000. ISBN 80-7207-362-1, ISBN 80-86205-15-0.

HÉSIODOS. *Zpěvy železného věku*. Přel. Julie Nováková. Praha : Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0127-4.

HÉRODOTOS, *Dějiny aneb Devět knih nazvaných Músy*. Přel. Jaroslav Šonka. Praha : Academia, 2004. ISBN 80-200-1192-7.

HOMÉR. *Ílias*. Přel. Rudolf Mertlík. Praha : Odeon, 1980.

ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologie XII.* Přel. Jana Fuksová. Praha : OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-099-8.

ISIDOR ZE SEVILLY. *Etymologie XVII.* Přel. Daniel Korte. Praha : OIKOYMENH, 2002. ISBN 80-7298-046-7.

KNAP, Josef. *Čas kopřiv.* Praha : Československý spisovatel, 1970.

Korán. Přel. Ivan Hrbek. Praha : Academia, 2000. ISBN 80-7309-992-6.

LEWIS, Clive Staples. *Letopisy Narnie : Kůň a jeho chlapec.* Přel. Veronika Volhejnová. Havlíčkův Brod : Fragment, 2005. ISBN 80-253-0162-1.

O lovu v době antické : Xenofontův a Arrianův Kynegetikos. Přel. Al. Bělský. Brno : Čs. myslivecká jednota, 1926.

OVIDIUS, Publius Naso. *Proměny.* Přel. Ferdinand Stiebitz. Praha : Odeon, 1967.

ROWLINGOVÁ, Joanne K. *Harry Potter a Fénixův řád.* Přel. Pavel Medek. Praha : Albatros, 2004. ISBN 80-00-01294-4.

SNORRI STURLUSON. *Edda a Sága o Ynglinzích.* Přel. Helena Kadečková. Praha : Argo, 2003. ISBN 80-7203-458-8.

ŠAŠEK Z BÍRKOVA, Václav. *Deník o jízdě a putování pana Lva z Rožmitálu a z Blatné z Čech až na konec světa.* Přel. Bohumil Mathesius. Praha : Československý spisovatel, 1974.

TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma : Dějiny. Život Iulia Agricoly. Germánie. Rozprava o řečnících.* Přel. Antonín Václav Bahník; Jan Burian. Praha : Svoboda, 1976.

TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů I. : Společenstvo prstenu.* Přel. Stanislava Pošustová. Praha : Mladá Fronta, 1990. ISBN 80-204-0105-9.

TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů II. : Dvě věže.* Přel. Stanislava Pošustová. Praha : Mladá Fronta, 1998. ISBN 80-204-0372-8.

TOLKIEN, John Ronald Reuel. *Pán prstenů III. : Návrat krále.* Přel. Stanislava Pošustová. Praha : Mladá Fronta, 1998. ISBN 80-204-0373-6.

VRATISLAV Z MITROVIC, Václav. *Příhody Václava Vratislava z Mitrovic, které on v tureckém hlavním městě Konstantinopoli viděl, v zajetí svém zakusil a po šťastném svém do vlasti navracení sám léta páně 1599 sepsal.* Praha : Mladá fronta, 1977.

Zlomky předsokratovských myslitelů. Vybral a přel. Karel Svoboda. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

Literatura

- ANTONÍN**, Luboš. *Bestiář : Bájná zvířata, živlové bytosti, monstra, obludy a nestvůry v knižní ilustraci konce středověké Evropy*. Praha : Půdorys, 2003. ISBN 80-86018-17-2.
- BALEKA**, Jan. *Modř : Barva mezi barvami*. Praha : Academia, 1999. ISBN 80-200-0718-0.
- BALEKA**, Jan. *Výtvarné umění : Výkladový slovník. Malířství, sochařství, grafika*. Praha : Academia, 2002. ISBN 80-200-0609-5.
- BARBER**, Malcom. *Noví rytíři : Dějiny templářského řádu*. Přel. Jiří Kasl. Praha : Argo, 2006. ISBN 80-7203-764-1.
- BEZDĚK**, František. *Dějiny lovu trochu jinak*. Brno : Sursum 2000. ISBN 80-85799-72-3.
- BEZDĚK**, František; **KOVAŘÍK**, Jaromír. *František Antonín hrabě Sporck a jeho Řád svatého Huberta*. Kuks : Řád svatého Huberta, 1998. ISBN 80-238-3664-1.
- BÍLEK**, František. *Chov koně a jeho čelná plemena*. Praha : SPN, Státní pedagogické nakladatelství, 1953.
- BLACK**, Jeremy; **GREEN**, Anthony. *Bohové, démoni a symboly starověké Mezopotámie*. Přel. Jana Novotná. Praha : Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-266-8.
- BORGES**, Jorge Luis. *Fantastická zoologie*. Přel. František Vrhel. Praha : Odeon, 1988.
- BRONEC**, Michal. *Dodatky k Silmarillionu : Studijní materiál pro potřeby Tolkienovského semináře při Parconu*. Praha, 1990.
- BOTTÉRO**, Jean. *Nejstarší náboženství Mezopotámie*. Přel. Jiří Prosecký. Praha : Academia, 2005. ISBN 80-200-1348-2.
- BUBEN**, Milan. *Encyklopedie heraldiky : Světská a církevní titulatura a reálie*. Praha : Libri, 2003. ISBN 80-7277-135-3.
- CHAMBERLIN**, J. Edward. *Horse : How the Horse has Shaped Civilizations*. New York : Blue Bridge, 2006. ISBN 0-9742405-9-1.
- CLUTTON-BROCK**, Juliet. *Horse power : A history of the horse and the donkey in human societies*. Cambridge : Harvard University Press, 1992. ISBN 0-674-40646-X.
- COOPEROVÁ**, Jean C. *Ilustrovaná encyklopedie tradičních symbolů*. Přel. Allan Plzák. Praha : Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0761-8.
- ČERNÝ**, Václav. *Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti I. : Středověk*. Jinočany : H&H, 1996. ISBN 80-85787-99-7.
- DAY**, David. *Tolkienův bestiář*. Přel. Stanislava Pošustová. Plzeň : Mustang, 1995. ISBN 80-7191-015-5.
- DOBRORUKA**, Luděk J.; **KHOLOVÁ**, Helena. *Zkrocený vládce stepi*. Praha : Panorama, 1992. ISBN 80-7038-229-5.
- DURUTTYA**, Michael. *Věk kočárů*. Jezdectví XLVIII/2000, č. 11, s. 56-57.
- DUŠEK**, Jaromír. *Kůň v zemědělství*. Praha : SZN, Státní zemědělské nakladatelství, 1967.

- DUŠEK**, Jaromír et al. *Chov koní*. Praha : Brázda, 2007. ISBN 978-80-209-0352-5.
- DUŠEK**, Jaromír et al. *Chov koní v Československu*. Praha : Brázda, 1992. ISBN 80-209-0168-X.
- DUŠEK**, Jaromír. *Kůň ve službách člověka : Středověk*. Jílové u Prahy : Apros, 1995. ISBN 80-901100-6-1.
- ECO**, Umberto (ed.). *Dějiny krásy*. Přel. Gabriela Chalupská. Praha : Argo, 2005. ISBN 80-7203-677-7.
- EDWARDS**, Elwyn Hartley. *Koně*. Martin : Osveta, 1998. ISBN 80-88824-37-0.
- EDWARDS**, Elwyn Hartley: *Obrazová encyklopedie koní*. Přel. Helena Kholová. Praha : Ottovo nakladatelství, 1998. ISBN 80-7181-192-0.
- EDWARDS**, Elwyn Hartley. *Velká kniha o koních*. Bratislava : Gemini, 1992. ISBN 80-85265-36-2.
- FIDLER**, Jiří; **SLUKA**, Václav. *Encyklopedie branné moci republiky československé 1920 – 1938*. Praha : Libri, 2006. ISBN 80-7277-256-2.
- GIDDENS**, Anthony. *Sociologie*. Přel. Jan Jařab. Praha : Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- GREENOVÁ**, Miranda Jane. *Keltské mýty*. Přel. Michal Kovář. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-222-7.
- GEDDES**, Candida (ed.). *The Horse : The Complete Book of Horses and Horsemanship*. London : Peerage Press, 1981. ISBN 0-907408-02-8.
- GRÜNER**, Jindřich. *Celý život na koni*. Praha : Olympia, 2003. 80-7033-792-3.
- HALL**, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Přel. Allan Plzák. Praha : Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-0205-5.
- HANS-WERNER**, Goetz. *Život ve středověku*. Přel. Milan Váňa. Jinočany : H&H, 2005. ISBN 80-7319-025-7.
- HANZÁK**, Jan; **VOLF**, Jiří; **DOBRORUKA**, Luděk J.; **MOUCHA**, Josef. *Světlem zvířat III. : Domácí zvířata*. Praha : Albatros, 1977.
- HARRISON**, Lorraine. *Horse : From Noble Steeds to Beasts of Burden*. New York : Watson-Guption Publications, 2000. ISBN 3-8228-5997-4.
- HLAVAČKA**, Milan. *Cestování v éře dostavníků*. Praha : Argo, 1996. ISBN 80-7203-015-9.
- HOLCBECHER**, Tomáš. *Koně pod Olympem*. Praha : Pražská vydavatelská společnost, 2004. ISBN 80-7250-270-0.
- HORÁČEK**, Michal. *Království za koně*. Praha : Olympia, 1986.
- HOWEY**, M. Oldfield. *The Horse in Magic and Myth*. Mineola : Dover Publications, 2002. ISBN 0-486-42117-1.

HUPTYCH, Miroslav (ed.). *Kdo pije vlčí mlíko aneb Jak se léčilo za starodávna : Léčebné návody, pověrečné léčení, čáry, zařikávací od XIV. století do XIX. století z mnohých knih vybrané*. Praha : Argo, 2005. ISBN 80-7203-705-6.

CHOC, Pavel. *S mečem a štítem : České raně feudální vojenství*. Praha : Naše vojsko, 1967.

IWAŃCZAK, Wojciech. *Po stopách rytířských příběhů*. Přel. Luděk Brožek. Praha : Argo, 2001. ISBN 80-7203-338-7.

Jezdectví a dostihový sport. Praha : SZN, Státní zemědělské nakladatelství, 1977.

Kamenné kříže Čech a Moravy. Praha : Argo, 2001. ISBN 80-7203-370-0.

KHOLOVÁ, Helena. *Opravdový koníček*. Praha : Panorama, 1991. ISBN 80-7038-184-1.

KHOLOVÁ, Helena; **HOŠEK**, Jan. *Koně*. Praha : Aventinum, 2005. ISBN 80-86858-04-9.

KLUČINA, Petr. *Zbroj a zbraně : Evropa 6.- 17. století*. Praha ; Litomyšl : Paseka, 2004. ISBN 80-7185-661-4

KLUČINA, Petr et al. *Rytíři : Homo militaris*. Havlíčkův Brod : Fragment, 1995. ISBN 80-85768-14-3.

LAKOFF, George; **JOHNSON**, Mark. *Metafory, kterými žijeme*. Přel. Mirek Čejka. Brno : Host, 2002. ISBN 80-7294-071-6.

LAWRENCE, David Herbert. *Apokalypsa*. Přel. Petr Fantys. Praha : Garamond, 2002. ISBN 80-86379-32-9.

LECOUTEUX, Claude. *Trpaslíci a elfové ve středověku*. Přel. Barbora Chvojková. Praha : Volvox Globator, 1998. ISBN 80-7207-118-1.

LECOUTEUX, Claude. *Víly, čarodějnice a vlkodlaci ve středověku : Příběh dvojníka*. Přel. Barbora Chvojková. Praha : Volvox Globator, 1998. ISBN 80-7207-155-6.

LE GOFF, Jacques. *Kultura středověké Evropy*. Přel. Josef Čermák. Praha : Odeon, 1991. ISBN 80-207-0206-7.

LE GOFF, Jacques; **TRUONG**, Nicolas. *Tělo ve středověké kultuře*. Přel. Věra Dvořáková. Praha : Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-826-6.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i modlitbě : Žena v minulém století*. Praha : Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LERCHE, František. *Chovatelská technika : Chov koní*. Praha : SZN, Státní zemědělské nakladatelství, 1962.

MACHEK, Jiří; **ROUBALOVÁ**, Markéta. *Situační a výhledová zpráva : Koně*. Praha : Ministerstvo zemědělství České republiky, 2006. ISBN 80-7084-532-5.

MARTAN, Petr. *Barok : Zlatý věk myslivosti*. Vimperk : Papyrus, 1992. ISBN 80-901111-8-1.

MARTAN, Petr; **HOLEČEK**, Jaroslav; **PODOLÁK**, Jan. *Jihočeské halali*. České Budějovice : Růže, 1991. ISBN 80-7016-048-9.

MONTANARI, Massimo. *Hlad a hojnost : Dějiny stravování v Evropě*. Přel. Zora Jandová-Obstová. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-560-9.

MORÁVEK, Karel; **MOUDRÝ**, Petr. *Československé chladné zbraně 1918 - 1994*. Praha : ARS-ARM, 1995. ISBN 80-900833-7-4.

NEŠKUDLA, Bořek. *Encyklopedie řeckých bohů a mýtů*. Praha : Libri, 2003. ISBN 80-7277-125-6.

OHLER, Norbert. *Cestování ve středověku*. Přel. Milan Váňa. Jinočany : H&H, 2003. ISBN 80-86022-90-0.

OPPENHEIM, Adolf Leo. *Starověká Mezopotámie : Portrét zaniklé civilizace*. Přel. Jana Pečírková; Jiří Prosecký. Praha : Academia, 2001. ISBN 80-200-0749-0.

PAGE, Raymond Ian. *Severské mýty*. Přel. Jana Odehnalová. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-218-9.

PEČÍRKOVÁ, Jana. *Asýrie : Od městského státu k říši*. Praha : Academia, 2000. ISBN 80-200-0348-7.

PETOIA, Erberto. *Středověké mýty a legendy*. Přel. Irena Kurzová. Praha : Volvox Globator, 1998. ISBN 80-7207-135-1.

PICKERAL, Tamsin. *The Horse : 30,000 Years of the Horse in Art*. London; New York : Merrell, 2006. ISBN 978-1-8589-4327-5, ISBN 1-8589-4327-2.

RADVAN, Jaroslav. *Soustředování dříví koňmi*. Praha : Institut výchovy a vzdělávání ministerstva zemědělství České republiky, 1995. ISBN 80-7105-104-7.

RAKUŠAN, Ctirad: *K počátkům českého loveckého práva*. *Silva bohemica* IX/1999, č. 2, s. 16-17.

RAKUŠAN, Ctirad: *Lovecké chladné zbraně*. *Silva bohemica* IX/1999, č. 1, s. 20.

REICHEL, Peter. *Svůdný klam Třetí říše : Fascinující a násilná tvář fašismu*. Přel. Josef Boček. Praha : Argo, 2004. ISBN 80-7203-604-1.

RIDDER, Michal de. *Heroin : Od léku k droze*. Přel. Dagmar Sklenářová. Praha : Argo, 2002. ISBN 80-7203-441-3.

ROYT, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha : Karolinum, 2006. ISBN 80-246-0963-0.

SAX, Boria. *Zvířata ve Třetí říši : Domácí mazlíčci, obětní beránci a holocaust*. Přel. Stanislav Pavlíček. Praha : Dokořán, 2003. ISBN 80-86569-49-7.

SHUKER, Karl P. N. *Od létajících žab po okřídlené hady*. Přel. Štěpán Vrba. Praha : Volvox Globator, 1999. ISBN 80-7207-253-6.

SCHLETTE, Friedrich. *Germáni : Mezi Thorsbergem a Ravennou*. Přel. Lubomír Košnar. Praha : Orbis, 1977.

SOUKUP, Václav. *Přehled antropologických teorií kultury*. Praha : Portál, 2000. ISBN 80-7178-328-5.

UDEN, Grant. *A Dictionary of Chivalry*. Ipswich : Longmans 1968.

VILIKOVSKÝ, Václav. *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob až do vypuknutí světové krise hospodářské*. Praha : Ministerstvo zemědělství republiky Československé, 1936.

VILLARI, Rosario (ed.). *Barokní člověk a jeho svět*. Přel. Jiřina Němcová et al. Praha : Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-683-2.

VLČKOVÁ, Jitka. *Encyklopedie keltské mytologie*. Praha : Libri, 2002. ISBN 80-7277-066-7.

VOHRYZKA-KONOPA, František Josef. *Venkov v temnu : Násilná socializace čs. zemědělství*. Mnichov : Český ústřední svaz v Německu, 1986.

VOLF, Jiří. *Odysea divokých koní*. Praha : Academia, 2002. ISBN 80-200-0965-5.

VONDRÁČEK, Vladimír; **HOLUB**, František. *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*. Bratislava : Columbus, 1993. ISBN 80-7136-030-9.

WOLTERS, Reinhard. *Římané v Germánii*. Přel. Vlastimil Drbal. Praha : Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-539-9.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Bohové a hrdinové antických bájí*. Praha : Brána, 2005. ISBN 80-7243-266-4.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Dějiny psané Římem*. Praha : Mladá fronta, 1967.

ZAMAROVSKÝ, Vojtěch. *Za tajemstvím říše Chetitů*. Bratislava : Perfekt, 2006. ISBN 80-8046-308-5.

ZÁLIŠ, Norbert. *Bílí koně starokladrubští*. Hradec Králové : Kruh 1979.

ZÁLIŠ, Norbert. *Hovory o drezuře*. Kladruby nad Labem : Národní hřebčín v Kladrubech nad Labem; [Praha] : Alba studio, 2002. ISBN 80-902840-9-4.

ZÁLIŠ, Norbert. *Jak žije hřebčín*. Praha : Panorama, 1993. ISBN 80-7038-313-5.

Internetové zdroje

The Czech Republic: Properties submitted on the Tentative List. World Heritage Centre [online]. UNESCO, aktualizace 2007-08-22 [cit. 2007-08-22] Dostupný z WWW: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5151/>.

M. DURUTTYA, rozhovor pro Internetový magazín Šumavy a bavorského příhraničí [online]. Občanské sdružení Šumavská renesance, [cit. 2007-06-02] Dostupný z WWW: http://www.renesance-gabreta.info/rozhovory/ptali_jsme_se_12.htm.

Hades. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-16 [cit. 2007-08-16] Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Hades>>.

Hecate. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-13 [cit. 2007-08-15] Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Hecate>>.

History of the British canal system. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-07-20 [cit. 2007-08-08] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/History_of_the_British_canal_system>.

The Horseboating Society [online]. The Horseboating Society, [cit. 2007-08-16] Dostupný z WWW: <<http://www.horseboating.org.uk/>>.

Horse-drawn boat. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-04-15 [cit. 2007-08-08] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Horse-drawn_boat>.

Hunting Acts 2004. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-22 [cit. 2007-08-22] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Hunting_Act_2004>.

Icelandic horse. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-16 [cit. 2007-08-18] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Icelandic_Horse>.

Mannán mac Lir. Wikipedia. [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-09 [cit. 2007-08-15] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Manann%C3%A1n_mac_Lir>.

Mara. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-15 [cit. 2007-07-26] Dostupný z WWW: <http://en.wikipedia.org/wiki/Mara_%28folklore%29>.

M. MARŠÁLEK; A. VEJČÍK, *Atlas plemen hospodářských zvířat chovaných v České republice* [online]. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zemědělská fakulta, [cit. 2007-07-01] Dostupný z WWW: <<http://home.zf.jcu.cz/public/departments/ksz/studium/skot/atlasHZ/>>.

Matholwch. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-16 [cit. 2007-07-26] Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Matholwch>>.

Ministr kultury schválil výběr nominací pro zápis na Seznam světového dědictví UNESCO [online]. Tisková zpráva Ministerstva kultury ČR, aktualizace 2006-11-31 [cit. 2007-08-22] Dostupný z WWW: <<http://www.mkcr.cz/scripts/detail.php?id=1388>>.

Pony. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-08-17 [cit. 2007-08-18] Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Pony>>.

Skaryszew. Wikipedia [online]. Wikimedia, aktualizace 2007-07-18 [cit. 2007-08-08] Dostupný z WWW: <<http://pl.wikipedia.org/wiki/Skaryszew>>.

Dne	Jméno	Název práce	Podpis

